

กีฬาภูมิปัญญาไทย

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

กีฬาภูมิปัญญาไทย

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ชื่อหนังสือ	กีฬากฎมิปัญญาไทย : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
จัดทำโดย	กรมส่งเสริมวัฒนธรรม
จำนวนหน้า	๑๑๒ หน้า
พิมพ์ครั้งที่	๑/๒๕๕๙ จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม
พิมพ์เมื่อ	มีนาคม ๒๕๕๙
ISBN	978-616-543-380-8
จัดพิมพ์โดย	สำนักงานกิจการโรงพิมพ์ องค์การสงเคราะห์ทหารผ่านศึกในพระบรมราชูปถัมภ์
ภาพปก	“ว่าวไทย” โดย วิจิตร แซ่เฮ้ง

สาร

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

ประเทศไทย เป็นประเทศที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องมายาวนานประเทศหนึ่งในโลก ความร่ำรวยและงดงามทั้งทางด้านวัฒนธรรมและธรรมชาติเป็นเสน่ห์ทำให้ประเทศไทยเป็นที่กล่าวขานมาตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งมรดกภูมิปัญญาของคนไทยที่ได้สร้างสรรค์ ถ่ายทอดมารุ่นต่อรุ่น ทั้งที่จับต้องได้ อันได้แก่ ผลงานด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และ ที่จับต้องไม่ได้อันได้แก่ ความรู้ ความเชี่ยวชาญ ทักษะ ในสาขาต่างๆ จนสามารถผลิตผลงานชั้นเลิศที่ไม่มีใครเสมอเหมือน เช่น ดนตรี การแสดง ผ้าทอ เครื่องจักสาน นิทาน ตำนาน นอกจากนี้ ยังมีประเพณี กีฬา การเล่นพื้นบ้าน อาหาร การแพทย์พื้นบ้าน ภาษา ฯลฯ ที่หล่อหลอมและสร้างความเป็นชาติที่มี วัฒนธรรมงดงามดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน

กระทรวงวัฒนธรรม จึงกำหนดนโยบายให้ประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติเพื่อเป็น หลักฐานสำคัญของชาติ คงคุณค่าและอัตลักษณ์ไทย เป็นแหล่งอ้างอิงข้อมูลทางวิชาการ และเป็นการส่งเสริมการมี ส่วนร่วมของประชาชนให้เกิดความภาคภูมิใจ และร่วมรักษาวัฒนธรรมของตนให้คงอยู่ในวิถีการดำเนินชีวิตของคนไทยต่อไป รวมทั้งเป็นการตอบสนองนโยบายรัฐบาลด้านการศึกษาและเรียนรู้ การทะนุบำรุงศาสนา ศิลปวัฒนธรรม และการนำทุน ทางวัฒนธรรมของประเทศมาสร้างคุณค่าทางสังคมและเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ

หนังสือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งรวบรวมองค์ความรู้และภูมิปัญญาดั้งเดิมตามสาขาของมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ทั้ง ๗ สาขา ที่ได้รับการขึ้นทะเบียนตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๕๕๒-๒๕๕๘ จึงเป็นประโยชน์ในการ ศึกษา ค้นคว้า ต่อยอดความรู้ในเรื่องภูมิปัญญาของไทยแขนงต่าง ๆ ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น

วอ | เพล | พล

(นายวีระ โรจน์พจนรัตน์)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงวัฒนธรรม

สาร ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

กระทรวงวัฒนธรรมมีภารกิจหนึ่งที่สำคัญคือการรักษา สืบทอด วัฒนธรรมของชาติและความหลากหลายของ วัฒนธรรมท้องถิ่นให้คงอยู่อย่างมั่นคง ในการดำเนินงานที่ผ่านมา หน่วยงานต่างๆ ภายใต้กระทรวงวัฒนธรรมได้มุ่งเน้น การดำเนินงานในลักษณะการศึกษาค้นคว้าวิจัย การอนุรักษ์ การฟื้นฟู การพัฒนา การส่งเสริม การถ่ายทอด และการแลกเปลี่ยน จนประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง อย่างไรก็ตาม กระแสโลกาภิวัตน์ในปัจจุบัน ส่งผลกระทบต่อมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรมของกลุ่มชนต่างๆ อย่างรวดเร็วทั้งในด้านที่เสี่ยงต่อการสูญหาย การนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมไปใช้ ในทางที่บิดเบือนหรือไม่เหมาะสมและอาจเป็นเหตุให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเหล่านั้นต้องสูญเสียชีวิตคุณค่าและ อัตลักษณ์ไป เป็นต้น

การดำเนินงานขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติของกระทรวงวัฒนธรรม จึงเป็นมาตรการหนึ่ง ที่สำคัญให้เยาวชนและประชาชนทั่วไปตระหนักถึงคุณค่าและเกิดความภาคภูมิใจมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งนอกจากจะเป็นการเก็บบันทึกองค์ความรู้ต่างๆไว้เป็นหลักฐานสำคัญของชาติแล้ว ยังต้องมีการเผยแพร่และ ถ่ายองค์ความรู้เหล่านี้ให้แก่เด็กและเยาวชนได้ทราบถึงสาระสำคัญอันเป็นแก่นแท้อย่างจริงจัง รวมถึงสามารถนำไปพัฒนา ต่อยอดอย่างสร้างสรรค์ได้ อันจะเป็นหนทางหนึ่งในการปกป้องคุ้มครองให้มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมคงอยู่ต่อไปอย่าง เหมาะสมกับยุคสมัย

การจัดพิมพ์หนังสือชุด มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติครั้งนี้ เป็นการรวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ของชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้วติดต่อกัน เป็นเวลา ๗ ปี รวมทั้งสิ้น ๓๑๘ รายการ เพื่อเผยแพร่แก่สถานศึกษา หน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน ชุมชน และประชาชนทั่วไปกระทรวงวัฒนธรรม จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือมรดก ภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ทั้ง ๗ เล่มนี้ จะเป็นประโยชน์ต่อคนไทยทุกคนในการส่งเสริมและสืบสานมรดกวัฒนธรรม ของชาติให้คงอยู่ต่อไป

(ศาสตราจารย์อนันต์ โพษะยานนท์)

ปลัดกระทรวงวัฒนธรรม

คำนิยม

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะหน่วยงานที่มีหน้าที่ส่งเสริมและดำเนินงาน การปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมทั้งในระดับท้องถิ่น ระดับชาติ และระดับนานาชาติ ได้ริเริ่มการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติครั้งแรกในปี พ.ศ.๒๕๕๒ โดยเริ่มจากสาขาศิลปะการแสดงและงานช่างฝีมือดั้งเดิม ส่วนสาขาวรรณกรรมพื้นบ้านและสาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทยเริ่มดำเนินการขึ้นทะเบียน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ สาขานวนปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล และสาขาความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล เริ่มดำเนินการขึ้นทะเบียน ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๔ และสาขาภาษาได้ดำเนินการขึ้นทะเบียน ตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๕๕๕

การจัดพิมพ์หนังสือชุด มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติครั้งนี้ เป็นการรวบรวมมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติที่ได้รับการขึ้นทะเบียนแล้ว โดยหนังสือ **“กีฬามรดกภูมิปัญญาไทย : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ”** เป็น ๑ ใน ๗ เล่มชุดหนังสือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ในการนี้ กรมส่งเสริมวัฒนธรรมขอขอบคุณศาสตราจารย์จรินทร์ ธานีรัตน์ ประธานกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทย และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิฯ ทุกท่านที่ได้พิจารณาคัดเลือกมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าของไทย รวมทั้งขอขอบคุณผู้เรียบเรียงเนื้อหาสาระของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมด้านกีฬามรดกภูมิปัญญาไทยทุกท่านที่ได้ประมวลองค์ความรู้เพื่อประโยชน์ต่อประชาชนและประเทศชาติ

กรมส่งเสริมวัฒนธรรมหวังเป็นอย่างยิ่งว่า หนังสือเล่มนี้จะเพิ่มพูนความรู้ให้แก่ผู้ที่สนใจและกระตุ้นให้เกิดความตระหนักถึงความสำคัญและความภาคภูมิใจในมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ อันจะมีผลให้เกิดการส่งเสริมและรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ให้ดำรงอยู่คู่กับชาติไทยสืบไป

(นางพิมพ์รี วัฒนวรการ)

อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

คำนำ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติไทย เป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติไทยสาขาหนึ่ง ซึ่งหมายถึง การเล่น เกม กีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ที่มีการปฏิบัติสืบทอดกันอยู่ในประเทศไทยและมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย ตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ ซึ่งอาจมีรูปแบบ ไม่มุ่งเน้นการแข่งขันและไม่หวังผลแพ้ชนะ หรือ มีลักษณะของการแข่งขัน มีกฎกติกา รวมถึงการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรือ อุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา กีฬาภูมิปัญญาไทยเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์และ ยังเป็นมรดกภูมิปัญญาอันทรงคุณค่าอย่างยิ่งสมควรได้รับการปกป้องคุ้มครองให้มีการสืบทอดและไม่ให้สูญหายไป จากสังคมและวิถีชีวิตไทยตลอดไป

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรมได้ดำเนินการขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย มาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๕๓ จนถึง พ.ศ. ๒๕๕๘ รวมทั้งสิ้น ๓๔ รายการ แบ่งเป็นการเล่นพื้นบ้าน ๘ รายการ เกมพื้นบ้าน ๔ รายการ กีฬาพื้นบ้าน ๑๗ รายการ และ ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ๕ รายการ การดำเนินงาน ขึ้นทะเบียนนี้ก่อให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชน กลุ่มคน และประชาชนซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมร่วมกัน ในแต่ละปีที่มี การประกาศขึ้นทะเบียนนั้น คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิได้จัดทำเอกสารและจัดกิจกรรมสาธิตเพื่อเผยแพร่องค์ความรู้ ให้สังคมได้รับรู้ถึงเนื้อหาสาระและการปฏิบัติที่เป็นรูปธรรมของภูมิปัญญาที่ประกาศนั้น

ในนามของประธานกรรมการฯ ขอขอบคุณกรรมการทุกท่าน ตลอดจนหน่วยงานของรัฐ และผู้แทนชุมชนที่เสียสละ และร่วมดำเนินงานส่งเสริมการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ และกรมส่งเสริมวัฒนธรรม ที่สนับสนุนการจัดพิมพ์หนังสือ “กีฬาภูมิปัญญาไทย : มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ” เพื่อให้องค์ความรู้และ คุณค่าทั้งทางด้านวัฒนธรรม ร่างกาย จิตใจ อารมณ์ สติปัญญา และสังคมของกีฬาภูมิปัญญาไทยได้รับการเผยแพร่และ ให้คงอยู่เป็นสมบัติของชาติสืบต่อไป

(ศาสตราจารย์จรินทร์ ธาณิรัตน์)

ประธานกรรมการ

ในนามคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม
สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย

กีฬาภูมิปัญญาไทย

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

สารบัญ

บทนำ

ความหมายของกีฬาภูมิปัญญาไทย
ประเภทของกีฬาภูมิปัญญาไทย
เกณฑ์การขึ้นทะเบียน

กีฬาภูมิปัญญาไทยที่ขึ้นทะเบียน พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๘ การเล่นพื้นบ้าน

กาฟักไข่
โค้งตีนเกวียน
งูกินหาง
แนดข้ามส้าว
ไม้หีม
เสือกินวัว
เสือกข้ามห้วย
หนอนซ้อน

เกมพื้นบ้าน

โคมลอยลอดห่วง
หมากเก็บ
หมากรุกไทย
อีตึก

กีฬาพื้นบ้าน

แข่งโปนจังหวัดพัทลุง
แข่งเรือ
ชักเย่อเกวียนพระบาท
ตะกร้อ
ตะกร้อลอดห่วง

หน้า

๑

๑

๑

๒

๓

๔

๖

๙

๑๓

๑๖

๑๘

๑๙

๒๒

๒๔

๒๕

๓๒

๓๔

๓๖

๓๘

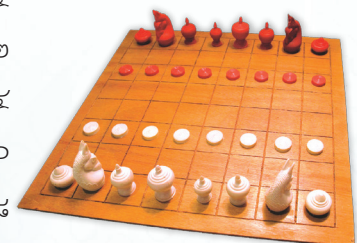
๓๙

๔๑

๔๕

๕๑

๕๔

ตาเขย่ง หรือ ตั่งเต
ตีไก่คน
ตีขอบกระดิ่ง
ตีจับ
มวยตบจาก
มวยทะเล
แย้ลงรู
รถม้าชาวเสียม
ลูกข่าง
ว่าวไทย
วิ่งควาย
วิ่งวัว

ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

กระบี่กระบอง
เจิง
ซีละ
มวยไทย
มวยโบราณสกลนคร

รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

สาขากีฬากฎมีปัญญาไทย (แยกตามปีที่ขึ้นทะเบียน)

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

สาขากีฬากฎมีปัญญาไทย

คณะทำงาน

หน้า

๕๖

๖๐

๖๒

๖๔

๖๕

๖๗

๖๘

๗๐

๗๒

๗๔

๘๒

๘๕

๘๖

๘๗

๙๐

๙๒

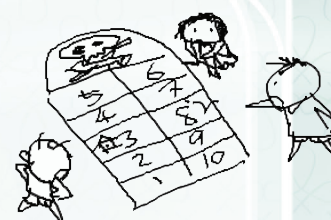
๙๕

๙๘

๑๐๑

๑๐๓

๑๐๔

กึ่งภูมิปัญญาไทย มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม เป็นสมบัติอันล้ำค่าที่บรรพบุรุษได้สร้างสรรค์ สืบสม และสืบทอดมาถึงลูกหลาน รุ่นต่อรุ่น มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิบัติ การเป็นตัวแทน การแสดงออก ความรู้ ทักษะ ตลอดจนเครื่องมือ วัตถุ สิ่งประดิษฐ์ และพื้นที่ทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับสิ่งเหล่านั้น ซึ่งชุมชน กลุ่มชน และในบางกรณีปัจเจกบุคคล ยอมรับว่าเป็นส่วนหนึ่งของมรดกทางวัฒนธรรมของตน มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมซึ่งถ่ายทอดจากคนรุ่นหนึ่ง ไปยังคน อีกรุ่นหนึ่งนี้ เป็นสิ่งที่ชุมชนและกลุ่มชนสร้างขึ้นใหม่อย่างสม่ำเสมอ เพื่อตอบสนองต่อสภาพแวดล้อมของตน เป็นปฏิสัมพันธ์ที่กลุ่มชนมีต่อธรรมชาติ สังคม และประวัติศาสตร์ของตน และทำให้กลุ่มชนเกิดความรู้สึก สำนึกใน อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตน

การประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เป็นหนทางหนึ่งในการปกป้องคุ้มครอง เพื่อไม่ให้เกิดการสูญเสีย อัตลักษณ์ และสูญเสียภูมิปัญญาที่เป็นองค์ความรู้ทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นข้อมูลสำคัญของประเทศชาติ และยังเป็นหนทางหนึ่งในการประกาศความเป็นเจ้าของมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่างๆ ในขณะที่ยังไม่มีมาตรการ ทางกฎหมายที่จะคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ทั้งนี้ กีฬาภูมิปัญญาไทย เป็น ๑ ใน ๗ สาขาของ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่กรมส่งเสริมวัฒนธรรมประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

ความหมายของกีฬาภูมิปัญญาไทย

กีฬาภูมิปัญญาไทย หมายถึง การเล่น เกม กีฬา และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว ที่มีการปฏิบัติกันอยู่ในประเทศไทย และมีเอกลักษณ์สะท้อนวิถีไทย

ประเภทของกีฬาภูมิปัญญาไทย

๑. **การเล่นพื้นบ้าน** หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกายที่ทำด้วยความสมัครใจ ตามลักษณะเฉพาะของท้องถิ่น เพื่อให้เกิดความสนุกสนานเพลิดเพลิน เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ โดยไม่มีกฎกติกาที่แน่นอนแต่เป็นการตกลงในกลุ่มผู้เล่นในแต่ละครั้ง

๒. **เกมพื้นบ้าน** หมายถึง กิจกรรมการเคลื่อนไหวทางกายที่มีลักษณะของการแข่งขัน มีกฎกติกาอย่างง่าย ๆ ที่ผู้เล่นยอมรับ เพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน เกิดความรักและความสามัคคีในหมู่คณะ

๓. **กีฬาพื้นบ้าน** หมายถึง การแข่งขันทักษะทางกายที่ต้องใช้ความสามารถทางการเคลื่อนไหว มีลักษณะของการแข่งขันที่มุ่งหวังผลแพ้ชนะ โดยมีกฎกติกาที่เป็นลักษณะเฉพาะถิ่น

๔. **ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว** หมายถึง วิธีการหรือรูปแบบการต่อสู้ที่ใช้ร่างกายหรืออุปกรณ์ โดยได้รับการฝึกฝนตามวัฒนธรรมที่ได้รับการถ่ายทอดกันมา

เกณฑ์การพิจารณาขึ้นทะเบียน

๑. เป็นการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่แสดงให้เห็นถึงเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์เฉพาะท้องถิ่นหรือชาติพันธุ์
๒. มีวิธีการเล่นหรือการแข่งขันที่ชัดเจน (เช่น ลำดับขั้นตอน กฎกติกา ช่วงระยะเวลา)
๓. มีการสืบทอด และยังคงมีการเล่น หรือการแข่งขันตามวาระโอกาสของกีฬา การเล่นนั้น ๆ
๔. มีคุณค่าทางกาย อารมณ์ สังคม วิถีชีวิตชุมชน และจิตวิญญาณของความเป็นไทย
๕. เป็นการเล่นพื้นบ้าน กีฬาพื้นบ้าน และศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวที่ต้องได้รับการคุ้มครองอย่างเร่งด่วนเสี่ยงต่อการสูญหายหรือกำลังเผชิญกับภัยคุกคาม
๖. คุณสมบัติอื่นๆ ที่คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิเห็นว่าเหมาะสม

กีฬาภูมิปัญญาไทยที่จังหวัดเปียน
พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๘
ประเภท การเล่นพื้นบ้าน

กาฬปักไข่

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ซัชชัย โกมารทัต

กาฬปักไข่เป็นการเล่นพื้นบ้านเก่าแก่ที่เล่นสืบเนื่องต่อกันมาเป็นเวลานานแล้ว แต่ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มเล่นกันตั้งแต่เมื่อใด กาฬปักไข่นิยมเล่นกันในจังหวัดต่างๆ ของภาคกลางสมัยก่อน เช่น นครปฐม กรุงเทพฯ ชนบุรี และกาญจนบุรี เป็นต้น การเล่นกาฬปักไข่เป็นการเล่นเลียนแบบชีวิตสัตว์ คือกา ซึ่งหวงไข่เมื่อมีคนมาแย่งไข่ก็จะป้องกันรักษาไข่ของตนไว้ ในภาคอื่นๆ ก็มีการเล่นที่มีลักษณะเหมือนกับกีฬากาฬปักไข่เช่นกัน แต่เรียกชื่อเป็นอย่างอื่น เช่น ภาคเหนือ เรียกว่า แย่งไข่เต่า หรือซ่อนไข่เต่า ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ เรียกว่า เต่าปักไข่ ภาคใต้ เรียกว่า จระเข้พาดหาง ยั่วกระต๊อง หรือ กระต๊อง เป็นต้น สมัยก่อนกีฬากาฬปักไข่มักเล่นกันในงานขึ้นปีใหม่ เทศกาลตรุษสงกรานต์ และงานรื่นเริงอื่นๆ ของชาวบ้าน เพื่อเป็นการออกกำลังกาย สบายอารมณ์ในหมู่คณะ และได้สนุกสนานร่วมกัน ปัจจุบันการเล่นกาฬปักไข่ยังคงมีเล่นอยู่โดยทั่วไป

กีฬาภูมิปัญญาไทย มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

วิธีเล่น ผู้เล่นทั้งหมดเสียงเพื่อหาตัวผู้เป็นกาหนึ่งคน จากนั้นให้นำเอาวัตถุที่สมมติว่าเป็นไข่กาจำนวนเท่ากับผู้เล่นทั้งหมด (ยกเว้นกา) มาวางกองรวมกันไว้ที่กลางวงกลม ผู้เป็นกาจะคอยเฝ้าไข่กาไว้มิให้ผู้เล่นคนหนึ่งคนใดมาแย่งเอาไปได้ ผู้เล่นคนอื่นๆ จะอยู่รอบๆ วงกลม และหาโอกาสแย่งไข่กาออกจากวงกลม คนหนึ่งๆ จะหยิบไข่กาที่ฟองก็ได้ แต่ต้องระวังอย่าให้ผู้เป็นกาถูกตัวได้ ถ้ากาถูกตัวผู้ใดได้ผู้หนึ่งจะต้องทำหน้าที่เป็นกาแทน ส่วนผู้เป็นกาอยู่เดิมจะออกมาเป็นผู้แย่งบ้าง และไข่กาที่สามารถแย่งออกมาได้นั้นต้องนำกลับคืนมาเริ่มเล่นใหม่

ถ้าผู้เล่นสามารถแย่งไข่กาออกมาได้หมดต้องให้ผู้เล่นส่วนหนึ่งช่วยกันปิดตาผู้เป็นกาอีกส่วนหนึ่งนำไข่กาไปซ่อนภายในขอบเขตบริเวณที่กำหนดไว้ เมื่อซ่อนเสร็จจึงเปิดตาผู้เป็นกาเพื่อให้ออกหาไข่กา ขณะที่ผู้เป็นกาออกหาไข่กา ผู้เล่นคนอื่นๆ จะต้องเดินตามผู้เป็นกาไปด้วยเพื่อหยอกล้อผู้เป็นกา แต่ต้องระวังเพราะถ้าผู้เป็นกาหาไข่กาพบและใช้ไข่กาขว้างถูกผู้เล่นคนใด ผู้เล่นคนนั้นจะต้องเป็นกาแทนและเริ่มเล่นใหม่ต่อไป แต่ถ้าผู้เป็นกาขว้างไม่ถูกใครเลย ผู้เป็นกานั้นก็ต้องเป็นกาต่อไป หากผู้เป็นกาหาไข่กาไม่พบและยอมแพ้จะถูกผู้เล่นทุกคนช่วยกันจูงหูไปยังที่ซ่อนไข่กา เมื่อถึงที่ซ่อนไข่กาแล้ว ถ้ากาสามารถใช้ไข่กาขว้างถูกผู้เล่นคนใดได้ ผู้เล่นคนนั้นก็ต้องเป็นกาแทนและเริ่มเล่นใหม่ต่อไป แต่ถ้าขว้างไม่ถูกใครเลย ผู้เป็นกาก็ต้องเป็นกาต่อไป

ถ้าผู้เป็นกาคนเดียวถูกแย่งไข่กาได้หมดถึง ๓ ครั้งติดกัน จะต้องถูกปรับให้นอนลง แล้วผู้เล่นจะช่วยกันหามไปวางห่างจากวงประมาณ ๒๐ เมตร ผู้เป็นกาจะต้องลุกขึ้นวิ่งไล่แตะให้ถูกผู้เล่นคนใดคนหนึ่ง ถ้าแตะถูกผู้เล่นคนนั้นจะต้องเป็นกาแทน ถ้าแตะไม่ถูกและผู้เล่นหนีเข้าวงกลมได้หมดทุกคนเสียก่อน ผู้เป็นกาจะต้องเป็นกาต่อไป ผู้เล่นคนใดเป็นกามากที่สุด จะถือว่าเป็นผู้แพ้ ผู้เล่นคนใดเป็นกาน้อยครั้งที่สุด หรือไม่เคยเป็นกาเลย จะถือว่าเป็นผู้ชนะ

การเล่นกาฟักไข่เป็นการฝึกทักษะของผู้เล่นทั้งทางด้านร่างกาย จิตใจ อารมณ์ และสติปัญญา นอกจากนี้ การเล่นร่วมกันของผู้เล่นหลายคน ซึ่งจะต้องร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักร่วมมือกันปฏิบัติงาน มีความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ยอมรับความสามารถของผู้อื่น และยอมรับความผิดพลาดของตนเอง เคารพในกฎกติกา รู้จักการให้เกียรติแก่กันและกัน และส่งเสริมความมีน้ำใจเป็นนักกีฬา

กาฟักไข่ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

โค้งตีนเกวียน

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

โค้งตีนเกวียนเป็นการเล่นพื้นเมืองของจังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดทางภาคตะวันออกเฉียงเหนืออื่นๆ เช่น จังหวัดมหาสารคาม อุบลราชธานี และนครราชสีมา บางท้องถิ่นเรียกว่าระวงตีนเกวียน โลงโค้งเกวียน หรือเสียนโตก เป็นการเล่นเลียนแบบล้อเกวียนที่หมุนบนพื้น (สำนักเลขาธิการนายกรัฐมนตรี, ๒๕๒๕) หลังจากหลุดออกจากเพลากเกวียน ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นโค้งตีนเกวียนตั้งแต่สมัยใด แต่พบอย่างน้อยมีการเล่นโค้งตีนเกวียนกันแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ.๒๔๘๐ (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐) ในสมัยก่อนโค้งตีนเกวียนเป็นการเล่นที่นิยมเล่นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ปัจจุบันไม่ค่อยเป็นที่นิยมเล่นกันแล้ว จะยังมีอยู่บ้างเฉพาะในบางท้องถิ่นชนบทของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

โค้งตีนเกวียนสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไทย ที่นิยมใช้เกวียนเป็นพาหนะขนส่งสินค้า นอกจากนี้ วิธีเล่นมีทั้งแบบนั่งล้อมวงเหยียดขาขึ้นกับวงล้อเกวียนที่นอนบนพื้น และแบบใช้คนนั่งล้อมวงเหยียดขาชนกัน แล้วอีกพวกยกแขนพวกนั่งให้ก้นพันพื้น แล้วหมุนเป็นวงคล้ายล้อเกวียนหมุน เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าและการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้เกวียนเป็นพาหนะ และสภาพของปัญหาเมื่อล้อเกวียนหลุดจากเพลากเกวียน

โอกาสที่เล่น โค้งตีนเกวียนนั้น เล่นกันได้ทุกโอกาสที่ว่าง แต่มักจะมีการเล่นในงานเทศกาลต่างๆ เช่นงานบุญข้าวสาก งานตรุษสงกรานต์ เป็นต้น ผู้เล่นจะเล่นกันในหมู่เด็กทั้งชายและหญิง โดยแบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ พวกจำนวนผู้เล่นพวกละเท่าๆ กัน อย่างน้อยควรมีจำนวนผู้เล่นพวกละ ๓ คน โดยไม่ต้องมีอุปกรณ์ในการเล่น สถานที่เล่นสามารถเล่นบริเวณลานดินทั่วไป เช่น สนามหญ้า ลานบ้าน ลานวัด ไม่มีการกำหนดขอบเขตสนามเล่น

วิธีเล่น ให้ผู้เล่นทั้ง ๒ พวกจับมือเป็นวงกลมวงเดียว โดยผู้เล่นของแต่ละพวกยืนสลับกัน แล้วให้หัวหน้าของแต่ละพวกตกลงกันว่าฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายยืน ฝ่ายใดจะเป็นฝ่ายนั่ง เมื่อตกลงกันแล้วให้ฝ่ายนั่งๆ ลง เหยียดเท้าขึ้นกันไว้ตรงกลางวง สมมติให้เป็นซี่ล้อเกวียน และเท้าของแต่ละคนที่รวมอยู่ตรงกลางเป็นดุมเกวียน ฝ่ายยืนจะยืนจับแขนฝ่ายนั่งไว้ ลักษณะจะสลับกัน คือ ฝ่ายยืนสลับด้วยฝ่ายนั่งจนรอบวงกลม (ในสมัยก่อนจะเล่นกับล้อเกวียนจริงโดยนำล้อเกวียนวางนอนลงกับพื้น ผู้เล่นทั้งสองพวกยืนล้อมรอบล้อเกวียน ฝ่ายนั่งจะเหยียดเท้าขึ้นวงนอกของล้อเกวียนไว้ ต่อมาล้อเกวียนหายากขึ้นชาวบ้านจึงพัฒนาวิธีเล่นเป็นไม้อ้อล้อเกวียน แต่ใช้วิธีเหยียดเท้าขึ้นกันไว้แทน) เริ่มเล่นโดยฝ่ายยืนจะต้องทำหน้าที่ยกแขนของฝ่ายนั่งให้ตึง แล้วเดินไปรอบวงกลมเป็นแนวเดียวกัน ฝ่ายนั่งจะต้องเกร็งตัวเหยียดเท้าขึ้นกันไว้ แล้วยกกันขึ้น หมุนตามไปโดยใช้เท้าที่ยืนกันไว้ตรงกลางนั้นเป็นจุดศูนย์กลาง ถ้าฝ่ายนั่งทำมือหลุดหรือเท้าหลุด เป็นเหตุให้วงแยกออกจากกัน ฝ่ายนั่งจะเสียสิทธิ์การนั่ง ต้องเปลี่ยนให้ฝ่ายยืนมานั่งบ้างและฝ่ายนั่งเป็นคนยืนบ้าง สลับกันเช่นนี้เรื่อยไป จนกว่าจะเลิกเล่น

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การยืนจับมือกันโดยสลับให้ฝ่ายหนึ่งเหยียดตัวเอง ทำยันกันไว้ตรงกลางวง ทำให้ผู้เล่นทุกคนได้ใช้กำลังแขนในการดึงซึ่งกันและกัน สำหรับผู้เล่นที่เหยียดตัวให้ตรงในท่านอนหงาย ต้องใช้กล้ามเนื้อท้องและลำตัวส่วนอื่นๆ พร้อมกันเพื่อบังคับตัวเองให้เหยียดตรงและพ้นจากพื้น ฝึกการปรับตัวของประสาทในขณะที่ลำตัวเคลื่อนที่หมุนไป และการควบคุมร่างกายได้ถูกต้องฝ่ายยืนที่เด่นให้เป็นวงก็ได้ออกกำลังขาและแขนไปพร้อมๆ กัน เนื่องจากต้องรับน้ำหนักอยู่ จึงจำเป็นต้องรักษาการทรงตัวมิให้เสียหลักไปในทิศทางต่างๆ ถ้าเป็นการเล่นที่นานจนเกิดความเหน็ดเหนื่อย จะมีผลต่อความทนทานของกล้ามเนื้อ และระบบการไหลเวียนโลหิตด้วย

๒. ทางจิตใจ ส่งเสริมความกล้าและความเชื่อมั่นในตนเองของผู้เล่นที่เป็นฝ่ายนั่ง ฝึกความมานะพยายามของผู้เล่นที่ต้องอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อย ทำให้จิตใจเข้มแข็ง มีใจกว้างเมื่อฝ่ายตนแพ้ก็ยอมรับผล แม้จะไม่ใช่เป็นความผิดของตนเองและไม่เสียกำลังใจ และมีใจกว้างในการยอมรับข้อผิดพลาดของตนหรือคำติชมจากเพื่อนๆ ทุกคนในขณะที่เล่นหรือหลังจากการเล่น

๓. ทางอารมณ์ สถานการณ์ในการเล่นช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้ผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์และสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ ไม่ว่าจะเป็นอารมณ์ในลักษณะของความพอใจ ดีใจ เสียใจ อารมณ์โกรธต่างๆ ที่เกิดขึ้นในขณะที่เล่น ซึ่งการได้ควบคุมอารมณ์อยู่เสมอจะเป็นผลส่งเสริมให้มีคุณธรรมอันสูงในตัวเอง และในการแสดงออกในสังคมในโอกาสต่อไป

๔. ทางสติปัญญา การเล่นโค้งติ้นเกวียนทำให้ผู้เล่นได้เรียนรู้และมีประสบการณ์เกี่ยวกับการปรับตัวในภาวะต่างๆ เช่น การควบคุมร่างกายให้ตรงในขณะที่ผู้เล่นอีกฝ่ายหนึ่งเดินไปรอบๆ ว่าจะเกร็งกล้ามเนื้ออย่างไร จะจับข้อมืออย่างไร จึงมั่นคงไม่หลุดได้ง่าย หรือลักษณะของเท้าที่ยันกันควรจะเป็นอย่างไรจึงจะมั่นคง ลักษณะการหมุนของวงกลมทำให้เกิดความคิดเปรียบเทียบกับการเล่นของล้อเกวียน ว่าเหมือนกันหรือแตกต่างกันอย่างไร

๕. ทางสังคม เนื่องจากการเล่นร่วมกันทั้งหมด เพราะทุกคนอยู่ในวงกลมเดียวกัน ผู้เล่นต่างก็จับมือซึ่งกันและกัน เป็นลักษณะของการเล่นที่มีความใกล้ชิดกัน แม้จะแข่งขันกันระหว่าง ๒ พวก แต่ก็ยังมีส่วนสัมพันธ์โดยตลอด เป็นลักษณะของการดึงบุคคลเข้าสู่สังคมแบบอัตโนมิติ ผู้เล่นทั้ง ๒ ฝ่ายต้องมีความสามัคคีพร้อมเพรียง เช่นฝ่ายยืนต้องเดินไปทิศทางเดียวกันพร้อมกัน ฝ่ายที่นอนก็พยายามยันเท้าไว้ด้วยกันและหมุนไปทางเดียวกัน ในการเล่นทุกคนได้แสดงความจริงใจต่อเพื่อนร่วมทีมด้วยกัน จึงเป็นการเล่นที่ส่งเสริมคุณค่าทางสังคมได้ดี

โค้งติ้นเกวียน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

กัฬำภูมิปัญญาไทย มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

งูกินหาง

เรียบเรียงโดย สุจิตต์ บัวพิมพ์ และ รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

งูกินหางเป็นการเล่นพื้นเมืองเก่าของไทยทางภาคกลาง เป็นการ เล่นเลียนแบบลักษณะท่าทางการเคลื่อนไหวของงูที่มีลักษณะลำตัวยาวและเลื้อยคดเคี้ยวไปมา สมัยก่อนนิยมเล่นกันทั่วไปแทบทุกจังหวัด เช่น ประจวบคีรีขันธ์ กรุงเทพฯ ชลบุรี นนทบุรี พระนครศรีอยุธยา ปราจีนบุรี ตราด และลพบุรี ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเล่นงูกินหางกันมาตั้งแต่เมื่อใด แต่พบการเล่นงูกินหางว่ามีการเล่นกันมาแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๖ ดังจะเห็นได้จากการเล่นกีฬาต่าง ๆ ที่จัดให้มีขึ้นในงานตรุษสงกรานต์ ณ จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้จัดให้มีการเล่นงูกินหางด้วย (สยามออบเซอร์เวอร์, ๖ เมษายน ๒๔๗๕) นอกจากนี้ใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ยังพบว่าการเล่นงูกินหางได้แพร่หลายไปยังจังหวัดต่าง ๆ แล้ว ดังปรากฏหลักฐานว่ามีการแข่งขันงูกินหางกันในงานกรีฑาเนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๗ ณ จังหวัดกระบี่ (บัญชีรายชื่อสิ่งของผู้บริจาคให้รางวัลแก่นักเรียนผู้เข้าแข่งขันในการกรีฑาในงานเฉลิมพระชนมพรรษา พ.ศ. ๒๔๗๕ จังหวัดกระบี่, ๒๔๗๕) ด้วย การเล่นงูกินหางเป็นการเล่นสนุกสนานของชาวบ้านสมัยก่อน ซึ่งมักจัดให้มีการเล่นกันในงานตรุษสงกรานต์และงานเฉลิมฉลองต่างๆ นอกจากนี้ยังมีการเล่นเป็นการออกกำลังกายในหมู่ชาวบ้านในโอกาสที่มาช่วยงานต่างบ้านหรือในยามว่างจากการงานด้วย งูกินหางไม่เพียงเป็นกีฬาที่เล่นกันมากในภาคกลาง แต่ยังเป็นกีฬาที่นิยมเล่นกันมากทั่วทุกภาคของประเทศไทยทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ด้วย ปัจจุบันการเล่นงูกินหางยังคงมีเล่นกันอยู่โดยทั่วไป แต่ผู้ใหญ่ไม่มีใครนิยมเล่นกันแล้ว คงมีแต่เด็กๆ เล่นกัน

งูกินหางสะท้อนถึงกริยาอาการที่งูเลื้อยเคลื่อนที่คดไปคดมา เป็นวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคกลางของไทย ที่ประกอบอาชีพหลักในการเกษตร ทำไร่ ทำสวน ทำให้ต้องพบเห็นงูซึ่งเป็นสัตว์ที่มีอยู่มากมายหลายชนิดในประเทศไทย โดยมีวิธีเล่นที่หัวแถววิ่งไล่จับหางแถว เปรียบเสมือนหางงูเคลื่อนที่ไล่กัดกินหางงู เป็นการเล่นที่ไม่พบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยในการเล่นแบบกริยาท่าทางของงูที่เลื้อยเคลื่อนที่คดไปคดมา สามารถนำมาใช้เล่นเพื่อการผ่อนคลายและสนุกสนานร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้ธรรมชาติของงูในวิถีชีวิตของชาวไทย

งูกินหางสามารถเล่นได้ทุกโอกาสที่ว่าง มักจัดให้เล่นและแข่งขันกันในเทศกาลตรุษสงกรานต์หรืองานเฉลิมฉลองต่างๆ เช่น งานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นต้น เล่นได้ทั้งชายและหญิงทั้งเด็ก ผู้ใหญ่ และคนชรา จำนวนผู้เล่นอย่างน้อยต้องมีตั้งแต่ ๗-๘ คนขึ้นไป เล่นได้ทั้งชายและหญิง ทั้งเด็ก ผู้ใหญ่และคนชรา สถานที่เล่นบริเวณสนามหญ้า ลานวัด ลานบ้าน หรือบริเวณลานกว้างทั่วไป

วิธีเล่น อาจจำแนกได้เป็น ๓ วิธี วิธีแรกเป็นการเล่นแบบ “กินหางตัวเอง” วิธีที่สองเป็นการเล่นแบบ “กินหางตัวอื่น” ส่วนวิธีที่สามเป็นการเล่นแบบ “แม่งูกินลูกงู” สองวิธีแรกน่าจะเป็นวิธีเล่นแบบดั้งเดิม ส่วนวิธีที่สามน่าจะเป็นวิธีเล่นที่ดัดแปลงขึ้นภายหลัง เนื่องจากพบหลักฐานว่าสองวิธีแรกมีการเล่นกันมากและแพร่หลายในเกือบทุกภาคของประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๔๘๐ (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐)

๑. วิธีเล่นแบบ “กินหางตัวเอง”

ให้ผู้เล่นยืนต่อกันเป็นแถวตอน คนหลังใช้มือทั้งสองข้างจับเอวคนข้างหน้าไว้ให้แน่น ผู้เล่นจะตกลงกันว่าจะให้ผู้เล่นคนใดอยู่หัวแถว และผู้เล่นคนใดจะอยู่หางแถวหรือคนใดจะอยู่ลำดับไหนของแถว สมมติให้คนหัวแถวเป็นหางงู บางแห่งเรียกว่า แม่งู ผู้เล่นในแถวเป็นตัวงู และผู้เล่นหางแถว 4 คนสุดท้ายเป็นหางงู ผู้เล่นหางแถว ๔ คนสุดท้ายจะมีชื่อเรียกเป็นบ่อต่าง ๆ ทุกคนโดยนับจากทางหัวแถวมาดังนี้

คนที่ ๑ เรียกว่า บ่อทอง (ร้องว่า ย่องไปก็ย่องมา)

คนที่ ๒ เรียกว่า บ่อหิน (ร้องว่า บินไปก็บินมา)

คนที่ ๓ เรียกว่า บ่อกรวด (ร้องว่า พรวดไปก็พรวดมา)

คนที่ ๔ เรียกว่า บ่อทราย (ร้องว่า ย้ายไปก็ย้ายมา)

เริ่มเล่นโดยหัวงูจะเดินวนไปวนมา ตัวงูและท้ายงูจะต้องเดินตามแนวทางที่หัวงูเดินไปโดยตลอดแล้วผู้เป็นหางงูคนสุดท้ายจะต้องร้องถามว่า “งูเอ๋ย กินน้ำบ่อไหน” บางท้องถิ่นจะร้องถามว่า “แม่งูเอ๋ย กินน้ำบ่อไหน” หัวงูจะเป็นผู้ตอบเพียงคนเดียว โดยเลือกตอบว่าจะกินน้ำบ่อไหน ซึ่งตนเองพิจารณาแล้วว่าคงจะสามารถไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูที่มีชื่อตรงกับบ่อที่ตนเลือกได้ ถ้าหัวงูตอบว่า “กินน้ำบ่อทอง” ให้ทุกคน ในแถวนอกจากหัวงูร้องพร้อมกันว่า “ย่องไปก็ย่องมา” หัวงูตอบบ่อใดก็ให้ร้องตามเนื้อร้องของบ่อนั้น เมื่อร้องจบหัวงูจะพยายามวิ่งวนหรือวิ่งไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูคนที่มีชื่อตรงกับที่หัวงูตอบ หางงูจะต้องพยายามวิ่งหนีหลบหลีกอย่าให้หัวงูจับตัวได้ แต่ต้องไม่ให้มือหลุดจากแถว

ถ้าหัวงูไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูนั่นไม่ได้ ให้หางงูคนสุดท้ายร้องถามใหม่ หัวงูอาจเปลี่ยนไปกินน้ำบ่ออื่นก็ได้ ซึ่งก็หมายความว่า จะต้องไล่จับหางงูคนอื่นบ้าง ถ้าหัวงูไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูคนที่มีชื่อตรงกับบ่อที่บอกไว้ได้ หางงูคนนั้นจะต้องออกมาต่อที่หัวแถว เป็นหัวงูแทน คนอื่นในแถวก็จะเลื่อนลำดับโดยอัตโนมัติ และคนสุดท้ายจะเป็นหางงูแทน หางงูทั้ง ๔ คนนั้นจะต้องสำรวจดูว่าตนเป็นหางงูคนที่เท่าใด และมีชื่อเรียกอย่างไรใหม่ เพราะต้องมีการเปลี่ยนตำแหน่งผู้เล่นไปแล้ว จากนั้นดำเนินการเล่นเช่นเดียวกับที่เริ่มเล่นครั้งแรก หากหัวงูจับหางงูไม่ได้ภายในเวลาที่กำหนด เช่น ๒ นาที หรือ ๓ นาที หรือตามตกลงกัน คนเป็นหัวงูจะต้องถูกเปลี่ยนไปเป็นหางงู และให้คนในแถวลำดับต่อไปขึ้นมาเป็นหัวงูแทน

บางครั้งอาจมีการเปลี่ยนชื่อหางงูจากบ่อเดิมเป็นบ่อใหม่อีก ๔ บ่อก็ได้ เพื่อมิให้เกิดความซ้ำซากในการร้อง เช่น

คนที่ ๑ เรียกว่า บ่อเงิน (ร้องว่า เดินไปก็เดินมา)

คนที่ ๒ เรียกว่า บ่อนาก (ร้องว่า ลากไปก็ลากมา)

คนที่ ๓ เรียกว่า บ่อดิน (ร้องว่า บินไปก็บินมา)

คนที่ ๔ เรียกว่า บ่ออิฐ (ร้องว่า บิดไปก็บิดมา)

การเล่นจะสลับสับเปลี่ยนจากหางงูไปเป็นหัวงู จากหัวงูมาเป็นหางงู เปลี่ยนบทบาทเปลี่ยนผู้เล่นเรื่อยไปในการเล่นอาจกำหนดเวลาการเล่นไว้ เช่น ๒๐ หรือ ๓๐ นาที หรือกำหนดการเล่นว่าให้เล่นจนกว่าจะจับหางงูได้กี่ครั้งหรือกี่คน ผู้เล่นหางงูคนใดหลบหลีกได้คล่องแคล่วไม่เคยถูกจับเป็นหัวงู หรือถูกจับเป็นหัวงูน้อยครั้งที่สุด ก็จะเป็นที่ชื่นชมได้รับการยอมรับจากเพื่อนๆ ผู้เล่นหัวงูถ้าจับใครไม่ได้เลยจนเหนื่อยอ่อน ก็อาจขอสลับบทบาทหน้าที่กับเพื่อนคนอื่นได้

๒. วิธีเล่นแบบ “กินหางตัวอื่น”

แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายจำนวนผู้เล่นเท่ากัน แต่ละฝ่ายยืนจับเอวต่อกันเป็นแถวตอน คนหลังใช้มือทั้งสองข้างจับเอวคนข้างหน้าไว้ให้แน่น คนอยู่หัวแถวเปรียบเป็นหัวงูและคนอยู่หางแถวเปรียบเป็นหางงู แต่ละฝ่ายเปรียบเป็นแมงสองตัว ยืนห่างกัน ๒-๓ เมตรให้หัวงูหันหน้าเข้าหากัน เริ่มเล่นโดยให้หัวงูตัวหนึ่งร้องถามหัวงูอีกตัวว่า “แมงเอ๋ย กินน้ำบ่อไหน” หัวงูของอีกตัวจะเป็นผู้ตอบเพียงคนเดียว โดยเลือกตอบว่าจะกินน้ำบ่อไหน

ถ้าหัวงูตอบว่า “กินน้ำบ่อทอง” ให้ทุกคนในแถวทั้งสองฝ่ายนอกจากหัวงู ร้องพร้อมกันว่า “ย่องไปก็ย่องมา” หัวงูตอบบ่อใดก็ให้ร้องตามเนื้อร้องของบ่อนั้นเช่นเดียวกับวิธีเล่นแบบ “กินหางตัวเอง” เมื่อร้องจบหัวงูของทั้งสองตัวจะต้องพยายามวิ่งวนหรือวิ่งไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูของฝ่ายตรงข้าม หางงูจะต้องพยายามวิ่งหนีหลบหลีกอย่าให้หัวงูของฝ่ายตรงข้ามจับตัวได้ แต่ต้องไม่ให้มือหลุดจากแถว ส่วนหัวงูก็จะต้องกางมือป้องกันไม่ให้หัวงูฝ่ายตรงข้ามจับตัวหางงูของตนได้ ฝ่ายใดจับหางของอีกฝ่ายได้ ก็จะเริ่มเล่นกันใหม่โดยหมุนเวียนสับเปลี่ยนกันเป็นหัวงูหางงูภายในฝ่ายตัวเอง เช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจะเลิกเล่น

๓. วิธีเล่นแบบ “แมงกินลูกงู”

แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายจำนวนผู้เล่นเท่ากัน แต่ละฝ่ายยืนจับเอวต่อกันเป็นแถวตอน คนหลังใช้มือทั้งสองข้างจับเอวคนข้างหน้าไว้ให้แน่น คนอยู่หัวแถวเปรียบเป็นหัวงูและคนอยู่หางแถวเปรียบเป็นหางงู แต่ละฝ่ายเปรียบเป็นแมงสองตัว ยืนห่างกัน ๒-๓ เมตรให้หัวงูหันหน้าเข้าหากัน เริ่มเล่นโดยให้หัวงูตัวหนึ่งร้องถามหัวงูอีกตัวว่า “แมงเอ๋ย กินน้ำบ่อไหน” หัวงูของอีกตัวจะเป็นผู้ตอบเพียงคนเดียว โดยเลือกตอบว่าจะกินน้ำบ่อไหน ถ้าหัวงูตอบว่า “กินน้ำบ่อทอง” ให้ทุกคนในแถวทั้งสองฝ่ายนอกจากหัวงู ร้องพร้อมกัน

ว่า “ย่องไปก็ย่องมา” หัวงูตอบบ่อใดก็ให้ร้องตามเนื้อร้องของบ่อนั้นเช่นเดียวกับวิธีเล่นแบบ “กินหางตัวเอง” เมื่อร้องจบหัวงูของทั้งสองตัวจะต้องพยายามวิ่งวนหรือวิ่งไล่จับผู้เล่นที่เป็นหางงูของฝ่ายตรงข้าม หางงูจะต้องพยายามวิ่งหนีหลบหลีกอย่าให้หัวงูของฝ่ายตรงข้ามจับตัวได้แต่ต้องไม่ให้มือหลุดจากแถว ส่วนหัวงูก็จะต้องกางมือป้องกันไม่ให้หัวงูฝ่ายตรงข้าม

จับตัวหางงูของตนได้ ฝ่ายใดจับหางของอีกฝ่ายได้ ก็จะเริ่มเล่นกันใหม่โดยหมุนเวียนสับเปลี่ยนกันเป็นหัวงูหางงูภายในฝ่ายตัวเอง เช่นนี้เรื่อยไปจนกว่าจะเลิกเล่น

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การเคลื่อนที่ไปเป็นแถวตอนและจับเอากันไว้ ทำให้ผู้เล่นทุกคนเคลื่อนไหวในลักษณะของการเดิน การวิ่ง ทำให้กล้ามเนื้อขาได้ทำงาน การจับเอากันโดยผู้เล่นคนหน้าจะดึงผู้เล่นคนหลัง ทำให้ผู้เล่นคนหลังได้ออกกำลังส่วนแขน มือ และลำตัวด้วย นอกจากนี้การเคลื่อนที่ที่จะต้องเปลี่ยนทิศทางไปมาและโยกเอี้ยวตัวช่วยให้เกิดความคล่องแคล่วว่องไวและความอ่อนตัวของร่างกายด้วย

๒. ทางจิตใจ เนื่องจากการเล่นรวมกันเป็นหมู่ ก่อให้เกิดความผูกพันทางด้านจิตใจ ทำให้เป็นคนใจกว้างช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามหน้าที่ของการเล่น เห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน นอกจากนี้ผู้เล่นต้องมีความเชื่อมั่นในตัวเองและกล้าแสดงออกซึ่งความสามารถตามบทบาทที่ตนเล่นด้วย จึงเป็นการส่งเสริมให้มีความเชื่อมั่นและกล้าแสดงออก

๓. ทางอารมณ์ การเล่นจะมีการสับเปลี่ยนหมุนเวียนกันทำหน้าที่ต่างๆ เช่น หัวงูหรือ แม่งู ตัวงู หางงู เป็นต้น ซึ่งหน้าที่ต่าง ๆ มีความรับผิดชอบและปฏิบัติต่างกัน บางคนอาจจะรู้สึกไม่พอใจในหน้าที่เหล่านี้บ้าง หรือบางครั้งในขณะที่เล่นอยู่อาจจะเกิดการผิดพลาดกระทบกระทั่งเหยียบเท้ากันบ้าง หรือการที่แย่งกินหางได้ หางงูอาจจะเกิดความไม่พอใจบ้าง เหล่านี้อาจจะเป็นผลให้อารมณ์เปลี่ยนแปลงไปในลักษณะต่างๆ ได้ ซึ่งผู้เล่นจำเป็นจะต้องควบคุมอารมณ์ของตนเองไว้ จึงเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางอารมณ์ได้เป็นอย่างดี

๔. ทางสติปัญญา ผู้เล่นแต่ละคนและแต่ละตำแหน่งหน้าที่จะต้องวางแผนการเล่นของตนเอง และของพวกของฝ่ายที่ทำหน้าที่แต่ละอย่าง เช่น แม่งู หัวงู ตัวงูและหางงู เป็นต้น ผู้เล่นที่เป็นหัวงูจะต้องตัดสินใจเลือกว่าจะวิ่งไปทางไหน จะหลอกล่ออย่างไร จึงจะไปจับหางงูได้ ซึ่งหางงูก็ต้องใช้ไหวพริบในการหลบหลีกการจับของหัวงูในการร้องถามตอบก็ต้องใช้ความจำว่าใครจะร้องถาม ใครจะร้องตอบ ทำให้เกิดจินตนาการเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของงู รู้จักคิด รู้จักจดจำ รู้จักแก้ปัญหา เกิดความคิดสร้างสรรค์ได้

๕. ทางสังคม เนื่องจากการเล่นที่ประกอบทั้งการเล่นประเภทเดี่ยวและประเภทหมู่ จึงส่งเสริมคุณธรรมทั้งทางด้านบุคคลและคุณธรรมทางสังคม เช่น ความร่วมมือร่วมใจของผู้เล่นที่เป็นตัวงู ผู้เล่นที่เป็นหางงูซึ่งต้องช่วยกันในการเคลื่อนไหวหลบหลีก และไล่ตาม ทำให้เกิดความสนิทสนมเข้าใจกันและสัมพันธ์กันดีขึ้น รู้จักการปฏิบัติตามหน้าที่ เคารพกฎกติกาให้โอกาสแก่ผู้อื่น ยอมรับผลของการเล่น นอกจากนี้ยังช่วยส่งเสริมทางด้านการเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี และมีน้ำใจเป็นนักกีฬาด้วย

งูกินหาง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

แนดข้ามส้าว

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

การเล่นแนดข้ามส้าวเป็นการเล่นของชายหนุ่มหญิงสาวเหนือสมัยก่อน แหล่งที่เล่นกันมากคือในท้องที่จังหวัดลำปาง เล่นกันในช่วงก่อนจะถึงเทศกาลตรุษสงกรานต์ นิยมเล่นในเวลากลางคืนเดือนหงาย คำว่า“แนด” หมายถึงการเล่นไล่จับของเด็กในภาคเหนือ ส่วนคำว่า “ส้าว” หมายถึง ไม้ไผ่หรือท่อนไม้ยาวๆ (จ.จ.ส, ๒๔๙๙) แนดข้ามส้าวจึงหมายถึงการเล่นไล่จับรอบๆ ไม้ไผ่หรือท่อนไม้ยาวๆ นั้นเอง พบว่าอย่างน้อยมีการเล่นแนดข้ามส้าวกันแล้วตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๔๘๐ (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐) สันนิษฐานว่าเป็นการเล่นเลียนแบบการวิ่งหนีภัยจากสัตว์ เช่น วัว ควาย หมูป่า หมา แมว ห่าน เป็ด ไก่ ไล่ขวิด ไล่กัด ไล่จิก ไปรอบๆ กอไผ่ หรือรอบท่อนไม้ใหญ่ที่ล้มลงมานอนกับพื้น ต่อมาชาวบ้านจึงนำไปดัดแปลงเป็นกีฬาเล่นกัน การเล่นแนดข้ามส้าวเป็นการเปิดโอกาสให้ชายหนุ่มหญิงสาวได้รู้จักกัน มีความสัมพันธ์อันดีต่อกัน อีกทั้งยังเป็นการเล่นเพื่อความสนุกสนานครึกครื้น อันเป็นสัญลักษณ์แสดงให้ทราบว่าใกล้จะถึงวันขึ้นปีใหม่ของชาวไทยภาคเหนือในสมัยเก่าก่อน ปัจจุบันไม่ปรากฏการเล่นชนิดนี้ในเมืองแล้ว จะมีการเล่นอยู่บ้างในท้องถิ่นชนบทบางแห่งเท่านั้น และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

แนดข้ามส้าวสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในชนบทไทยที่มีวิถีหนีภัยเฉพาะหน้าจากสัตว์ ด้วยการใช้ท่อนไม้ที่ล้มตามธรรมชาติเป็นเครื่องป้องกันภัย วิ่งหนีไปรอบๆ ท่อนไม้เพื่อการเอาตัวรอด ซึ่งวิธีเล่นแบบการวิ่งไล่จับกันรอบๆ ท่อนไม้ยาวเป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทย และเป็นการสะท้อนให้เห็นถึงความอุดมสมบูรณ์ของป่าไม้ สัตว์ป่า และสัตว์เลี้ยงของไทย นอกจากนี้ ยังเป็นการสะท้อนให้เห็นคุณค่าและการเรียนรู้วัฒนธรรมทางภาษาในภาคเหนือของไทย

แนดข้ามส้าวมักจะเล่นกันในช่วงก่อนจะถึงเทศกาลสงกรานต์ นิยมเล่นในเวลากลางคืนเดือนหงายผู้เล่นนิยมเล่นในหมู่ชายหนุ่มหญิงสาว ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น คนยิ่งมากยิ่งสนุก และสามารถแยกวงเล่นเป็นหลายวงได้ อุปกรณ์การเล่น ไม้ไผ่หรือไม้รวกขนาดโตเท่ากำมือ ยาวประมาณ ๓-๔ วา ๑ ลำ เรียกตามภาษาพื้นบ้านว่าส้าวหรือไม้ส้าว ทั้งนี้ สถานที่เล่นบริเวณลานกว้างทั่วไป เช่น ลานบ้าน ลานวัด โดยเขียนวงกลมลงบนพื้นให้มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางยาวกว่าความยาวของไม้ส้าวประมาณ ๑-๒ วา นำไม้ส้าววางไว้กลางวงให้หัวไม้ส้าวทั้ง ๒ ด้านห่างจากเส้นรอบวงเป็นระยะเท่าๆ กัน

วิธีเล่น ผู้เล่นทั้งหมดทำการเสี่ยงทายเพื่อเป็นตัวแทน ๑ คนให้ผู้เล่นที่เป็นตัวแทนยืนอยู่ที่หัวไม้ส้าว ด้านหนึ่ง ส่วนผู้เล่นคนอื่นๆ ยืนอยู่ที่หัวไม้ส้าวอีกด้านหนึ่ง เริ่มเล่นโดยให้ผู้เล่นที่เป็นตัวแทนวิ่งไล่แต่ละผู้เล่นอื่นๆ ไปรอบๆ ส้าว และผู้เล่นคนอื่นๆ ต้องวิ่งหนีตัวแทนไปรอบๆ ไม้ส้าวเช่นกัน ผู้เล่นคนอื่นๆ สามารถหยุดพักการหนีได้โดยการเหยียบไม้ส้าวไว้ และตัวแทนจะแตะตัวผู้เล่นที่เหยียบส้าวไว้ไม่ได้ ผู้เล่นคนใดถูกตัวแทนไล่แตะได้ จะต้องเป็นตัวแทนแทน ส่วนผู้เล่นที่เป็นตัวแทนอยู่ก่อนก็จะกลับกลายเป็นฝ่ายหนี หมุนเวียนสลับเปลี่ยนกันเรื่อยไป จนกว่าจะเลิกเล่น

กติกา คือ ผู้เล่นทั้งหมดจะต้องวิ่งไล่และหนีอยู่ในเขตวงกลมที่กำหนด โดยห้ามผู้เล่นที่เป็นตัวแหนด วิ่งข้ามส้าวที่วางไว้ แต่อนุญาตให้ผู้เล่นคนอื่นๆ วิ่งหนีข้ามเสาได้

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย จากลักษณะที่เป็นการวิ่งไล่จับกันเป็นวงกลม ภายในขอบเขตจำกัด คือ วิ่งไปรอบๆ ไม้ส้าว เป็นการบังคับให้ผู้เล่นต้องวิ่งหนีให้เร็ว และต้องหลบหลีกการไล่อย่างรวดเร็วด้วยเช่นกัน บ่อยๆ ครั้งที่ผู้เล่นเป็นตัวแหนดจะวิ่งย้อนกลับมาไล่ วิ่งหลอกล่อกลับไปกลับมา ทำให้ผู้เล่นฝ่ายหนีต้องวิ่งด้วยความระมัดระวัง และต้องมีความคล่องตัวที่จะหยุดวิ่งกลับได้ทันเหตุการณ์ด้วย กีฬานี้จึงช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้รับคุณค่าทางด้านความแข็งแรง ความแคล่วคล่องว่องไว ความเร็ว ความอดทน กำลัง และความสัมพันธ์ระหว่างระบบประสาทกับระบบกล้ามเนื้อได้เป็นอย่างดี หากมีการวิ่งไล่กันต่อเนื่องเป็นเวลานานๆ ก็จะส่งเสริมให้เกิดความทนทานของระบบหายใจและระบบไหลเวียนโลหิตด้วย

๒. ทางจิตใจ การวิ่งไล่ที่จวนตัว การวิ่งหนีที่มีคนวิ่งไล่ตามมาติดๆ การหลอกล่อ การวิ่งดักภายในขอบเขตจำกัด จะไปทางไหนก็มีแต่ความฉุกฉะหนุก ซึ่งเป็นลักษณะที่ก่อให้เกิดความตื่นเต้น สนุกสนานตลอดเวลา จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้รับคุณค่าทางจิตใจเกี่ยวกับความร่าเริงแจ่มใส ความเชื่อมั่นในตนเอง ความกล้าความอดทน ความมุมานะ และเกิดกำลังใจที่ดี

๓. ทางอารมณ์ จากลักษณะการเล่นที่กล่าวมาแล้ว ย่อมทำให้การเล่นมีความตื่นเต้น และอาจมีอารมณ์ต่างๆ เกิดขึ้นกับผู้เล่นได้ เช่น ฝ่ายหนีอาจมีความรู้สึกตกใจ กลียุค กลัว หรือโกรธ ฝ่ายไล่ก็อาจมีความรู้สึกเช่นเดียวกันแต่ก็ต้องระงับยับยั้ง และรู้จักเก็บอารมณ์และความรู้สึกต่างๆ ไว้ เพราะเป็นการเล่นร่วมกับคนอื่นๆ หลายคน อีกทั้งยังมีกฎกติกาควบคุมอยู่ นอกจากนี้ ในเกมการเล่นผู้เล่นยังสามารถเกิดความพึงพอใจจากการเล่น และคลายอารมณ์เครียดไปกับการเล่นที่มีความสนุกสนานได้ด้วย

๔. ทางสติปัญญา การวิ่งไล่เป็นวงกลมในที่จำกัด ทำให้ผู้เล่นฝ่ายหนีต้องใช้ความคิดมากขึ้นกว่าปกติเพราะมีโอกาสหนีได้น้อยลง ทำให้ต้องรู้จักคิด รู้จักสังเกตลักษณะท่าทีของคนไล่ เป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักตัดสินใจฉับไวขึ้น ใช้ความคิดอย่างรวดเร็ว และรู้จักแก้ปัญหาเฉพาะหน้า

๕. ทางสังคม กีฬานี้ช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นโดยเฉพาะฝ่ายหนี รู้จักปรับตัวเข้ากับสิ่งแวดล้อม คือปรับตัวเข้ากับสภาพการหนีรอบไม้ส้าว ปรับตัวเข้ากับกลุ่มที่หนี เคารพกฎกติกาที่ร่วมกันกำหนดขึ้น ซื่อสัตย์ยุติธรรมและเคารพในสิทธิของคนไล่และคนหนีคนอื่นๆ นอกจากนี้ สภาพการเล่นร่วมกันหลายๆ คน จะช่วยส่งเสริมให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และความมีน้ำใจนักกีฬาด้วย

แนตข้ามส้าว ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ไม้หีม

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ซัชชัย โกมารทัต

ไม้หีม เป็นการเล่นพื้นบ้านของไทย นิยมเล่นในภาคกลาง เช่น กรุงเทพฯ พระนครศรีอยุธยา ฉะเชิงเทราเชื่อว่ามีการเล่นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาและแพร่หลายอยู่ในภาคกลาง เป็นการละเล่นของเด็กๆ ช่วงอายุราว ๙ - ๑๕ ปี เด็กผู้ชายจะชอบเล่นมากกว่าเด็กผู้หญิง เพราะเกิดอันตรายได้ง่าย นิยมเล่นในหน้าแล้งหลังจากเก็บเกี่ยวข้าวแล้วเล่นในท้องทุ่งท้องนา พื้นที่โล่งแจ้ง อุปกรณ์ที่ใช้เล่นไม้หีม ประกอบด้วยวัสดุธรรมชาติในท้องถิ่น ได้แก่ ไม้ไผ่ป่านำมาทำเป็นไม้หีม โดยเลือกที่มีลำต้นเล็ก ข้อถี่และเหนียว ปล้องหนามีน้ำหนักพอเหมาะมือ นิยมใช้ช่วงโคนของไม้ไผ่ป่า เพราะจะเหนียว ไม่แตกบาดมือ ไม้หีมมีความยาวประมาณ ๑ เมตร จำนวน ๑ อัน ส่วนลูกหีม อาจนำจากไม้ท่อนเดียวกันที่เป็นด้านปลายของไม้หีม มีความยาว ๑๒ - ๑๕ เซนติเมตร เส้นผ่านศูนย์กลาง ๑.๕ - ๒.๐๐ เซนติเมตร จำนวน ๔- ๕ อัน กลาข้อให้เรียบ

วิธีเล่นไม้หีม แบ่งผู้เล่นเป็น ๒ ฝ่าย ฝ่ายละ ๓ - ๕ คน ตกลงกันว่าใครจะเล่นก่อน และตกลงทำทางในการตีว่าจะใช้ไม้หน้าหรือไม้หลัง เริ่มเล่นฝ่ายตีจะตีลูกหีมออกไปตามแนวตรง ฝ่ายรับจะใช้มือรับ ลูกหีม ถ้ารับได้ให้โยนคืนมาฝ่ายตีจะตีคนละ ๓ ครั้ง ถ้าฝ่ายรับรับไม่ได้ จะขว้างกลับมาให้ตรงจุดที่ดีให้มากที่สุด ฝ่ายตีจะตีได้ลูกหีมออกไปให้ห่างจุดที่ดีแล้ว

วิธีเล่นไม้หีม

ใช้ไม้ตี วัดระยะทาง ได้ก็ไม้ รวมกันไว้จนครบ ฝ่ายตีจะเป็นฝ่ายชนะและฝ่ายตีจะกระเดาะลูกหิมให้ได้จำนวนหลายครั้ง แล้วรวมจำนวน เคาะลูกหิมของฝ่ายตีทุกคน จากนั้นจะตีออกไปตามจำนวนที่เคาะได้ ฝ่ายรับถ้ารับได้ก็จะขว้าง กลับมา เป็นการย่นระยะทาง เมื่อฝ่ายตี ตีครบจำนวนแล้ว ฝ่ายรับจะถือลูกหิมวิ่งกลับมาที่จุดเริ่มต้นโดยออกเสียงหิมตลอดระยะทางที่วิ่ง ถ้าเสียงขาดเมื่อไหร่ ฝ่ายรับคนอื่นจะต้องมาวิ่งต่อจนถึงจุดเริ่มต้น ฝ่ายรับก็จะเป็นฝ่ายตี

การเล่นไม้หิมถือเป็นการออกกำลังกาย เป็นการแสดงความซื่อสัตย์ในการหิม และเป็นการฝึกทักษะในการตีการรับ ปัจจุบันยังมีการเล่นอยู่บ้างในกลุ่มเยาวชนในชนบทที่พ่อแม่ทำนาแต่เหลือน้อยเพราะขาดการสืบทอด และมีการเล่นเกมส์ คอมพิวเตอร์แทน

ไม้หิม ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

เสือกินวัว

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ซัชชัย โกมารทัต

เสือกินวัวเป็นกีฬาพื้นเมืองที่เล่นกันโดยทั่วไปแทบทุกจังหวัดของภาคกลางในสมัยโบราณ เช่น กรุงเทพฯ ธนบุรี ประจวบคีรีขันธ์ พระนครศรีอยุธยา และตราด นอกจากนี้ยังเป็น ที่นิยมเล่นอย่างแพร่หลายในภาคอื่น ๆ ด้วย ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นเสือกินวัวมาตั้งแต่เมื่อใด แต่พบว่ามีการเล่นเสือกินวัวกันแล้วใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ในรัชสมัยของรัชกาลที่ ๖ โดยเล่นกันในงานตรุษสงกรานต์ของกรุงเก่าคือ จังหวัดพระนครศรีอยุธยาในปัจจุบัน การเล่นเสือกินวัวตามรูปแบบของเก่านั้นนิยมเล่นกันในหมู่คนหนุ่มคนสาวมากกว่าวัยอื่น ๆ ปัจจุบันยังมีการเล่นเสือกินวัวนี้อยู่โดยทั่วไป

เสือกินวัวเป็นการเล่นที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทไทย ที่ต้องแก้ปัญหาเสือกเข้ามาไล่กัดกินวัวที่ชาวบ้านเลี้ยงไว้ โดยลักษณะวิธีการเล่นที่สมมุติคนเล่นส่วนใหญ่เป็นคอก และมีคนหนึ่งเป็นเสือก คนหนึ่งเป็นวัว โดยคอกจะช่วยกันป้องกันไม่ให้เสือกเข้าไบกินวัว ขณะที่ผู้เป็นเสือกที่อยู่นอกคอก พยายามวิ่งไล่เตะตัววัวให้ได้ ถ้าเสือกไล่เตะถูกตัววัวได้ จะเปลี่ยนหน้าที่กันโดยผู้เป็นเสือกจะต้องเป็นวัว และผู้เป็นวัวจะต้องเป็นเสือกบ้าง เมื่อสลับหน้าที่กันแล้วก็จะเปลี่ยนให้คู่เล่นคนอื่น ๆ ที่เป็นคอกออกมาเล่นเป็นเสือกและวัวบ้าง โดยเสือกและวัวคู่เดิมจะกลับเป็นคอกแทน ซึ่งเป็นโครงสร้างการเล่นที่มีเอกลักษณ์ตามวิถีไทย และมีความโดดเด่น นอกจากนี้เป็นการเล่นที่มีความสนุกสนาน มีความตื่นตัวตื่นเต้น ต้องใช้ปฏิภาณไหวพริบในการเล่นตลอดเวลา

การเล่นเสือกินวัวช่วยสร้างเสริมความแข็งแรง พลัง ความเร็ว ความแคล่วคล่องว่องไว และความอ่อนตัวด้านจิตใจ ช่วยฝึกจิตใจให้มีความกล้าแสดงออก เชื้อมั่นในตัวเอง มีความมานะพยายาม นอกจากนี้ ยังช่วยพัฒนาด้านสติปัญญา ฝึกการใช้ความคิด การแก้ปัญหาเฉพาะหน้า และการตัดสินใจอย่างเหมาะสม และรู้จักการปฏิบัติตนในฐานะผู้นำและผู้ตามที่ดี

เสือกินวัว ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

เสื่อขำห้วย

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

เสื่อขำห้วยเป็นการเล่นพื้นเมืองที่เล่นกันอย่างแพร่หลายในจังหวัดต่างๆ ของภาคกลางสมัยก่อน เช่นจังหวัด กรุงเทพฯ ธนบุรี ราชบุรี ตราด และพระนครศรีอยุธยา เป็นต้น (ชัชชัย โกมารทัต, ๒๕๒๗) นอกจากนี้ยังเป็นที่ยอดนิยมเล่นกันแพร่หลายในภาคอื่นๆ ด้วย เสื่อขำห้วยเป็นการเล่นที่เล่นกันในหมู่เด็กๆ และคนหนุ่มสาว เป็นการเปลี่ยนแบบพฤติกรรมของสัตว์ที่มีความสามารถในการกระโดด กระโจนข้ามสิ่งกีดขวาง เช่น ห้วยน้ำลำธารเล็กๆ ได้อย่างแคล่วคล่องว่องไว ชาวบ้านสมัยก่อนจึงนำท่าทางการกระโดดของเสือมาเล่นเป็นเสื่อขำห้วยกัน เล่นเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงและเป็นการออกกำลังกายอย่างหนึ่งด้วย บางท้องถิ่นเล่นกันในเทศกาลรื่นเริงต่างๆ เช่น งานสงกรานต์ สันนิษฐานว่าเสื่อขำห้วยจะมีการเล่นกันมานานกว่า ๑๒๐ ปีแล้ว (วรรณิ วิบูลสวัสดิ์ แอนเดอร์สัน, ๒๕๒๖) ประมาณสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ช่วงรัชกาลที่ ๕ และนับได้ว่าการเล่นเสื่อขำห้วยเป็นการเล่นพื้นเมืองชนิดหนึ่งที่เป็นที่ยอดนิยมสืบทอดต่อเนื่องกันมาโดยตลอด แม้ในปัจจุบันก็ยังเล่นกันอยู่ทั่วไปทั้งในเมืองและในชนบทและเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

เสื่อขำห้วยสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย ที่ต้องใช้ชีวิตเกี่ยวข้องกับป่า เผชิญภัยกับเสือ ซึ่งวิธีเล่นแบบให้คนนั่งในท่าต่างๆ โดยสมมุติว่าเป็นห้วย แล้วให้คนอื่นที่สมมุติว่าเป็นเสือกระโดดข้ามไป เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญความอุดมสมบูรณ์ของเสือ ของป่า และเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ชีวิตในป่า เช่น เรื่องของเสือ อาการกิริยาของเสือ เรื่องของห้วยหนอง คลอง บึง ที่ปรากฏเป็นคำพูดเป็นสำนวนและเป็นพฤติกรรมของการเล่น

เสื่อขำห้วยสามารถเล่นได้ทุกโอกาสที่ว่าง บางท้องถิ่นเล่นกันในเทศกาลสงกรานต์ก็มี เล่นได้ทั้งชายและหญิง แต่โดยส่วนมากจะเล่นกันเฉพาะกลุ่ม คือ ชายก็นิยมเล่นกับชายด้วยกัน ส่วนหญิงก็มักจะเล่นกับหญิงด้วยกัน แต่ถ้าชายกับหญิงเล่นร่วมกันมักจะมีการต่อระยะหรือต่อท่าทางในการกระโดดสำหรับหญิงให้ง่ายขึ้นในการเล่นประเภทบุคคลจะเล่นได้ตั้งแต่จำนวนผู้เล่น ๒ คนขึ้นไป ถ้ามีจำนวนผู้เล่นมากๆ อาจเล่นแข่งขันกันเป็นทีมได้ โดยแบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายๆ ละเท่าๆ กัน สถานที่เล่นบริเวณสนามหญ้าหรือลานกว้างทั่วไป เช่น ลานบ้าน หรือลานวัด เป็นต้น

วิธีเล่น ผู้เล่นทุกคนเสี่ยงทายเพื่อหาผู้เล่น ๑ คนสมมุติให้เป็นห้วย ส่วนผู้เล่นที่เหลือทั้งหมดสมมุติให้เป็นเสือ ให้ผู้เล่นคนที่เป็นห้วยนั่งลงตามท่าทางต่างๆ ที่กำหนดไว้ทีละท่าแล้วให้ผู้เล่นที่เป็นเสือทุกคน กระโดดข้ามทีละคน เมื่อจบท่าหนึ่งก็ให้คนเป็นห้วยเปลี่ยนเป็นท่าอื่น ให้ผู้เล่นที่เป็นเสือกระโดดข้ามทีละคนเช่นนี้เรื่อยไป ท่าทางที่ผู้เล่นคนที่เป็นห้วยนิยมเล่นกันทำมีอยู่ ๔ ท่าดังนี้คือ

ท่าที่ ๑ นั่งลงเหยียดเท้าไปข้างหน้าตั้งฝ่าเท้าขึ้นหันนิ้วเท้าขึ้นข้างบน ให้ผู้เป็นเสือกระโดดข้ามเท้าที่เหยียดไป

ท่าที่ ๒ เหมือนท่าที่ ๑ แต่ใช้เท้าต่อที่ปลายเท้าเดิมเป็น ๒ เท้าซ้อนกัน ให้ผู้เป็นเสือกระโดดข้ามเท้าไป

ท่าที่ ๓ เหมือนท่าที่ ๒ แต่เพิ่มการใช้มือต่อขึ้นไปอีกชั้นหนึ่ง โดยเหยียดแขนขาขึ้นให้นิ้วก้อยตั้งอยู่บนหัวแม่เท้า ให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามมือไป

ท่าที่ ๔ เหมือนท่าที่ ๓ แต่เพิ่มการใช้มืออีกข้างหนึ่งต่อขึ้นไปบนมือข้างที่ต่ออยู่ก่อน เป็นมือ ๒ ข้างต่อซ้อนเท้า ๒ เท้า ข้างนิ้วมือออกให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามมือไป

ท่าที่ ๕ นั่งลงห่อตัวหมอบในท่าเข่าและแขนท่อนล่างชิดพื้น ศีรษะก้มลงเรียกว่า ท่ากบหมอบ หรือข้างหมอบ แล้วให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามหลังไป

ท่าที่ ๖ เหมือนท่าที่ ๕ คือนั่งหมอบก้มศีรษะแต่ใช้ศอกทั้ง ๒ ข้างยกขึ้นยกลงอยู่ตลอดเวลาเรียกว่าท่ายกเงี่ยง หรือ ปลาตุ๊กยก แล้วให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามหลังไป

ท่าที่ ๗คุกเข่าใช้มือยันพื้น เรียกว่าท่าข้างค่อม แล้วให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามหลังไป

ท่าที่ ๘ ยืนขึ้นแล้วก้มตัวลงใช้มือยันพื้น เรียกว่าท่าข้างยืน แล้วให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามหลังไป

ท่าที่ ๙ ยืนก้มตัวใช้มือยันเข่าไว้ เรียกว่าท่าข้างสูง แล้วให้ผู้เป็นสื่อกระโดดข้ามหลังไป

ผู้เป็นสื่อคนใดกระโดดติด คือกระโดดไปแล้วส่วนหนึ่งส่วนใดของร่างกายผู้เป็นสื่อถูกร่างกายผู้เป็นห้วยจะถือว่าคนนั้นตาย และต้องมาเป็นห้วยแทนคนเดิม คนที่เป็นห้วยอยู่เดิมให้กลับเป็นสื่อกระโดดข้ามห้วยแทน เมื่อมีการติดหรือตาย แล้วเปลี่ยนตำแหน่งหน้าที่ของผู้เล่นครั้งใด ให้เริ่มเล่นใหม่ตั้งแต่ท่าแรกทุกครั้งไป

กรณีเล่นเป็นทีม ฝ่ายที่เป็นห้วยต้องนั่งทำท่าต่างๆ เป็นแถวตอนเรียงหนึ่ง เว้นระยะห่างพอกระโดดได้แล้วฝ่ายที่เป็นสื่อจะกระโดดข้ามคนเป็นห้วยทีละคนจนครบทุกคนในแต่ละท่า และต้องกระโดดผ่านผู้เล่นเป็นห้วยทุกคนด้วย ถ้าติดหรือตายที่คนใดก็ต้องเปลี่ยนกันทั้งฝ่าย และต้องจำไว้ว่าฝ่ายตนตายที่ท่าใด เมื่อได้ท่าใหม่จะต้องเริ่มทำจากท่าที่ตายนั้นใหม่อีก

กติกาของการเล่น คือ การกระโดดอนุญาตให้วิ่งกระโดดได้ แต่ต้องกระโดดเรียงตามลำดับก่อนหลังการติดหรือตาย ให้ผู้เล่นตกลงกันว่า จะใช้วิธี “ติดผ้า” หรือ “ติดเนื้อ” ถ้าติดผ้าจะต้องกระโดดให้พ้นและระมัดระวังไม่ให้ส่วนใดๆ ของผ้าหรือส่วนใดๆ ของร่างกายผู้เป็นสื่อถูกผ้าหรือร่างกายของผู้เป็นห้วย แต่ถ้าตกลงกันว่าติดเนื้อส่วนของผ้าจะถูกกันบ้างก็ไม่เป็นไร แต่ต้องระวังไม่ให้ส่วนของร่างกายถูกตอกกัน ผู้เป็นสื่อต้องกระโดดให้ข้ามส่วนที่กำหนดไว้ เช่น กระโดดข้ามให้พ้นหลัง หรือพ้นขา โดยลำตัวทั้งหมด และขาทั้ง ๒ ข้างของผู้เป็นสื่อ จะต้องกระโดดให้พ้นบริเวณส่วนที่กำหนดไว้

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การเล่นในลักษณะการกระโดดข้ามช่วยให้ได้ออกกำลังกาย แขน และลำตัว เสริมสร้างพลังของกล้ามเนื้อ ช่วยให้เกิดความแข็งแรงของกล้ามเนื้อ และช่วยให้การทรงตัวดีขึ้น สำหรับผู้เล่นที่ปฏิบัติในท่าต่างๆ ก็ได้บริหารร่างกายในลักษณะของการเหยียดเท้า เหยียดแขน ก้มตัวทำให้เกิดความอ่อนตัวของร่างกายได้

๒. ทางจิตใจ การกระโดดข้ามสิ่งกีดขวางเป็นลักษณะของการตัดสินใจ และการทดสอบตัวเอง ทำให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเอง ความกล้า ความสุขุมรอบคอบ และความพยายามเพื่อให้บรรลุผลที่ต้องการ

๓. ทางอารมณ์ การเล่นเสื้อข้ามห้วย ส่งเสริมให้เกิดความสนุกสนาน ทำลายความสามารถของผู้เล่นมีการเปรียบเทียบความสามารถของตนเองและเพื่อนๆ ส่งเสริมให้เกิดความพึงพอใจ อารมณ์แจ่มใส มีโอกาสควบคุมอารมณ์ของตนเอง ไม่แสดงออกทางอารมณ์ที่ไม่เหมาะสม

๔. ทางสติปัญญา การกระโดดแต่ละขั้นมีความง่ายยากตามลำดับ ซึ่งผู้เล่นจะต้องคิดวางแผนล่วงหน้าว่าจะกระโดดอย่างไร จึงจะอ้อมกำลังและข้ามไปได้ โดยไม่ถูกผู้เล่นที่เป็นห้วย เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับการกระโดดเท้าเดียว การกระโดดสองเท้าพร้อมกัน และการลงสู่พื้นอย่างเหมาะสม

๕. ทางสังคม การเล่นจะต้องปฏิบัติตามลำดับก่อนหลัก ทำให้รู้จักการรอคอย ให้โอกาสแก่ผู้อื่น คำนึงถึงความปลอดภัยของเพื่อนร่วมเล่น มีความเห็นอกเห็นใจผู้เล่นที่เป็นห้วย ยอมรับข้อผิดพลาดของตนเอง ปฏิบัติตามกติกา ไม่กลั่นแกล้งกัน ทำให้เกิดความใกล้ชิดสนิทสนมกันมากขึ้น จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้รับคุณค่าทางสังคมในด้านต่างๆ ดังกล่าวมาแล้วนั้นได้เป็นอย่างดี

เสื้อข้ามห้วย ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

หนอนซ้อน

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

หนอนซ้อน เป็นการเล่นพื้นบ้านของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ นิยมเล่นกันในจังหวัดอุดรธานีและจังหวัดใกล้เคียง เป็นการวิ่งไล่ตะกั๊ก โดยสมมุติคนหนึ่งว่าเป็นหนอน เป็นที่น่ารังเกียจแก่ผู้อื่นผู้เล่นอื่นจะวิ่งหนีคนที่เป็หนอน แต่การหนีจะพ้นจากการไล่ตะกั๊กได้ก็ต่อเมื่อไปยืนซ้อนหน้าคนที่ยืนเป็นวงกลม ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการเล่นที่มีชื่อเรียกว่าหนอน เช่น ชี้นอน หนอนเลขแปด และอื่นๆ ที่มีวิธีการเล่นเป็นการวิ่งไล่ตะกั๊กคล้ายกับหนอนซ้อน แต่โครงสร้างของการเล่นและวิธีเล่นมีความซับซ้อนน้อยกว่าหนอนซ้อน ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นหนอนซ้อนตั้งแต่เมื่อใด จากการสัมภาษณ์ชาวบ้านสูงอายุจังหวัดอุดรธานีเล่าว่าทั้งตนเองและคนรุ่นพ่อก็เคยเล่นหนอนซ้อนมาตั้งแต่สมัยเป็นหนุ่ม เมื่อคำนวณแล้วการเล่นหนอนซ้อนน่าจะมีแล้วก่อน พ.ศ.๒๔๔๐ ซึ่งอยู่ในช่วงรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในสมัยก่อนการเล่นหนอนซ้อนเป็นการเล่นของคนหนุ่มสาวและเด็กๆเล่นเป็นการสนุกสนานในเทศกาลสงกรานต์และงานรื่นเริงต่างๆ ปัจจุบันหนุ่มสาวไม่ค่อยนิยมเล่นกันแล้ว แต่เด็กๆยังมีการเล่นกันอยู่บ้างในชนบท

วิธีเล่น ให้ผู้เล่นเสี่ยงทายหาคนเป็นหนอน ๑ คน และเป็นคนซ้อน ๑ คน ผู้เล่นที่เหลือจับคู่ยืนซ้อนกัน แล้วยืนล้อมกันเป็นวงกลมหันหน้าเข้ากลางวง จะได้เป็นรูปวงกลมซ้อนกัน ๒ วงแต่ละคู่เรียกว่าแถวเว้นช่องห่างระหว่างแถวประมาณ ๒-๓ เมตร ให้คนเป็นหนอนยืนอยู่กลางวงส่วนคนซ้อนจะไปยืนซ้อนอยู่หลังผู้เล่นแถวใดก็ได้ ซึ่งจะทำให้แถวนั้นมีผู้เล่นเป็น ๓ คน อยู่แถวเดียวเริ่มเล่นโดยผู้เล่นที่เป็นหนอนจะวิ่งไล่ตะกั๊กคนที่ซ้อนแถวอยู่เป็นคนที่ ๓ ซึ่งเรียกว่าคนซ้อน คนซ้อนจะต้องวิ่งหนีไปตามช่องต่างๆ จะวิ่งรอบวงกลมหรือวิ่งตัดวงก็ได้ เพื่อหนีคนเป็นหนอน เมื่อวิ่งจนเหนื่อยหรือไม่อยากวิ่งต่อให้ไปยืนซ้อนอยู่ข้างหน้าแถวใดก็ได้ จะทำให้ตนเองหมดสภาพจากการเป็นคนซ้อน และมีผลทำให้คนสุดท้ายของแถว นั้นเป็นคนซ้อนแทนโดยปริยาย ซึ่งต้องวิ่งหนีหนอนแทนคนก่อน หนอนจะไล่ตะกั๊กเฉพาะคนที่ ๓ หรือที่เรียกว่าคนซ้อนเท่านั้น ถ้าหนอนไล่ตะกั๊กคนซ้อนได้ คนซ้อนที่ถูกตะกั๊กจะต้องกลายสภาพเป็นหนอน คนที่เป็นหนอนอยู่เดิมจะกลายสภาพเป็นคนซ้อน ต้องวิ่งหนีหนอนหรือวิ่งไปซ้อนหน้าแถว เพื่อให้ตนเองพ้นสภาพจากการเป็นคนซ้อน การเล่นจะดำเนินการเช่นนี้เรื่อยไป ผู้เล่นที่ถูกเป็นตัวหนอนมากที่สุดในการเล่นครั้งนั้นจะถือว่าเป็นผู้แพ้

การละเล่นหนอนซ้อนเป็นการละเล่นที่มีลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์ เพราะ ๑) เป็นการเล่นที่สะท้อนวิถีชีวิตของชาวบ้านในชนบทไทยที่ต้องแก้ปัญหาตัวหนอนเกาะทำลายพืชผัก ๒) โครงสร้างของการเล่นที่เป็นวงกลม ๒ วงซ้อนกัน มีการวิ่งไล่หนีลัดเลาะไปตามวง แล้วไปซ้อนสลับเปลี่ยนให้คนอื่นหนีต่อไปเป็นลักษณะเอกลักษณ์ไทยที่ไม่เหมือนประเทศอื่น ๓) รูปแบบวิธีการเล่นทรงคุณค่ามาก มีทั้งความสนุกสนาน ตื่นเต้น ต้องใช้ความไวใช้ไหวพริบ การตัดสินใจที่รวดเร็ว

การละเล่นหนอนซ้อนจึงมีคุณค่าด้านร่างกาย ช่วยเสริมสร้างความแข็งแรง ความแคล่วคล่องว่องไวด้านจิตใจช่วยฝึกความรู้สึกเป็นตัวของตัวเอง ฟังตัวเอง มีความกล้าในการแสดงออก ด้านสังคมช่วยสร้างสัมพันธ์กับคนอื่น การปฏิบัติตามกฎกติกาด้ำนวัฒนธรรมช่วยให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิถีชีวิตเกษตรกรรม และตัวหนอน

หนอนซ้อน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

กีฬาภูมิปัญญาไทยที่จังหวัดเบียง
พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๘
ประเภท เกมพื้นบ้าน

โคมลอยลอดห่วง

เรียบเรียงโดย ชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ

จุดกำเนิดและประวัติ

พุทธตำนานโบราณเชื่อกันว่า เมื่อเทศกาลเข้าพรรษาพระพุทธเจ้าได้เสด็จขึ้นสู่สวรรค์ชั้นดาวดึงส์ เพื่อแสดงธรรมให้เหล่าเทวดา นางฟ้าทั้งหลาย และจะเสด็จกลับลงมาสู่โลกมนุษย์ในวันออกพรรษา ซึ่งตรงกับวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๑๑ ดังนั้น พุทธศาสนิกชนจึงได้จัดพิธีต้อนรับและสักการะ โดยการจุดประทัด โคมลอย โคมลมเฉลิมฉลอง ซึ่งการจุดโคมลอยนั้นจะนิยมเล่นกันในระหว่างช่วงเข้าพรรษาถึงเทศกาลออกพรรษาเท่านั้น เพื่อป้องกันไม่เกิดอันตรายหรือไฟไหม้บ้านเรือนผู้คน ซึ่งถ้าเป็นในฤดูแล้งหรือหน้าร้อน อาจจะลุกลามทำความเสียหายให้แก่ ชุมชนได้ และเป็นวัฒนธรรมประเพณีที่ส่งเสริมให้ประชาชน พุทธศาสนิกชนในพื้นที่ได้มารวมกันจำนวนมากๆ ในการประกอบกิจกรรมทางศาสนา ต่อมาได้พัฒนาการจุดโคมลอยมาเป็นการแข่งโคมลอยลอดห่วง เพื่อความสนุกสนาน ความรัก ความสามัคคี ของคนในชุมชน ในช่วงเทศกาลวันออกพรรษา

การนำเข้ามาในชุมชนและการพัฒนา

การแข่งโคมลอยลอดห่วง เริ่มมีการเล่นแพร่หลายในพื้นที่อำเภอศรีสมเด็จ เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๑๔ เมื่อครั้ง ๔๔ ปีที่ผ่านมาเมื่อ นายบุญถม สุขกำเนิด ในขณะที่ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ และจำพรรษาอยู่ที่วัดบ้านป่าเม้า ตำบลเมืองเปลือย อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ในสมัยนั้น และเป็นผู้ที่สนใจในการเล่นโคมลอยมาตั้งแต่เมื่อครั้งยังเป็นเด็ก ซึ่งได้ศึกษาเรียนรู้เทคนิควิธีการทำโคมลอยจาก นายเหลื้อ มนตรีโพธิ์ ซึ่งเป็นตา ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว ซึ่งในชุมชนตำบลเมืองเปลือย เมื่อเริ่มเข้าสู่เทศกาลเข้าพรรษา ในวันศีล (วันพระ) ไม่ว่าจะเป็น วันพระ ๘ ค่ำ หรือวันพระ ๑๕ ค่ำ พุทธศาสนิกชนคนหนุ่มคนสาว ที่มาเข้าวัดฟังเทศน์และปฏิบัติธรรม ก็จะมีการปล่อยโคมลอยให้ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้า เพื่อเป็นพุทธบูชาและเพื่อความสวยงามสนุกสนานกันในหมู่ชุมชน หลวงพ่อบุญถม (พระบุญถม) จึงคิดริเริ่มที่จะให้พุทธศาสนิกชนคนหนุ่มคนสาวจากต่างหมู่บ้านได้เข้ามาร่วมกิจกรรมเข้าวัดฟังเทศน์กันมากๆ และเพื่อสร้างความรักความสามัคคีของกลุ่มชุมชนใกล้เคียง อีกทั้งยังเป็นการหารายได้เพื่อทะนุบำรุงพระพุทธศาสนา จากกิจกรรมการเล่นโคมลอย จึงพัฒนาการเล่นโคมลอยจากที่ปล่อยของใครของมันให้ลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าเฉยๆ ให้มีการแข่งโดยปล่อยโคมลอย ให้ลอดห่วงที่กำหนดไว้ ตั้งกติกาการแข่งขันจะต้องเสียเงินค่าสมัคร มีคณะกรรมการคือผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชน เป็นผู้ตัดสิน และมีรางวัลให้สำหรับผู้ที่สามารถปล่อยโคมลอยของตัวเองลอยเข้าไปในห่วงได้ เงินค่าสมัครที่เหลือ จากการให้เป็นรางวัลก็จะถวายเป็นปัจจัยเพื่อบำรุงวัดต่อไป จากจุดเริ่มต้นดังกล่าวก็เกิดมีการพัฒนาและแพร่หลาย ออกไปในต่างชุมชน มีการแลกเปลี่ยนหมุนเวียนการแข่งขันไปยังวัดหมู่บ้าน และชุมชนที่ห่างไกลออกไป ทั้งในเขตอำเภอศรีสมเด็จและอำเภอใกล้เคียง ที่มีเครือข่ายติ ไปมาหาสู่กัน เช่นที่บ้านหนองสีมูม ตำบลหนองแวงควง บ้านดอนทราย ตำบลหนองใหญ่ แพร่หลายไปถึงอำเภอวาปีปทุม อำเภอแกดำ จังหวัดมหาสารคาม

ลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์

โคมลอยทำจากกระดาษแก้วใสหลายหลากสี ตามที่ผู้จัดทำออกแบบลวดลายเอาไว้ แต่ไม่เกิน จำนวน ๑๒ แผ่น ประกอบติดกับโครงวงกลมซึ่งทำจากไม้ไผ่สดหรือที่แห้งแล้ว แต่ส่วนมากนิยมใช้ไม้ไผ่แห้ง เพราะจะน้ำหนักเบา เหลาเป็นเส้นกลมๆ ขนาดประมาณ ครึ่งเซนติเมตร แล้วนำมาผูกโค้งให้เป็นวงกลม ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ประมาณ ๕๐ เซนติเมตร ส่วนความสูงของโคมนั้น ประมาณ ๒ เมตร ตรงกลางระหว่างโครงวงกลมไม้ไผ่ จะตรึงไว้ด้วยเส้นลวดที่สามารถทนต่อความร้อนของไฟได้ประมาณ ๑๕ - ๒๐ นาที จำนวนสองเส้น ผูกโยงเป็นกากบาทไว้สำหรับผูกยึดลูกไฟที่ทำจากเศษผ้าหรืออนุบนุบน้ำมัน หรือขี้ผึ้งผสมน้ำมันยางนา ซึ่งได้มาจาก ต้นยางนา ในป่าตามธรรมชาติ ปัจจุบันได้พัฒนาไป และนิยมใช้น้ำมันก๊าดเป็นเชื้อเพลิงเพื่อจุดไฟ เพราะจะติดไฟ ได้นานและทำให้โคมลอยขึ้นสู่ท้องฟ้าได้

วิธีการเล่น

ในวันออกพรรษา หลังจากพิธีทำบุญตักบาตรในวัดตามประเพณีแล้ว ประชาชน คนในชุมชนก็จะมารวมตัวกันในลานวัดและจัดทำห้วงวงกลม สำหรับให้โคมลอย ลอยลอดห้วงขึ้นไป โดยทำเป็นโครงไม้ไผ่วงกลมเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑.๕๐ เมตร ผูกยึดติดกับเสาไม้ไผ่สองต้น สูงจากพื้นดินประมาณ ๘ - ๑๐ เมตร ส่วนกติกาการเล่นก็ไม่ยุ่งยาก เพียงแค่จุดไฟปล่อยให้โคมลอยขึ้นไปแล้วลอดห้วงที่ทำไว้ โคมของใครลอยขึ้นไปแล้วลอดห้วงก็ถือว่าชนะ และถ้าแข่งกันเป็นกลุ่มหลายๆ คน ก็จะตัดสินให้โคมลอยที่ลอยลอดห้วงทั้งหมดเป็นผู้ชนะ แล้วก็แบ่งรางวัล กันไป

กติกาการแข่งขันโคมลอยลอดห้วง

๑. ขนาดของโคมลอย ใช้กระดาษขนาด กว้าง ๕๐ ซม.ยาว ๗๐ ซม. จำนวน ๑๒ แผ่น
๒. โคมลอยที่จะได้รางวัลต้องลงทะเบียนจ่ายค่าสมัครลูกละ ๒๐ บาทเพื่อรวบรวมมอบให้แก่ทางวัดต่อไป
๓. สมัครได้ไม่จำกัดจำนวนโคมลอยต่อคน
๔. เจ้าของโคมลอยจะต้องแจ้งคณะกรรมการประจำฐาน ก่อนปล่อยโคมลอยทุกครั้ง
๕. การเข้าห้วงของโคมลอย ต้องผ่านห้วงขึ้นไปแบบสมบูรณ์จึงจะถือว่าผ่านเกณฑ์การตัดสิน หรือชนะการแข่งขัน
๖. การปล่อยโคมลอย นั้นไม่จำกัดจำนวนผู้ปล่อย แต่จะแบ่งเป็น ๒ ฐาน หรือมากกว่าตามจำนวนโคมลอย
๗. คณะกรรมการตัดสินจะมีจำนวน ๓- ๔ คน ทำหน้าที่ในการรับลงทะเบียน ให้สัญญาณในการปล่อยและตัดสินการลอดห้วงประจำฐาน การตัดสินของกรรมการ ถือเป็นการสิ้นสุด

คุณค่า

คุณค่าในทางสังคม ก็เป็นการสร้างความรัก ความสามัคคีของชุมชนและในหมู่คณะ ซึ่งการแข่งขันเป็นเพียงส่วนที่ทำให้เกิดความสุขสนุกรสนานเท่านั้น แต่การที่กลุ่มคนในชุมชนมารวมตัวกันมาก ๆ ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เพื่อร่วมสืบสาน อนุรักษ์ วัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ได้ทำบุญแล้วมีกิจกรรมทางสังคมร่วมกัน ถือเป็นการสร้างความเข้มแข็ง ทางสังคม ปลูกฝังเจตคติที่ดีแก่เด็กและเยาวชนในชุมชน

สภาพปัจจุบัน

ปัจจุบันการแข่งขันโคมลอยลอดห่วงยังมีการเล่นเกือบทุกชุมชนในเขตพื้นที่อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเริ่มตั้งแต่ช่วงเข้าพรรษาเป็นต้นไป ที่จัดเป็นงานระดับอำเภอก็จะจัดกันในงานประเพณีกฐินอำเภอ เพื่อให้แต่ละชุมชน แต่ละหมู่บ้านได้มีโอกาสนำโคมลอยของตัวเองมาอวดและแข่งกัน แต่จะมีการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมไป ก็จะเป็นเรื่องของ การแข่งเพื่อการชิงเงินรางวัลบ้าง แต่ก็เป็นจำนวนน้อย เพียงเพื่อให้เกิดความสนุกสนานและเพิ่มความน่าสนใจให้แก่ผู้ชม ในการสืบสาน อนุรักษ์กีฬาภูมิปัญญาไทยชนิดนี้ยังต้องมีหน่วยงานหรือองค์กรที่เกี่ยวข้องหลายฝ่าย ควรให้การสนับสนุน ผลักดันให้เป็นกีฬาภูมิปัญญาประจำท้องถิ่น มีการจัดตั้งกลุ่มหรือชมรม เพื่อรวบรวมสมาชิกปราชญ์ชาวบ้านผู้เชี่ยวชาญในการทำโคมลอย ที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้แก่เด็ก เยาวชนและผู้สนใจต่อไป

โคมลอยลอดห่วง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

บุคคล/เอกสารอ้างอิง

นายสำรอง ยศเฮื่อง ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอศรีสมเด็จบ้านเลขที่ ๔๕ หมู่ ๑๓ บ้านสนามชัย ตำบลสวนจิก อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

นายบุญถม สุขกำเนิด กรรมการสภาวัฒนธรรม ปราชญ์ชาวบ้าน บ้านเลขที่ ๙๖ หมู่ ๓ บ้านป่าเม้าใต้ ตำบลเมืองเปือย อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

นายชัยศิริ สุขกำเนิด ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลเมืองเปือย ๑๑๐ หมู่ ๒ บ้านป่าเม้าเหนือ ตำบลเมืองเปือย อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

นายชัยสิทธิ์ ดำรงวงศ์เจริญ นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ สำนักงานวัฒนธรรมอำเภอศรีสมเด็จ

ชาวบ้านหนองสีมุ่ม ตำบลหนองแวงควง อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

ชาวบ้านดอนทราย ตำบลหนองใหญ่ อำเภอศรีสมเด็จ จังหวัดร้อยเอ็ด

การปล่อยโคลอย

การปล่อยโคลอย

การปล่อยโคมลอย

การปล่อยโคมลอยที่ไม่ผ่านเกณฑ์หรือไม่เข้าห้วง

การปล่อยโคมลอย

การปล่อยโคมลอย

หมากเก็บ

เรียบเรียงโดย กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

หมากเก็บเป็นเกมพื้นบ้านของไทย นิยมเล่นในภาคกลาง โดยเฉพาะเด็กผู้หญิง อายุราว ๘ - ๑๔ ปี เชื่อว่ามีการเล่นหมากเก็บมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา การเล่นหมากเก็บจะใช้วัสดุ ก้อนหิน กะเทาะให้ค่อนข้างกลม ลบเหลี่ยมเพื่อไม่ให้เจ็บมือ ใช้ก้อนหินจำนวน ๕ ก้อน ขนาดหัวแม่มือ เล่นได้ ๓ - ๕ คน วิธีการเล่น หมากเก็บนั้น ใครจะได้เล่นก่อน ขึ้นอยู่กับฝีมือในการขึ้นร้านให้ได้ลูกหมากจำนวนมาก โดยหยายมือถือลูกหมากแล้วโยนขึ้น พร้อมกับพลิกเอาหลังมือรับ แล้วพลิกกลับเอาหน้ามือรับทุกคนที่เล่น จะขึ้นร้านให้ได้ลูกหมากมากที่สุด เป็นผู้เล่นก่อน โดยเริ่มเล่น จากหมากหนึ่ง ผู้เล่นจะโยนหมากขึ้นไปบนอากาศแล้ว โปยลูกหมากอีก ๔ ลูก ลงบนพื้นจากนั้นจะโยนตัวโยนขึ้นแล้ว เก็บลูกหมากที่ละตัวจนครบ ๔ ลูก ขึ้นหมากสอง จะโยนอีตัวขึ้นแล้ว รับวางลูกหมากอีก ๔ ลูก ให้เป็นคู่ละสอง แล้วโยนตัวโยนพร้อมกับเก็บลูกหมากที่ละสองลูก ขึ้นหมากสามจนถึงหมากสี่ หมากอีจ๊ับ หมากอีเขี่ยถ้าระหว่างเล่นพลาดเมื่อใด ให้คนอื่นเล่นต่อ ใครถึงหมากสุดท้ายก่อนเป็นผู้ชนะ ให้ขึ้นร้านแล้วเขกเข้าผู้แพ้

การเล่นหมากเก็บเป็นการฝึกทักษะในการใช้กล้ามเนื้อมือ ถ้ามืออ่อนก็จะรับหมากได้มากเป็นการฝึกการโยนตัวโยนและเก็บลูกหมาก โดยคาดคะเนจังหวะความสูงของตัวโยน กับการเก็บลูกหมาก ให้สามารถรับได้ทันทั่วทั้งที่ ปัจจุบันยังมีเด็กหญิงเล่นกันอยู่ในชนบท แต่อาจจะมีการเปลี่ยนจากลูกหมากเป็นก้อนรูปหรือตะเกียบก็ได้

หมากเก็บ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

หมากรุกไทย

เรียบเรียงโดย นาวาพิเศษบุญแสง มาลามาศ

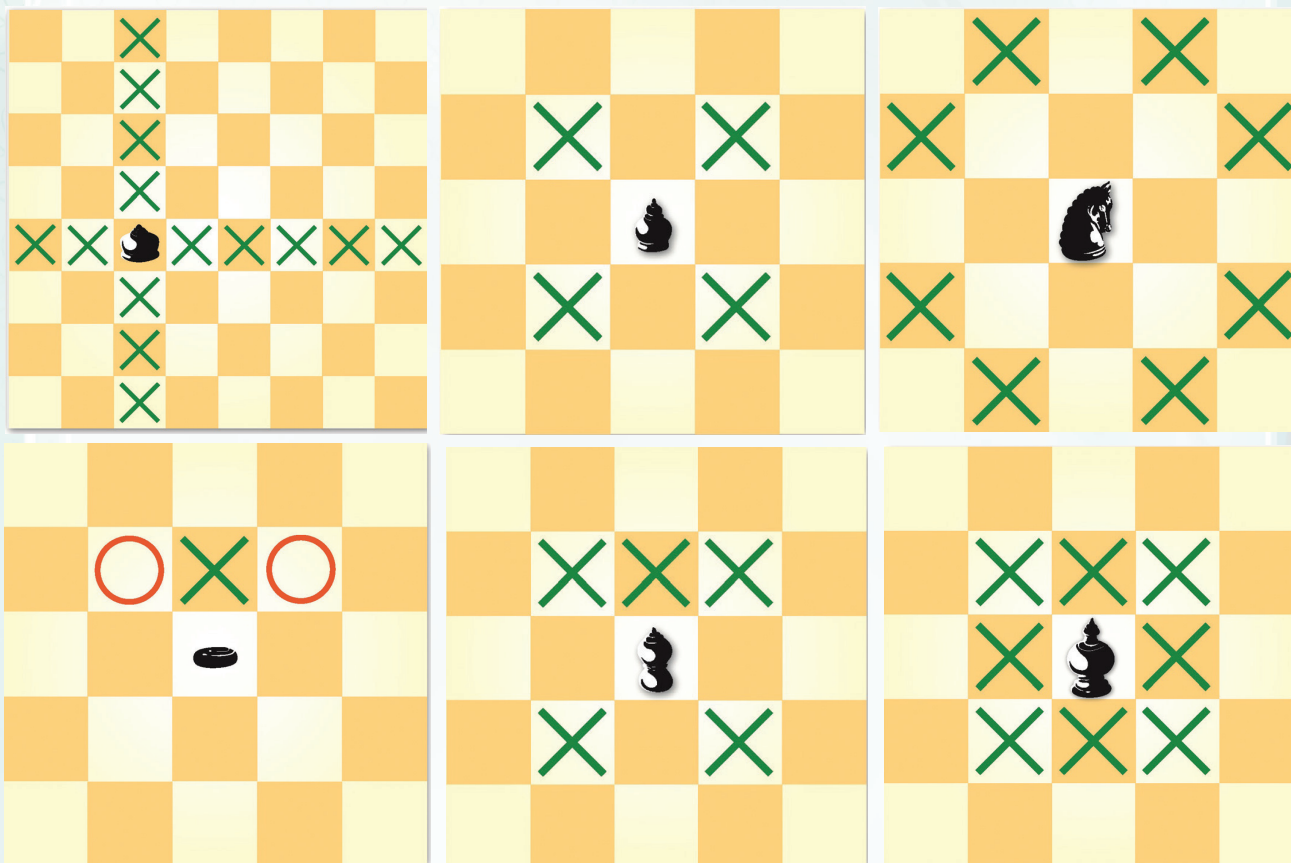
หมากรุกไทย เป็นเกมกระดานที่พัฒนามาจากหมากรุกของอินเดียที่ชื่อเกมว่าจตุรงค์ ซึ่งมีความเชื่อว่ามาจากเรื่องราวของรามเกียรติ์ จากหลักฐานพบว่า การเล่นหมากรุกไทยมีมาตั้งแต่สมัยกรุงธนบุรีและต่อเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ผู้ที่เล่นหมากรุกไทยมีตั้งแต่พระมหากษัตริย์เชื้อพระวงศ์ไปจนถึงคนสามัญ ใครคิดเป็น รู้จักใช้สติปัญญาก็นับว่าสามารถเล่นหมากรุกได้สนุกเท่าเทียมกัน หมากรุกไทยสมัยก่อนเป็นที่นิยมมาก เห็นได้จากเวลามีกงานต่างๆ เช่น งานวัด งานบวช งานศพ เจ้าภาพจะหาหมากรุกมาให้เล่นกันอย่างสนุกสนานตลอดทั้งวัน บางครั้งเป็นการเล่นเพื่อประชันกันระหว่างนักเล่นหมากรุกเจ้าถิ่นกับต่างถิ่น

การเล่นหมากรุกไทยจะมีการวางแผนเชิงกลยุทธ์ด้วยการรุก การรับ ตามแต่สติปัญญาของผู้เล่น เช่น ท้าพลวง ท้าพรอง และท้ากองโจร โดยการเข้าโจมตีจะมุ่งหวังชนะฝ่ายตรงข้าม และแต่ละฝ่ายจะต้องป้องกันแม่ทัพหรือขุนของฝ่ายตนไว้ให้ถึงที่สุด การแพ้ชนะในกีฬาหมากรุกไทยจึงไม่ใช่อยู่ที่ฝ่ายหนึ่งจะเดินหมากเข้าไปกินฝ่ายตรงข้ามจนหมดหรือเหลือพวกมากกว่าจึงจะชนะ แต่สิ่งที่สำคัญอยู่ที่ทั้งสองฝ่ายต้องใช้ไหวพริบปฏิภาณในการเดินหมากของตนเข้าล้อมรุกขุนของฝ่ายตรงข้ามให้ไม่มีทางต่อสู้อย่างมีประสิทธิภาพ การเล่นที่สนุกสนานนี้เอง ทำให้หมากรุกไทยกลายเป็นกีฬาที่มีการจัดประลองแข่งขันอย่างเป็นทางการมากขึ้น ดังนั้น การกีฬาแห่งประเทศไทยจึงได้จัดทำกติกาการแข่งขันหมากรุกไทยเพื่อให้ใช้กันอย่างเป็นทางการโดยมีการกำหนดเวลาการเล่น การจดบันทึกการเดินหมาก การนับศักดิ์กระดานและรายละเอียดอื่นๆ ที่ผู้เข้าแข่งขันต้องยึดถืออย่างเข้มงวด

หมากรุกไทยเป็นกีฬาที่สร้างทักษะให้เกิดความคิดสร้างสรรค์อย่างเป็นระบบ สอนให้เกิดการจินตนาการรวมทั้งการวางแผนล่วงหน้า ผู้เล่นหมากรุกไทยจึงเป็นผู้ที่มีความละเอียดรอบคอบ มีสมาธิ รู้จักการวางแผน คิดวิเคราะห์และการแก้ปัญหาได้อย่างมีประสิทธิภาพ

หมากรุกไทย ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

อีตัก

เรียบเรียงโดย สุจิต บัวพิมพ์ และรองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

อีตักเป็นเกมพื้นเมืองเก่าทางภาคกลางของไทย นิยมเล่นกันแถวจังหวัดสมุทรสาคร สมุทรสงครามราชบุรี กาญจนบุรี และกรุงเทพฯ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นครั้งแรกเมื่อใด สันนิษฐานว่ามีการเล่นกันมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา แต่พบหลักฐานว่ามีการเล่นกันนานกว่า ๑๓๐ ปีแล้ว ก่อน พ.ศ. ๒๔๒๗ ที่ตำบลบ้านกลางและบ้านท่าจีน จังหวัดสมุทรสาคร (วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน, ๒๕๑๖) อีตักเป็นเกมที่เลียนแบบชีวิตประจำวันของชาวสวนที่ต้องมีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืชผลไม้ เพื่อเก็บไว้ขยายพันธุ์ที่ดีนำไปปลูกต่อไปในอนาคตต่อไป โดยการนำเมล็ดพืชหรือผลไม้ เช่น เมล็ดละมุด เมล็ดน้อยหน่า เมล็ดมะขาม มาหว่านลงบนพื้น แล้วใช้ใบไม้หรือกระดาดขนาดกว้าง ๒-๓ นิ้วมียาวครึ่งฝ่ามือ เช่น ใบมะม่วง มาพับกันจับขอบใบซ้ายขวาพับเข้าหากัน ให้เป็นกรวยปากกว้างก้นแหลมกลีใช้มือข้างถนัดจับขอบบนด้านก้นกลีของใบไม้ ใช้กรวยใบไม้ดังกล่าวตักเมล็ดพืชผลไม้ ที่ละเมล็ด ผลัดกันตักจนกว่าเมล็ดพืชผลไม้จะหมด ชาวบ้านในชนบทนิยมเล่นทั้งเด็กและผู้ใหญ่ ปัจจุบันยังมีการเล่นกันอยู่บ้างในชนบทบางพื้นที่

อีตักสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคกลางของไทย ที่ประกอบอาชีพหลักในการเกษตร ทำไร่ทำสวน โดยมีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืช ผลไม้ เพื่อเก็บไว้ขยายพันธุ์ที่ดีนำไปปลูกต่อไปในอนาคตต่อไป วิธีเล่นด้วยการใช้เมล็ดพืชหรือผลไม้ เช่น เมล็ดละมุด เมล็ดน้อยหน่า เมล็ดมะขาม มาหว่านลงบนพื้น แล้วใช้ใบไม้หรือกระดาดมาพับกันจับขอบใบซ้ายขวาพับเข้าหากัน ให้เป็นกรวยปากกว้างก้นแหลมกลี ใช้กรวยใบไม้ดังกล่าวตักเมล็ดพืชผลไม้เป็นการเล่นที่ไม่พบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่เป็นการสะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยในการประยุกต์ใช้ใบไม้มาทำเป็นอุปกรณ์ใช้ตักสิ่งของ เป็นการสื่อให้เห็นประโยชน์ของใบไม้ ที่สามารถนำมาใช้ได้หลากหลายอย่างในชีวิตประจำวัน รวมถึงการนำมาใช้เล่นเพื่อการผ่อนคลายและสนุกสนานร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของชาวสวนไทย ที่ต้องมีการคัดเลือกเมล็ดพันธุ์พืช ผลไม้ เพื่อเก็บไว้ขยายพันธุ์ที่ดีนำไปปลูกต่อไปในอนาคตต่อไปโอกาสที่เล่นอีตักนั้น เล่นกันได้ทุกโอกาสที่ว่าง โดยเล่นกันทุกวัย แต่มักเล่นกันในหมู่เด็กๆ ทั้งชายและหญิง จำนวนผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป อุปกรณ์การเล่น ประกอบด้วยเมล็ดพืชหรือผลไม้ เช่น เมล็ดละมุด เมล็ดน้อยหน่า เมล็ดมะขาม จำนวนตามแต่จะตกลงกัน โดยทั่วไปมักมีกันคนละไม่น้อยกว่า ๑๐ เมล็ด และ ใบไม้หรือกระดาดขนาดกว้าง ๒-๓ นิ้วมียาวครึ่งฝ่ามือ เช่น ใบมะม่วง มาพับกันจับขอบใบซ้ายขวาพับเข้าหากัน ให้เป็นกรวยปากกว้างก้นแหลมกลีคนละ ๑ ใบ

วิธีเล่น ให้ผู้เล่น ๒-๓ คนนั่งล้อมวง หันหน้าเข้าหากัน พื้นที่กลางวงให้ขีดหรือเขียนวงกลมเล็กๆขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง ๑๒ - ๒๐ นิ้ว ขนาดวงใหญ่เล็กตามแต่จะตกลงกัน ผู้เล่นที่มีสิทธิ์เริ่มเล่นก่อน รวบรวมเมล็ดพืชจากผู้เล่นคนอื่นๆ คนละจำนวนเท่าๆ กัน เช่น คนละ ๑๐ เมล็ด เริ่มเล่นด้วยการหว่านเมล็ดพืชลงในวงกลมไม่ให้เมล็ดพืชกระเด็นออกนอกวง แล้วใช้กรวยใบไม้ตักเมล็ดพืชที่ละเมล็ด โดยไม่ให้กรวยใบไม้ไปกระทบถูกเมล็ดพืชอื่นๆ หากมีเมล็ดพืชกระเด็นออกนอกวงให้ถือว่าผู้เล่นคนนั้นตาย หรือขณะตักเมล็ดพืชอยู่นั้นกรวยใบไม้หรือนิ้วหรือมือไปกระทบถูกเมล็ดพืชอื่นเขี่ยออกให้

ถือว่าผู้เล่นคนนั้นตายต้องเปลี่ยนไปให้ผู้เล่นลำดับต่อไปมีสิทธิ์เล่น และผลัดกันเล่นเรื่อยไปจนกว่าเมล็ดพีชจะถูกตักหมด เมื่อเมล็ดพีชหมดต้องมีการใส่เมล็ดพีช ลงกองกลางเพื่อเล่นกันใหม่ เล่นกันเรื่อยไปจนกว่าจะเลิกเล่นผู้ที่ได้เมล็ดพีชมากที่สุดคือผู้ที่เก่งที่สุด

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การเล่นอีตักให้คุณค่าทางด้านร่างกายเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวของแขนในลักษณะการงอ การพลิกคว่ำพลิกหงาย การเคลื่อนไหวของมือในการหยิบจับเมล็ดพีช ส่งเสริมความสัมพันธ์ของประสาทและกล้ามเนื้อแขน นิ้วมือ ความสัมพันธ์ของตาและมือในการตัก
๒. ทางจิตใจ ฝึกจิตใจให้มั่นคง มีสมาธิ มีความสุขุมรอบคอบ และเยือกเย็น ส่งเสริมความมานะพยายามการควบคุมตัวเอง ฝึกความกล้าในการแสดงออก
๓. ทางอารมณ์ ฝึกการควบคุมการแสดงออกทางอารมณ์ที่เหมาะสม รู้จักยับยั้งชั่งใจเมื่อเกิดอารมณ์ฉุนเฉียว หรือไม่พอใจตนเองในการเล่น โดยทั่วไปการเล่นจะทำให้เกิดความสุขสนุกสนาน ช่วยส่งเสริมให้ผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ได้
๔. ทางสติปัญญา เนื่องจากการเล่นหลายวิธีผู้เล่นจะต้องจดจำลำดับ และวิธีการปฏิบัติได้ถูกต้องรู้จักการตัดสินใจที่เหมาะสมตามสถานการณ์ของการเล่น สามารถแยกได้ว่าจะโยนเมล็ดพีชอย่างไร จะตักเมล็ดพีชเม็ดไหนก่อนหลังในแต่ละครั้ง
๕. ทางสังคม เนื่องจากการเล่นร่วมกับผู้อื่น ทำให้มีโอกาสรู้จักและสนิทสนมกับเพื่อนมากขึ้นมีการปฏิบัติตามกติกา และยอมรับผลของการเล่น สามารถปรับตัวให้เหมาะสมในสังคมของการเล่นร่วมกัน

อีตัก ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

กifahกุมปัญญาไทยที่จันทะเลเบียน
พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๘
ประเภท กifahพื้นบ้าน

แข่งโพนจังหวัดพัทลุง

เรียบเรียงโดย สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดพัทลุง

การแข่งโพนเป็นกีฬาพื้นบ้านที่มีวิวัฒนาการมาจากการตีโพนในงานประเพณีลากพระ ซึ่งจะมีขึ้นในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ อันเป็นวันออกพรรษา วัดต่างๆ จะเตรียมการทำบุษบก หุ้มโพน เตรียมโพนประจำเรือเพื่อตีบอกชาวบ้านว่าจะมีงานลากพระตามวัดต่างๆ เนื่องจากวัดส่วนมากจะอยู่ในละแวกเดียวกัน จึงแข่งกันตีโพนให้มีเสียงดัง เพื่อชวนเชิญให้มางานวัด นอกจากนี้ ยังเป็นการบอกจังหวะให้คนลากเรือ ถ้าตีรัวให้ถี่ๆ ลากเร็วถ้าตีช้าๆ ให้ลากช้า จึงเกิดการแข่งโพนของแต่ละวัดขึ้น การแข่งโพนโดยทั่วไปมีการแข่งในงานประเพณีลากพระทั้งระดับจังหวัด ระดับอำเภอและระดับท้องถิ่น

การแข่งโพน แบ่งได้เป็น ๒ อย่าง คือ

๑. การแข่งขันมือ (ตีพน) การแข่งขันแบบนี้ไม่ค่อยได้รับความนิยม เพราะกินเวลานาน แข่งขันจนผู้ตีมืออ่อนหรือหมดแรงจึงตัดสินได้

๒. การแข่งขันเสียง การแข่งขันแบบนี้เป็นที่นิยมกันมากในปัจจุบัน เพราะใช้เวลาสั้นๆ ก็สามารถตัดสินคนชนะได้ โพน เป็นเครื่องดนตรีพื้นบ้าน เป็นเครื่องให้จังหวะสัญญาณ เพื่อบ่งบอกว่าจะมีประเพณีการแห่ชักพระของแต่ละวัดในจังหวัดภาคใต้ ไม่มีหลักฐานว่าเกิดขึ้นเมื่อใด บรรพบุรุษในอดีตกาลได้นำเอาหนังวัว หนังควายมาหุ้มปลายไม้ท่อนที่เจาะกลวงทะลุทั้งสองด้าน แล้วนำมาทำสลักตีชิงให้ตึง เรียกว่า “กลอง” ชาวพัทลุงเรียก “โพน” หรือ “ตะโพน” การประดิษฐ์ ลีลาในการตี การใช้ประโยชน์จากโพน และความนิยมการแข่งขันของชาวพัทลุงแตกต่างไปจากท้องถิ่นอื่น จึงถือได้ว่าการแข่งตีโพน คือ “เอกลักษณ์ของโพนเมืองพัทลุง”

การแข่งโพนจังหวัดพัทลุง ดังคำกล่าวที่ว่า “จะร้อยพันแมนหมื่นเสียงตะโกน ฤจะสู้เสียงแข่งโพนที่เมืองลุง” ที่สะท้อนถึงความยิ่งใหญ่และชื่อเสียงประเพณีการแข่งโพนของจังหวัดพัทลุง ที่ได้รับการสืบทอดและวิวัฒนาการมาหลายทศวรรษ เคียงคู่ประเพณีลากพระของชาวพัทลุง แม้โพนจะมีใช้กันทั่วไปในทุกวัดของภาคใต้ แต่ไม่มีการแข่งโพนที่จะยิ่งใหญ่และสนุกสนานไปกว่าเมืองพัทลุง

วิธีเล่น องค์ประกอบในการแข่งโพนประกอบด้วย (๑) โพน (๒) ไม้ตีโพน (๓) ผู้ตีโพน (๔) โฆษกสนามบนเวที (๕) กติกาการแข่งขัน (๖) กรรมการตัดสิน

การแข่งโพนจะแบ่งโพนที่เข้าแข่งขันออกตามขนาดเล็ก กลาง ใหญ่ ตามกติกาที่กำหนด แต่ละขนาดมีเลขหมายประจำโพน ประคบคู่ด้วยวิธีจับสลาก การแข่งโพนบนเวที แข่งกันครั้งละ ๒ ใบ แบบแพ้คัดออกจนเหลือคู่ชิงชนะเลิศ เมื่อขึ้นเวทีแล้วจะเทียบเสียงว่าใบใดมีเสียงทุ้ม ใบใดมี

เสียงแหลม การแข่งขันรอบแรกจนถึงรอบรองชนะเลิศใช้เวลาคู่ละ ๓ นาที คู่ชิงชนะเลิศใช้เวลา ๕ นาที ผู้ที่จะมีวิธีตีอย่างไรแล้วแต่ศิลปะ ไหวพริบ และความชำนาญของผู้ตี

การตีโพน โพนเสียงทุ้มจะต้องตีเป็นจังหวะยืน โพนเสียงแหลมจะต้องตีซัด ผู้ตีจะออกลีลาท่าทางลวดลายหรือลูกเล่นของแต่ละคน โพนที่อยู่ในรุ่นเดียวกันเชื่อว่าโพนใบใหญ่จะมีเสียง

ดังมากกว่าโพนใบเล็กเสมอไป ทั้งนี้ขึ้นอยู่กับคุณภาพของหนังหุ้มโพน รูปร่าง รูปทรงของโพน และที่สำคัญผู้ตีต้องมีพลังกำลังและความสามารถในการตีเฉพาะตัวด้วย

การตัดสิน มีคณะกรรมการจับเวลา กรรมการรวบรวมคะแนน โฆษกสนามบนเวที และกรรมการให้คะแนน แต่เดิมมีการตัดสินเพียงจุดเดียว โดยให้ฟังเสียงโพนห่างจากจุดแข่งโพน และส่งสัญญาณจากจุดตัดสินฝ่ายใดเสียงดังกว่าเป็นฝ่ายชนะ การส่งผลการตัดสิน หากโพนเสียงทุ้มชนะ กรรมการจะตีโพนเป็นสัญญาณ ๑ ครั้ง หากเสียงโพนแหลมชนะ กรรมการจะตีโพนสัญญาณ ๒ ครั้ง ในปัจจุบันมีการกำหนดจุดตัดสินแบ่งเป็น ๓ ชุดๆ ละ ๒ คน ตั้งจุดตัดสินห่างจากเวทีแข่งขัน ๓๐๐ – ๔๐๐ เมตร ขึ้นอยู่กับสภาพแวดล้อมและทิศทางลม กรรมการจะตัดสินโดย (๑) ฟังปรกติ (๒) อุดหูข้างหนึ่งหรือสองข้าง (๓) ใช้วิธีอื่นใดแต่แดง คืออุดหูข้างหนึ่งแนบพื้นดินข้างหนึ่งเมื่อรู้ผลจะรายงานผลไปที่กรรมการกลาง ผลคะแนน ที่ส่งมา ถือเอาผลชนะของ ๒ ใน ๓ จุดของกรรมการตัดสิน

คุณค่า

๑. คุณค่าต่อครอบครัว ทำให้เกิดรายได้แก่ผู้ผลิตโพนและครอบครัว ผู้ตีโพนและครอบครัว
๒. คุณค่าต่อชุมชน ทำให้เกิดความสามัคคีในชุมชน ร่วมกันฝึกซ้อม ร่วมกันทำโพนเพื่อสืบทอดภูมิปัญญาการทำโพน
๓. คุณค่าต่อสังคม ทำให้เกิดกิจกรรมการรวมกลุ่มของกลุ่มชนต่างๆ ทั้งเด็ก เยาวชนและประชาชนได้ทำกิจกรรมร่วมกันมีผลทำให้ไม่เกิดปัญหาเสพติด
๔. คุณค่าต่อศาสนา การแข่งโพนในงานประเพณีลากพระ เด็กๆ เยาวชนและประชาชนได้ร่วมกันกิจกรรมลากพระของวัดต่างๆ ในวันออกพรรษา ปลุกจิตสำนึกในวันสำคัญทางศาสนา

แข่งโพนจังหวัดพัทลุง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

แข่งเรือ

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

แข่งเรือเป็นกีฬาพื้นเมืองเก่าแก่ที่สุดชนิดหนึ่งของไทย ที่มีการเล่นสืบทอดต่อกันมาแต่สมัยโบราณสันนิษฐานว่า จะมีการเล่นแข่งเรือกันแล้วในสมัยกรุงสุโขทัย เพราะการศึกสงครามในสมัยก่อนมีทั้งทางบกและทางน้ำซึ่งต้องใช้เรือเป็น พาหนะ ย่อมต้องมีการฝึกฝนการพายเรือ แข่งเรือด้วย แต่ไม่มีหลักฐานปรากฏเป็นลายลักษณ์อักษร จากหลักฐานพบว่ามี การเล่นแข่งเรือกันแล้วในสมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏในกฎหมายเทียรบาลเกี่ยวกับพระราชพิธีต่างๆ ในสมัยกรุงศรีอยุธยา ได้กล่าวถึงพระราชพิธีประจำปีเดือน ๑๑ ซึ่งเป็นการอาขุขุพิธีนั้น จะมีพิธีแข่งเรือด้วย (พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว, ๒๕๐๕) นอกจากนี้ในจดหมายเหตุลาลูแบร์ ยังได้กล่าวถึงการแข่งเรือของชาวบ้านในสมัยกรุงศรีอยุธยา ซึ่งมักมีการพนันปะปนอยู่ด้วย และเป็นการเล่นที่นิยมกันมากในสมัยนั้นทีเดียว (กรมพระนราธิปประพันธ์พงศ์, ๒๕๐๕) การเล่นแข่งเรื่อนับว่าเป็นกีฬาพื้นเมืองที่นิยมเล่นสืบทอดต่อเนื่องกันมาโดยตลอด แม้ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ก็ปรากฏ หลักฐานว่ามีการเล่นแข่งเรือกันเป็นประจำเสมอมา เช่น ในสมัยรัชกาลที่ ๒ เมื่อครั้งทรงโปรดให้ปรับปรุงพระราชวัง มีการขุดสระภายในพระราชวังใน พ.ศ. ๒๓๖๑ ก็ทรงโปรดให้มีการแข่งเรือในครั้งนั้นด้วย (พระยาประมุขมุนี, ๒๕๖๔) ในสมัยรัชกาลที่ ๕ การแข่งเรือเป็นกีฬาที่เล่นกันอย่างแพร่หลาย เมื่อมีชาวต่างชาติมาเยี่ยมเยียนก็ได้จัดการเล่นแข่งเรือให้ พวกชาวต่างชาติชมด้วย ดังปรากฏในพระราชนิพนธ์ตอนหนึ่งความว่า

เย็นวันนี้มีงานแข่งนาวา ที่ทรงนำตำหนักแพแม่น้ำใหญ่
เรือที่นั่งกราบสี่เอกไชย มาพายให้เจ้าฝรั่งเขานั่งดู

(พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, ๒๔๕๖)

การเล่นแข่งเรือของชาวบ้านในภาคกลางสมัยก่อนมีจุดมุ่งหมาย เพื่อเป็นการทำบุญทำกุศล คือ ชาวบ้านจะเล่นกัน ในเทศกาลทอดกฐิน ทอดผ้าป่า ซึ่งจะอยู่ในช่วงเดือน ๑๐-๑๒ ซึ่งระยะนี้จะเป็นช่วงฤดูน้ำมาก ชาวบ้านที่อยู่ตามริมฝั่งแม่น้ำ จะใช้เรือเป็นพาหนะ เมื่อมีงานพิธีทำบุญจะมีการแห่แห่นกทางน้ำ เพื่อนำองค์กฐิน องค์ผ้าป่าไปยังวัด เมื่อเสร็จพิธีทาง ศาสนาแล้วก็จะมีการเล่นแข่งเรือกัน ซึ่งถือกันว่าผู้ที่ร่วมแข่งขันจะได้บุญอีกทางหนึ่งด้วยนอกจากนี้การเล่นแข่งเรือยังมี การเล่นเพื่อจุดมุ่งหมายอีกหลายประการ เช่น บางท้องถิ่นจะจัดให้มีการแข่งเรือในงานทำบุญไหว้พระประจำปีของแต่ละ ท้องถิ่น บางแห่งจะมีการแข่งเรือเพื่อเป็นการบวงสรวงสักการะสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ชาวบ้านนับถือ บางแห่งจัดให้มีการเล่น แข่งเรือในงานเทศกาลสนุกสนานรื่นเริงต่างๆ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการแข่งเรือมักนิยมจัดให้มีการเล่นกันเฉพาะในฤดูน้ำมาก เท่านั้น การเล่นแข่งเรือของชาวบ้านสมัยก่อนในภาคกลาง มักจัดเป็นประเพณีประจำปี และมีการเล่นเป็นที่แพร่หลายแทบ ทุกจังหวัด เช่น จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ ราชบุรี สมุทรสงครามสมุทรสาคร สมุทรปราการ กาญจนบุรี กรุงเทพฯ จันทบุรี อ่างทอง สุพรรณบุรี สิงห์บุรี และนครสวรรค์ เป็นต้น

ไม่เพียงแต่ภาคกลางเท่านั้นที่นิยมเล่นการแข่งเรือ แต่ภาคอื่นๆ ทุกภาค ไม่ว่าจะเป็นภาคเหนือภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ก็ล้วนมีการแข่งเรือเป็นเทศกาลสำคัญของแต่ละภาคทั้งสิ้น เรือพายที่ใช้ในการแข่งขันมีขนาดเล็กใหญ่ตามแต่

จะตกลงกัน ชนิดของเรือที่ใช้แข่งขันกันก็มีมากมายหลายประเภท ตั้งแต่ใช้คนพาย ๑ คนไปจนมากกว่า ๖๐ คน ก็มี เช่น เรือแจว เรือใบ เรือเฟรียว เรือเซ็ม เรือยาว เรือแผ่นม้่า เรือมาด และเรือสำปั้น เป็นต้น มักจะใช้เรือที่มีชนิดและประเภทเดียวกันเข้าแข่งขันกัน บางท้องถิ่นจะใช้ธงติดท่อนลอยไว้กลางแนวเส้นชัยเรือลำใดพายไปถึงธงและคว่ำธงไว้ได้ก่อนจะเป็นผู้ชนะ บางท้องถิ่นจะนิยมใช้เรือยาว ซึ่งต้องใช้คนพายมาก ๒๐-๖๐ คน เรียกว่า แข่งเรือยาว จะมีคนหนึ่งคอยให้จังหวะในการพาย มีการตีกรับ เคาะไม้ ตีกลอง หรือร้องเป็นจังหวะเพื่อให้ทุกคนในเรือพายโดยพร้อมเพรียงกัน เป็นที่สนุกสนาน ครื้นเครงโดยทั่วกัน (ซัชชัย โกมารทัต: ๒๕๒๗)

อาจกล่าวได้ว่าการแข่งเรือเป็นกีฬาพื้นเมืองของชาติไทยโดยแท้ก็ว่าได้ เพราะมีการเล่นเป็นที่ยอมรับว่ามีความสำคัญในทุกๆ ภาคของประเทศ ในปัจจุบันการเล่นแข่งเรือยังมีเล่นกันอยู่โดยทั่วไป และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

การแข่งเรือเป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในทุกภาคของไทย ที่มีแม่น้ำลำคลองอยู่มากมายทั่วประเทศ มีการใช้เรือหลากหลายชนิดหลายประเภทตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น เป็นพาหนะในการเดินทางทางน้ำโดยวิธีเล่นด้วยการพายเรือแข่งกัน มีให้เห็นในเกือบทุกประเทศทั่วโลก แต่ในประเทศไทยมีชนิดและประเภทของเรือที่ใช้ในการเล่นแข่งขันหลากหลายชนิดกว่าประเทศอื่น ในแต่ละภาคแต่ละท้องถิ่นก็มีความนิยมแข่งเรือแตกต่างกันไป วิธีการเข้าเส้นชัยก็มีหลากหลายวิธี เช่นวิธีที่ผู้เล่นไปนั่งอยู่ที่ปลายสุดของหัวเรือแล้ววัดกันว่าเมื่อเรือไปถึงเส้นชัยใครคว่ำธงชัยได้ก่อนจะเป็นผู้ชนะ เป็นต้น เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยในการสร้างเรือได้หลากหลายชนิดหลายประเภทเพื่อเป็นพาหนะเดินทางทางน้ำและรู้จักประยุกต์เรือที่ใช้ในชีวิตประจำวัน มาเป็นกีฬาเล่นเพื่อการผ่อนคลายและสนุกสนานร่วมกันและเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของชาวไทยที่มีวิถีชีวิตผูกพันกับแม่น้ำ ลำคลองและการใช้เรือ

แข่งเรือเล่นกันในโอกาสงานทำบุญต่างๆ เช่น งานเข้าพรรษา งานออกพรรษา ทอดกฐิน ทอดผ้าป่างานไหว้พระ และงานรื่นเริงต่างๆ มักจัดให้มีการแข่งเรือกันในช่วงฤดูน้ำมาก โดยเริ่มตั้งแต่เดือนพฤษภาคมเรื่อยไปและจัดกันมากขึ้นในช่วงราวเดือนตุลาคมถึงเดือนธันวาคม โดยเล่นได้ทั้งชายและหญิง ส่วนมากจะเล่นกันในหมู่ผู้ใหญ่โดยจะจัดผู้เล่นเป็นชุดหรือเป็นทีมประจำเรือแต่ละลำ จำนวนผู้เล่นแต่ละทีมจะมากน้อยแล้วแต่จะตกลงกัน และขึ้นอยู่กับขนาดของเรือที่จะใช้แข่งขัน แต่มักจัดผู้เล่นแต่ละทีมให้มีจำนวนผู้เล่นทั้งชายและหญิงพอๆ กัน บางท้องถิ่นอาจจัดแข่งขันในระหว่างทีมชายกับทีมหญิง ซึ่งฝ่ายทีมชายมักจะต่อจำนวนให้ผู้เล่นทีมหญิงมีจำนวนมากกว่า เป็นต้นิยมเล่นทีมละตั้งแต่ ๒ คน ไปจนมากกว่า ๖๐ คนก็มี อุปกรณ์การเล่น ประกอบด้วย เรือพายที่มีขนาดเล็กใหญ่ตามแต่จะตกลงกัน ชนิดของเรือที่ใช้แข่งขันกันมีหลายประเภท เช่น เรือแจว เรือใบ เรือเฟรียว เรือเซ็ม เรือยาวเรือแผ่นม้่า เรือมาด และเรือสำปั้น เป็นต้น มักจะใช้เรือที่มีชนิดและประเภทเดียวกันเข้าแข่งขันกัน จำนวนทีมละ ๑ ลำและพายสำหรับใช้พายเรือ มีขนาดใกล้เคียงกันคนละ ๑ อัน โดยทั่วไปเล่นในแม่น้ำลำคลอง บึง ทะเลสาบหรือบริเวณที่มีแหล่งน้ำกว้าง โดยจะกำหนดให้มีแนวยาว เป็นท่อนหรือปักธงไว้ที่ริมตลิ่งเป็นแนวตรงและเป็นแนวยาวกันทั้งสองฝั่งเพื่อเป็นเส้นเริ่ม จากเส้นเริ่มเป็นระยะห่างตามแต่ละตกลงกัน (โดยมากมักแข่งขันกันเป็นระยะทางตั้งแต่ ๒๐๐ เมตรขึ้นไป) จะกำหนดแนวยาวโดยใช้ท่อนหรือปักธงไว้ที่ริมตลิ่งทั้ง ๒ ด้าน เพื่อเป็นแนวเส้นชัย

วิธีเล่น เมื่อตกลงกันแล้วว่าเรือทีมใดจะแข่งกับทีมใด อาจมีจำนวนตั้งแต่ ๒ ลำขึ้นไปถึงหลายๆ ลำให้เรือแต่ละลำไปเตรียมพร้อมอยู่ที่เส้นเริ่ม หันหัวเรือไปทางเส้นชัย แต่ละลำให้มีระยะห่างกันพอสมควร เมื่อกรรมการให้สัญญาณเริ่มแข่งขัน ให้ผู้เล่นของเรือแต่ละลำช่วยกันพายเรือของตนไปให้ถึงเส้นชัยโดยเร็วที่สุดเรือลำใดไปถึงเส้นชัยก่อนจะเป็นผู้ชนะ บางท้องถิ่นจะใช้ธงติดทุ่นลอยไว้กลางแนวเส้นชัย เรือลำใดพายไปถึงธงและคว่ำธงไว้ได้ก่อนจะเป็นผู้ชนะ และบางท้องถิ่นจะใช้เรือยาว ซึ่งต้องใช้คนพายมาก ๒๐-๖๐ คน เรียกว่าแข่งเรือยาว จะมีคนหนึ่งคอยให้จังหวะในการพาย มีการตีกรับเคาะไม้ ตีกลอง หรือร้องเป็นจังหวะ เพื่อให้ทุกคนในเรือพายโดยพร้อมเพรียงกัน เป็นที่สนุกสนานครื้นเครงโดยทั่วกัน

กติกา คือ ก่อนเริ่มเล่น เรือทุกลำจะต้องลှอยลำให้หัวเรือเสมอกันที่แนวเส้นเริ่ม ระหว่างพายแข่งขันกันห้ามผู้เล่นของเรือแต่ละลำกลั่นแกล้งเรือลำอื่น เรือลำใดจมนระหว่างทาง จะถือว่าหมดสิทธิจากการแข่งขัน และเรือลำใดฝ่าฝืนกติกาจะถือว่าหมดสิทธิในการแข่งขันเช่นกัน กรรมการอย่างน้อย ๒ คน ทำหน้าที่ควบคุมการแข่งขันที่เส้นเริ่ม และเส้นชัย และตัดสินผลการแข่งขัน

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การพายเรือด้วยไม้พายเป็นการออกกำลังกายส่วนแขนและลำตัว ทำให้กล้ามเนื้อที่เกี่ยวข้องทำงานมากขึ้น ส่งเสริมในด้านกำลังและความแข็งแรง และเนื่องจากการแข่งขันมักกำหนดระยะทางยาวประมาณ ๒๐๐ เมตร การพายด้วยกำลังเป็นระยะเวลานานๆ ช่วยส่งเสริมให้เกิดความทนทานของกล้ามเนื้อ ความทนทานของระบบการไหลเวียนโลหิต ส่งเสริมในด้านความอ่อนตัวในการก้มไปข้างหน้าและเอนตัวมาข้างหลัง ระบบการหายใจได้ทำงานเพิ่มขึ้น

๒. ทางจิตใจ ส่งเสริมจิตใจให้มีความเข้มแข็งอดทนต่อความเหน็ดเหนื่อยต่อการปฏิบัติงาน เพื่อให้เกิดความพร้อมเพรียงในการพายแต่ละครั้ง ฝึกให้เป็นผู้มีจิตใจกว้างขวาง ชอบการเข้าสังคม เพราะแต่ละทีมจะมีผู้เล่นเป็นจำนวนมาก ฝึกการเสียสละ เช่น สละเวลาและกำลังกายในการฝึกซ้อมและการแข่งขัน ในการแข่งขันผู้เล่นย่อมได้รับความสนุกสนาน จึงทำให้จิตใจเบิกบานขึ้น นอกจากนี้ยังช่วยฝึกทางด้านความเชื่อมั่นและความกล้าด้วย

๓. ทางอารมณ์ ผู้เล่นได้มีโอกาสควบคุมอารมณ์ของตนเอง รู้จักยับยั้งชั่งใจเมื่อเกิดความไม่พอใจต่างๆ ขึ้น ทั้งนี้เนื่องจากการแข่งขันเป็นทีม ซึ่งมีผู้เล่นเป็นจำนวนมาก อาจจะมีการพลาดพลั้งในการกระทำขึ้นได้ หรือในการแข่งขันซึ่งผู้เล่นอาจจะเกิดพอใจหรือไม่พอใจขึ้นได้เสมอ ทำให้ผู้เล่นสามารถควบคุมอารมณ์ของตนเองได้ดีขึ้น

๔. ทางสติปัญญา ผู้ในการแข่งขันผู้เล่นแต่ละคนจะต้องใช้ความคิดว่าจะพายอย่างไรจึงจะได้กำลังส่งมากที่สุด การจัดลำดับการนั่ง ใครจะอยู่หน้า อยู่หลัง จังหวะการพายจะเร็วช้าอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะพร้อมเพรียงกันจะบังคับอย่างไรเรือจึงจะไปได้ตรงทิศทาง ช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ดีขึ้น

๕. ทางสังคม ผู้เล่นแต่ละลำต้องมีความสามัคคี พร้อมเพรียงกัน เสียสละกำลังกายและทุ่มเทจิตใจอย่างเต็มที่ทุกคนรับผิดชอบและปฏิบัติหน้าที่ของตนเองอย่างสุดความสามารถ เพื่อให้ประสบชัยชนะ จึงเป็นการส่งเสริมการทำงานร่วมกันได้เป็นอย่างดี ระหว่างการแข่งขันก็มีโอกาสพูดคุยหรือรู้จักมักคุ้นกันได้ ถ้าเป็นการแข่งขันระหว่างชายกับหญิงก็ทำให้เกิดความสัมพันธ์ การปรับตัวซึ่งกันและกันได้ ถ้าเป็นการแข่งขันที่มีคนหนึ่งเป็นคนให้จังหวะก็เป็นการฝึกความเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี ฝึกความเป็นระเบียบวินัย มีน้ำใจ รู้แพ้รู้ชนะและรู้จัก

แข่งเรือ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ชักเย่อเกวียนพระบาท

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ชัชชัย โกมารทัต

จุดกำเนิดและประวัติ

ชักเย่อเกวียน เป็นการเล่นอีกรูปแบบหนึ่งของกีฬาชักเย่อในประเทศไทยที่มีลักษณะเฉพาะตัว เป็นเอกลักษณ์โดดเด่นไม่เหมือนใคร โดยการนำเชือกมาผูกติดกับเกวียนทั้งด้านหน้าและด้านหลังเกวียน จากนั้นชาวบ้านจะแบ่งเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งจะจับเชือกอยู่ด้านหน้าเกวียน ส่วนอีกฝ่ายจะจับเชือกอยู่ด้านหลังเกวียน ทั้งสองฝ่ายจะออกแรงดึงให้เกวียนเคลื่อนไปทางฝ่ายตน ฝ่ายใดออกแรงดึงให้เกวียนเคลื่อนผ่านเส้นแดนที่กำหนดไว้ในฝ่ายตนได้ ก็จะเป็นฝ่ายชนะ ชักเย่อเกวียนมีพัฒนาการมาจากพิธีกรรมทางศาสนาพุทธซึ่งมีประเพณีแห่พระพุทธรูปที่ประดิษฐานไว้บนเกวียนที่ตกแต่งประดับอย่างสวยงาม แล้วใช้เชือกยาวๆ หรือท่อนไม้ยาวๆ ผูกกับตัวเกวียน ให้ผู้คนจำนวนมากจับเชือกหรือท่อนไม้รวมพลึงกันลากเกวียนที่มีองค์พระพุทธรูปเคลื่อนที่ไปรอบเมือง เพื่อเปิดโอกาสให้ผู้คนสักการะได้ทั่วถึงที่เรียกว่า “ประเพณีชักพระ” สันนิษฐานว่ามีการเล่นชักเย่อเกวียนกันแล้วในสมัยกรุงสุโขทัย ราว พ.ศ. ๑๗๐๐ (ชัชชัย โกมารทัต, ๒๕๒๕) เนื่องจากปรากฏหลักฐานชัดเจนว่ามีงานประเพณีต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนาอยู่มากมายแล้วในสมัยนั้น ชักเย่อเกวียน มีชื่อเรียกกันในท้องถิ่นหลายชื่อ เช่น ชักเย่อเกวียนพระบาท และ ชักเย่อพระบาท เป็นต้น คำว่า “ชักเย่อ” หมายถึงการชัก การดึง และการออกแรงเยื้องกันดึงกัน คำว่า “เกวียน” หมายถึง ยานพาหนะที่ใช้ในสมัยโบราณ มีล้อ ๒ ล้อ และใช้ควายหรือวัวเทียมลากให้ตัวเกวียนเคลื่อนที่ไป ส่วนคำว่า “พระบาท” เป็นคำราชาศัพท์ที่ใช้กับพระมหากษัตริย์ หรือ พระพุทธเจ้า หมายถึง “เท้า” ในที่นี้หมายถึง รอยเท้าของพระพุทธเจ้า ดังนั้น คำว่า “ชักเย่อเกวียน” จึงเป็นการเล่นชักเย่อโดยมีเกวียนอยู่ตรงกลาง เป็นเป้าหมายที่ผู้เล่นแต่ละฝ่ายจะต้องพยายามออกแรงดึงให้เข้าไปยังแดนตน ส่วนชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นการเล่นชักดึงเกวียนซึ่งบรรทุกผ้าที่มีรอยพระบาทจำลองของพระพุทธเจ้า เปรียบดั่งการเล่นเพื่อย้อนแย้งสิ่งศักดิ์สิทธิ์ คือ รอยพระบาทของพระพุทธเจ้านั่นเอง นิยมเล่นกันในแถบตะวันออกของประเทศไทย โดยเฉพาะที่จังหวัดจันทบุรีมีท้องที่ที่เล่นชักเย่อเกวียน และปฏิบัติสืบทอดเป็นประเพณีต่อเนื่องยาวนานกว่า ๑๐๐ ปี และยังคงมีการอนุรักษ์ ส่งเสริมการเล่นจนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ที่ตำบลตะปอน และที่ตำบลเกวียนหัก อำเภอขลุง ในการสืบค้นเบื้องต้น พบว่า ที่ตำบลตะปอนมีการสืบทอดประเพณีชักเย่อเกวียนที่เรียกกันในท้องถิ่นว่า “ชักเย่อเกวียนพระบาท” มายาวนานกว่าที่อื่นๆ

ชักเย่อเกวียนพระบาท ของชาวตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี เป็นการเล่นที่กระทำควบคู่กับประเพณีชักพระบาท หรือเรียกสั้นๆ ว่า ประเพณีชักพระซึ่งเป็นประเพณีสำคัญของภาคใต้ ที่ทำกันในวันแรม ๑ ค่ำ เดือน ๑๑ ประเพณีชักพระของชาวตะปอน จังหวัดจันทบุรี จะคล้ายคลึงกับประเพณีชักพระทางภาคใต้ แต่ลักษณะของการประกอบพิธีกรรมอาจมีความแตกต่างกันน่าจะมาจากการปรับเปลี่ยนให้เหมาะสมและสอดคล้องกับสภาพภูมิประเทศ สภาพความเป็นอยู่ และวิถีชีวิต กล่าวคือ ทางภาคใต้ของประเทศไทยมีลักษณะภูมิประเทศที่ติดกับทะเล ประชาชนประกอบอาชีพทำการประมง จึงใช้เรือเป็นพาหนะในการเดินทาง ใช้ในการประกอบอาชีพ และใช้ในการประกอบพิธีกรรมที่สำคัญต่างๆ

ด้วยพาหนะที่ใช้ลากพระบาทของภาคใต้จึงมีสัญลักษณ์เป็นเรือที่เรียกว่า “เรือพระ” ส่วนที่จังหวัดจันทบุรี พื้นที่ส่วนใหญ่ไม่ติดกับทะเล ประชาชนส่วนใหญ่ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ในสมัยก่อนเกวียนเป็นพาหนะที่สำคัญในการเดินทาง การขนส่ง บรรทุกคน บรรทุกพืชผลทางการเกษตร และใช้ประกอบพิธีกรรม ที่สำคัญต่างๆ ของจังหวัดจันทบุรี การชักลากผ้าพระบาทของจังหวัดจันทบุรีจึงใช้เกวียนเป็นพาหนะ (หยาดพิรุณ พวงสุวรรณ, ๒๕๔๙) ซึ่งแตกต่างจากภาคใต้)

ลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์

๑. ลักษณะการเล่นที่แข่งกันชักเย่อตัวเกวียน ซึ่งเป็นยานพาหนะสำคัญที่ใช้ในสมัยโบราณไม่พบเห็น ในประเทศอื่นจัดเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประเทศไทย ที่ไม่เหมือนใคร
๒. การบรรทุกผ้าพระบาท ที่มีรอยพระบาทจำลองของพระพุทธเจ้าไว้บนเกวียนขณะทำการเล่น เป็นกีฬาที่พัฒนามาจากพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ผ่างด้วย ความเชื่อและค่านิยม ที่ส่งเสริมการทำความดีตามหลัก พุทธศาสนา มีความหมายและความสำคัญยิ่งต่อวิถีชีวิตของชาวบ้านในท้องถิ่น
๓. การเล่นที่มีการตีกลองเร่งเร้าให้จังหวะประกอบการเล่น สร้างความสนุกสนาน คึกคัก เพิ่มความมีชีวิตชีวาให้ผู้เล่น ผู้เชียร์ และผู้ชม เป็นลักษณะการเล่นที่โดดเด่นเฉพาะท้องถิ่น

วิธีการเล่น

- อุปกรณ์การเล่น ประกอบด้วย เกวียน ๑ คัน ผ้าพระบาทที่นำมาจากวัดตะปอนน้อย ๑ ผืน เชือก ๑-๒ เส้น กลอง ไม้ตีกลอง ๑-๒ อัน ที่นั่งคนตีกลอง ๑-๒ ที่ การเตรียมอุปกรณ์ในการเล่นชักเย่อเกวียนพระบาท ทีมงานจะนำเชือกผูกติดกับเกวียนสมัยโบราณทั้งสองด้าน คือ ด้านหน้าของเกวียนและด้านหลังของเกวียน บนเกวียนจะผูกผ้าพระบาทที่ห่อเป็นม้วน (บางท้องถิ่นจะพับซ้อนทับกันเป็นตั่งมีเชือกมัดไว้) จัดที่วางไว้อย่างโดดเด่น ประดับดอกไม้อย่างงดงาม ต้องจัดเตรียมกลอง ไม้ตีกลอง จัดที่นั่งคนตีกลองไว้บนเกวียน และจัดคนตีกลองไว้ด้วย
- สถานที่เล่น สถานที่เล่นต้องเป็นพื้นที่โล่งกว้าง มักเล่นกันที่ลานวัด ถนนระหว่างหมู่บ้าน ลานกว้างระหว่างหมู่บ้าน หรือในทุ่งระหว่างหมู่บ้าน ทำเส้นหรือปักธงเป็นเครื่องหมายไว้ที่พื้นข้างแนวทางที่จะทำการชักเย่อไว้ ๓ จุด คือ ที่กึ่งกลางเกวียน และห่างจากกึ่งกลางเกวียนไปทางด้านหน้า และด้านหลังของเกวียน เป็นระยะ ๕-๖ เมตรเท่าๆ กัน หรือตามที่ตกลงกัน สมมุติเป็นเขตแดนของแต่ละฝ่าย
- ผู้เล่น ผู้เล่นส่วนใหญ่เป็นชาวบ้านในท้องถิ่น แบ่งออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งถือเชือกยื่นเป็นแถวตอนอยู่ด้านหน้าเกวียน อีกฝ่ายหนึ่งถือเชือกยื่นเป็นแถวตอนอยู่ด้านหลังเกวียน โดยแต่ละฝ่ายต้องยืนอยู่หลังเขตแดน ของฝ่ายตน มักจัดผู้เล่นให้เหมาะสมกัน ตามวัย ตามเพศ เช่น รุ่นเด็ก รุ่นหนุ่ม สาว รุ่นผู้ใหญ่ รุ่นสูงอายุ บางโอกาสก็มีการจัดแข่งศิลปะกันคือฝ่ายชายแข่งกับฝ่ายหญิงโดยฝ่ายชายมักต่อจำนวนผู้เล่นให้ฝ่ายหญิงมีจำนวนมากกว่า
- วิธีเล่น เมื่อกรรมการให้สัญญาณเริ่มเล่น ด้วยการนับ ๑, ๒, ๓ เมื่อได้ยินคำว่า ๓ ทั้งสองฝ่ายจึงจะเริ่มเล่นได้ หรือให้สัญญาณด้วยการตีกลอง แต่ละฝ่ายก็ออกแรงดึงกันเต็มที่ คนตีกลองที่นั่งบนเกวียนจะตีกลองเพื่อสร้างความสนุกสนานในการแข่งขัน บ้างก็ร้องเพลงประกอบให้จังหวะการดึงไปด้วย ฝ่ายใดลากเกวียนเข้ามา ในเส้นเขตแดนของตนเองได้ ก็จะได้ว่าเป็นฝ่ายชนะ การแข่งขันจะต้องชนะ ๒ ใน ๓ ครั้ง

การเล่นชักเยว่นเกวียนพระบาท

การตีกลองประกอบการเล่นชักเยว่นเกวียนพระบาท

นายกาญจน์ กรณีย์

ความเชื่อ

นายกาญจน์ กรณีย์ อายุ ๗๐ ปี ซึ่งเป็นไวยาวัจกรของวัดตะปอนน้อย และเป็นประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอขลุงเล่าความเชื่อของชาวตะปอนกับประเพณีชักเย่เอวเกวียน หรือชักเย่เอวเกวียนพระบาท สรุปลความเป็นประเด็นได้ว่า

๑. ผ้าพระบาท เป็นผ้ากว้าง ๑.๕ เมตร ยาว ๗ เมตร บนผ้าเขียนรอยพระบาทจำลอง ๔ รอยซ้อนกันบนผืนผ้าตามตำนานเชื่อกันว่ารอยพระบาท ๔ รอยนี้เป็นตัวแทนของพระพุทธเจ้า ๔ พระองค์ รอยนอกใหญ่สุด เป็นรอยพระบาทของพระกุตสันโธ รอยที่สองเล็กลงมาเป็นรอยของพระโคนาคม รอยที่สามเป็นรอยของพระกัสสปะ และรอยที่สี่เล็กที่สุดเป็นรอยของพระศาสนโคดมหรือ พระพุทธเจ้า ชาวบ้านเชื่อกันว่าผ้าพระบาทเป็นของสูง ที่ชาวบ้านต้องเคารพสักการะบูชา

๒. ที่มาของผ้าพระบาทจำลอง ผ้าพระบาทจำลองนี้มาจากวัดช้างไห้ จังหวัดปัตตานี อัญเชิญมาทางเรือขึ้นฝั่งที่บ้านคลองยายดำ และมีการฉลอง ๗ วัน ๗ คืน จากนั้นนำมาประดิษฐานไว้ที่วัดตะปอนน้อย พอถึงเทศกาลสงกรานต์ของทุกปีก็จะนำมาทำบุญและใช้ในประเพณีการชักเย่เอวเกวียนพระบาท

๓. เกวียนพระบาทที่บรรทุกผ้าที่เขียนรอยพระบาทพระพุทธเจ้า ถือกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ชาวตะปอนมีความศรัทธา และปรารถนาจะเข้าร่วมขบวนแห่ ร่วมกันตั้ง ลากเกวียนพระบาทเพราะเชื่อกันว่าทำแล้วจะเกิด ความเป็นสิริมงคลแก่ตนเองและครอบครัว เป็นการแสดงและปลูกฝังความสามัคคีของคนในท้องถิ่น

๔. ในสมัยก่อนเชื่อว่า รอยพระบาท ๔ รอยที่เขียนบนผืนผ้าใส่เกวียนแห่ และตีกลองฆ้องสนั่นไปทั่วหมู่บ้านสามารถรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ที่เป็นโรคระบาดในท้องถิ่นได้ ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้สูงอายุ ในท้องถิ่นอีกคนคือ ผู้ใหญ่แปลก ปิตาคุน อดีตผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๒ ตำบลตะปอน อำเภอขลุง จังหวัดจันทบุรี (เกิด พ.ศ. ๒๔๓๐ มรณะ พ.ศ. ๒๕๒๐) เล่าให้ฟังว่า เกิดโรคห่าระบาดทั่วไปในหมู่บ้านและตำบล ผู้คนล้มตายมากมาย เป็นที่น่าเวทนา ท่านพ่อเพชรเจ้าคณะแขวงเมืองขลุงในขณะนั้น (เจ้าอธิการเพชร อินทปัญโญ เจ้าคณะแขวงเมืองขลุง: พ.ศ. ๒๔๒๕ ถึง พ.ศ. ๒๔๕๗ : ข้อมูลศาสนสถาน วัดตะปอนใหญ่) ได้แนะนำให้ผ้าพระบาทออกแห่แห่นไปทั่วทั้งตำบล เมื่อชาวบ้านได้ทำตามคำแนะนำของท่านพ่อเพชรแล้ว ปรากฏว่า โรคห่าได้หายไปจากหมู่บ้าน ตำบล ต่อมา ประมาณ ปี พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้เกิดโรคห่า (กาฬโรคและไข้ทรพิษ) ระบาดขึ้นอีกครั้งในตำบลตะปอน ผู้คนล้มป่วยกันมากมาย ถึงขนาดต้องใช้ใบตองกล้วยรองนอน (ปรากฏในจดหมายที่ พระมหามงคล ได้ถวายรายงานไปยัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เรื่องการเปิดสำนักเรียนในจังหวัดจันทบุรี ว่า “.....เกล้ากระหม่อมได้เปิดการเรียนขึ้น ๒ สำนัก คือที่ วัดจันทนารามแห่ง ๑ มีนักเรียน ๒๕ รูป ที่วัดตะปอนน้อยอีกแห่งหนึ่ง มีนักเรียน ๒๑ รูป.....แต่ตำบลนี้พระชำนาญในทางหนังสือมีน้อย ขึ้นต้นจึงมีนักเรียนเพียง ๒๑ รูป เฝื่อนมาในศกนี้ มีโรคภัยไข้เจ็บมาก ทั้งกาฬโรคและโรคไข้ธรรมดา.....”) ท่านพระครูบูรณสถานสังฆกิจ (ท่านพ่อจิ้น) เจ้าอาวาสวัดตะปอนน้อยในขณะนั้น ซึ่งต่อมาได้ย้ายไปจำพรรษาที่วัดวันยาวบน และได้รับการแต่งตั้งเป็นเจ้าคณะแขวงเมืองขลุงจึงได้นำผ้าพระบาทออกแห่แห่รอบตำบลอีกครั้งหนึ่ง แล้วเกิดเหตุอัศจรรย์ โรคภัยต่างๆ ได้หายไปจากตำบลตะปอนจนหมดสิ้นอีกครั้งหนึ่ง ทำให้ประชาชนทั้งในตำบลตะปอนและตำบลใกล้เคียงเกิดพลังศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของผ้าพระบาท ทำให้เกิดประเพณีแห่ผ้าพระบาท และชักเย่เอวเกวียนพระบาทขึ้นมา จนทุกวันนี้

๕. การชักเถวียนผ้าพระบาท ช่วยจัดภัยธรรมชาติของท้องถิ่น ช่วยให้ปัญหาทางธรรมชาติในท้องถิ่นเบาบางลง ซึ่งสอดคล้องกับคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในท้องถิ่นอีกคน คือ ลุงบุญมี ใจตรง อายุ ๖๖ ปี กล่าวว่า จากการแห่เถวียนที่บรรทุกผ้าพระบาททำให้มีสิ่งมหัศจรรย์เกิดขึ้นหลายประการ เช่น ทำให้ฝนตกในฤดูแล้ง ทำให้ ชาวบ้านเกิดศรัทธา จึงมีการสืบทอดประเพณีติดต่อกันมาทุกปี

พิธีกรรม

ประเพณีการแข่งขันชักเย่อเถวียนพระบาทของชาวตะปอน จังหวัดจันทบุรี จะจัดกันในช่วงเทศกาลสงกรานต์ (เทศกาลปีใหม่ตามประเพณีไทย) และจัดวันที่ ๑๗ เดือนเมษายนของทุกปี โดยมีขั้นตอนทางพิธีกรรม ดังนี้

- วันที่ ๑๓ เมษายน เป็นการทำบุญตามเทศกาลสงกรานต์
- วันที่ ๑๔ เมษายน จัดพิธีอัญเชิญผ้าพระบาทขึ้นสู่เถวียน และแห่ผ้าพระบาทจากวัดตะปอนน้อยไปทุกหมู่บ้าน ชาวบ้านจะออกมาไหว้สักการะและรดน้ำพระบาท
- วันที่ ๑๕-๑๖ เมษายน มีการเล่นชักเย่อเถวียนพระบาทที่วัดตะปอนน้อย เน้นความสนุกสนาน สามัคคี
- วันที่ ๑๗ เมษายนของทุกปี วัดตะปอนใหญ่จะจัดงานประเพณีการแข่งขันชักเย่อเถวียนพระบาท เป็นการแข่งชันที่ค่อนข้างจริงจัง เพื่อสะท้อนภาพถึงความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพุทธศาสนา ที่ต้องการนำ ผ้าพระบาทไปบูชาในชุมชนของตน จึงมีการประลองกำลังแข่งชันดึงเถวียนพระบาทกันอย่างสนุกสนาน

คุณค่า

๑. ทางด้านวัฒนธรรม อุดมการณ์การเล่นชักเย่อเถวียนพระบาทล้วนมีความหมายในเชิงวัฒนธรรมทั้งสิ้น
 - ๑.๑ เถวียน เป็นตัวแทนยานพาหนะที่จะบรรทุกสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นำพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ นำบุญไปเผื่อแผ่ นำความดีความงาม กระจายไปสู่ชุมชนต่างๆ
 - ๑.๒ ผ้าพระบาทเปรียบดังตัวแทนของพระพุทธเจ้า ที่เสด็จลงมาโปรดสัตว์ในท้องถิ่นชุมชนนั้น
 - ๑.๓ เชือกเปรียบดังสายใยแห่งความศรัทธา ที่เปิดโอกาสให้ชาวบ้านจำนวนมากเข้าถึง และมีส่วนร่วมในการดึง ลาก จูง นำบุญ และความดีงาม ไปยังท้องถิ่นต่างๆ
 - ๑.๔ กลอง และไม้ตี เปรียบดังเสียงสวรรค์ที่ช่วยป่าวประกาศให้ชาวบ้าน รู้ และรับทราบถึงการ นำบุญ นำความดี ความงาม มาให้ทุกคนได้มีโอกาสร่วมแสดงจิตศรัทธาของตน
 - ๑.๕ ที่นั่งคนตีกลอง เปรียบดังหลักอันมั่นคง ที่ก่อให้เกิดเสียงสวรรค์ที่เคลื่อนย้ายไปกับบุญ และความดีความงาม
๒. ทางร่างกาย การชักเย่อเถวียนพระบาทเป็นการใช้กำลังของแขน ขา และลำตัว เป็นการส่งเสริมทางด้านกำลังและความแข็งแรง กล้ามเนื้อต้องใช้ความทนทานต่อความล้า ในขณะที่เชือกผู้เล่นอาจจะต้องก้มตัว ปิดตัว จึงช่วยให้เกิดความอ่อนตัวของร่างกายและช่วยรักษาความสมดุลย์ของร่างกายด้วยนอกจากนี้ การแข่งชันกัน หลายๆ ครั้ง ทำให้เกิดความเหน็ดเหนื่อย เป็นผลให้ระบบการหายใจ และระบบไหลเวียนโลหิตทำงานเพิ่มขึ้นด้วย

๓. ทางจิตใจ การชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นการแข่งขันด้านความแข็งแรงของร่างกายแต่ก็ต้องอาศัยจิตใจที่เข้มแข็งอดทน ไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยและความลำบาก ส่งเสริมให้เกิดความมานะพยายาม และมีกำลังใจสูง ระหว่างแข่งอาจมีการออกเสียงเป็นจังหวะ ช่วยให้เกิดกำลังใจ มีความฮึกเหิม นอกจากนี้ลักษณะการเล่นที่ออกแรงดึงกันไปมา ช่วยให้เกิดความสนุกสนาน จิตใจเบิกบาน ทั้งผู้เล่นและผู้ชม

๔. ทางอารมณ์ การแข่งขันชักเย่อเกวียนพระบาทย่อมจะมีผลแพ้ชนะ เจ็บมือจากการดึงเชือก ซึ่งอาจจะทำให้เกิดอารมณ์เสียต่างๆ ได้ แต่ผู้เล่นจะต้องควบคุมอารมณ์ของตนเอง ยับยั้งการแสดงออกที่ไม่ดี เก็บความรู้สึกที่ไม่สบอารมณ์ไว้ หลังจากการเล่นผู้เล่นย่อมได้รับความสนุกสนาน ทำให้ช่วยผ่อนคลายความตึงเครียดทางอารมณ์ได้

๕. ทางสติปัญญา การชักเย่อเกวียนพระบาทเป็นการใช้ปฏิภาณไหวพริบ ประกอบด้วย ทั้งผู้เล่นจะต้องใช้ความคิดร่วมกันว่าจะจัดตำแหน่งการยืนอย่างไร จะยืนเตรียมพร้อมในท่าใด ลำตัวจะเอนมากน้อยเพียงไร จะใช้เท้ายันในลักษณะใด สิ่งเหล่านี้เป็นการใช้เหตุผลประกอบในการตัดสินใจเลือกวิธีปฏิบัติ ส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักคิด มีเหตุผลและเกิดการเรียนรู้ เกิดความคิดสร้างสรรค์ในการเล่น

๖. ทางสังคม ทำให้เกิดการเรียนรู้เกี่ยวกับวิธีการของความยุติธรรมในการแข่งขัน เรียนรู้เรื่องการปฏิบัติตามกฎกติกาของสังคม เช่น จำนวนผู้เล่น ระยะห่างของเชือกที่จับกับจุดศูนย์กลาง ผู้เล่นฝ่ายเดียวกันต้องพร้อมใจสามัคคี และพร้อมเพรียงกันในการออกแรงดึงอย่างสุดกำลัง ไม่เกี่ยงกัน ส่งเสริมให้เกิดความรักสามัคคี ร่วมแรงร่วมใจกันปฏิบัติงาน เกิดความเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน เป็นโอกาสในการฝึกฝนการปฏิบัติตามกติกา โดยถือเอาความถูกต้องและยุติธรรมเป็นหลัก ส่งเสริมให้เป็นผู้มีน้ำใจเป็นนักกีฬา และในบางครั้งอาจมีผู้นำออกเสียงร้องเพื่อให้จังหวะการดึงเชือก จึงเป็นการฝึกให้รู้จักเป็นผู้นำและผู้ตามที่ดี (ซัชชัย โกมารทัต, ๒๕๕๗)

ชักเย่อเกวียนพระบาท ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

เอกสารอ้างอิง

กรมพลศึกษา, กระทรวงวัฒนธรรม. **กีฬาพื้นเมือง**. พระนคร : โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, ๒๔๘๐

จดหมายที่ พระมหามงคฺล ได้ถวายรายงานไปยัง สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาวชิรญาณวโรรส เมื่อวันที่ ๖ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เรื่องการเปิดสำนักเรียนในจังหวัดจันทบุรี

ซัชชัย โกมารทัต และคณะ, **กีฬาพื้นเมืองไทย** : ศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าทางด้านพลศึกษา, งานวิจัยทุนรัชดาภิเษก สมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗

ศิลปวัฒนธรรม สืบสานประเพณีท้องถิ่น ชักเย่อเกวียนพระบาท, เดลินิวส์, ๒๗ เมษายน ๒๕๕๗

สัมภาษณ์

กาญจนากร ภูมิย์ อายุ ๗๐ ปี ประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอขลุงจ. จันทบุรี, ๒๕๕๘

บุญมี ใจตรง อายุ ๖๖ ปี, จ. จันทบุรี, ๒๕๕๘

หยาดพิรุณ พวงสุวรรณ, ตำนานประเพณีชักพระ, โรงเรียนบุญสมวิทยา จันทบุรี, ๒๕๔๙

http://www.thaigoodview.com/library/teachershow/chanthaburi/Yatphirun_P/seco4p02.html

<http://ilwc.aru.ac.th/Contents/GameThai/GameThai๙.htm>

ตะกร้อ

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ชัชชัย โกมารทัต

ตะกร้อเป็นกีฬาพื้นเมืองของไทยมาแต่โบราณ ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มเล่นครั้งแรกเมื่อใด แต่อย่างน้อยพบว่ามีการเล่นตะกร้อกันแล้วในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนารายณ์มหาราช สมัยกรุงศรีอยุธยา ดังปรากฏหลักฐานในบันทึกความทรงจำของบาทหลวงเดอะเบสมิ์ข้อความตอนหนึ่งว่า “มีพวกมลายู หมู่หนึ่ง ตั้งวงเล่นตะกร้อกันอยู่...” และมีหลักฐานแสดงว่ามีการลงทัณฑ์คนร้าย ด้วยวิธีจับคนร้ายใส่ตะกร้อขนาดใหญ่ที่สานด้วยหวายให้ช่างเตะเรียกการทรมานวิธีนี้ว่าตะกร้อช้างเตะ การเล่นตะกร้อแบบดั้งเดิมของไทย มีลักษณะเป็นการล้อมวงเตะลูกตะกร้อด้วยท่าเตะง่ายๆได้กันไป ในอากาศให้นานที่สุดไม่ให้ลูกตะกร้อตกดิน และพบว่ามีการเล่นตะกร้อพลิกแพลงกันแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๘ ชาวบ้านเล่นเพื่อออกกำลังกาย และเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินว่าง เมื่อมีการก่อตั้งสมาคมกีฬาสยามขึ้นในปี ๒๔๗๐ โดยมีพระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) เป็นนายกสมาคม สมาชิกสมาคมได้ร่วมกันคิดกำหนดกติกาและวิธีการเล่นตะกร้อแบบดั้งเดิมให้เป็นการเล่น “ตะกร้อเตะวง” หรือ “ตะกร้อเตะทน” ขึ้น และได้ร่วมกันคิดประดิษฐ์ท่าเตะตะกร้อที่พลิกแพลงมากขึ้น เป็นการแสดงการเตะหรือเคาะเลี้ยงลูกตะกร้อด้วยท่าพลิกแพลงต่างๆต่อเนื่องกันโดยไม่ให้ลูกตะกร้อตกดินเรียกว่า “ตะกร้อพลิกแพลง” ระหว่างปี พ.ศ. ๒๔๗๐ - พ.ศ. ๒๔๗๒ หลวงมงคลแมน (สังข์ บุรณะศิริ) ได้ริเริ่มคิดการเล่น “ตะกร้อลอดห่วง” หรือ “ตะกร้อลอดบ่วง” ขึ้น และในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ สมาคมกีฬาสยามก็ได้จัดให้มีการแข่งขันกีฬาตะกร้อลอดห่วงขึ้นเป็นครั้งแรก ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๒ นายยิ้ม ศรีหงส์ หลวงสำเร็จวรรณกิจ ขุนจรรยาวิที และนายพล พลาสินธุ์ ได้ร่วมกันคิดสร้างสรรค์วิธีการเล่นตะกร้อชนิดใหม่เพิ่มขึ้น โดยมีวิธีการเล่นคล้ายคลึงกับการเล่นกีฬาแบดมินตันให้ชื่อว่า “ตะกร้อข้ามตาข่าย” และจัดให้มีการแข่งขันตะกร้อข้ามตาข่ายประเภทประชาชนเป็นครั้งแรกเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ในงานฉลองรัฐธรรมนูญ ในช่วงปี พ.ศ. ๒๔๗๕ - พ.ศ. ๒๔๘๐ สมาคมกีฬาสยามได้พัฒนาการเล่นตะกร้อขึ้นอีกชนิดเรียกว่า “ตะกร้อชิงธง” และจัดให้มีการแข่งขันตะกร้อชิงธงขึ้นในช่วงดังกล่าวด้วย

ลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์

๑. ตะกร้อเป็นกีฬาเก่าแก่ของไทย เล่นกันมาแต่โบราณ มีชื่อและวิธีเล่นแตกต่างจากประเทศเพื่อนบ้านชัดเจน เช่น พม่าเรียก “ชินลง” เน้นเล่นติดตะกร้อตามส่วนต่างๆของร่างกาย มาเลเซียเรียก “เซปักกรากา” เน้นเล่นข้ามตาข่าย คล้ายกีฬาวอลเลย์บอล จีนเรียก “เตกโก” เน้นเล่นเตะได้กันไปมาแต่ลูกตะกร้อทำจากลูกหนังมีขนไก่ปัก

๒. ตะกร้อมีวิธีการเล่นหลายรูปแบบซึ่งมีหลักฐานยืนยันชัดเจนว่าบรรพบุรุษไทยคิดสร้างสรรค์ขึ้นเล่นเช่น “ตะกร้อเตะหน” “ตะกร้อพลิกแพลง” “ตะกร้อลอดห่วง” “ตะกร้อข้ามตาข่าย” และ “ตะกร้อชิงธง”

๓. ตะกร้อเป็นคำไทย ลูกตะกร้อดั้งเดิมของไทยจะสานด้วยหวายเป็นรูปทรงกลมโปร่งมีรูโดยรอบ ๑๒ รู มีลักษณะวิธีการสานเฉพาะตัวแตกต่างจากลูกตะกร้อของประเทศอื่น

๔. ท่าทางการเตะตะกร้อของไทยโดยเฉพาะในการเล่นตะกร้อลอดห่วงเช่นท่าพับเพียบ ท่าขึ้นม้า ท่าพับหลังตบ ท่าบ่วงมือ เป็นต้นมีลีลาที่หลากหลาย ทำท่ายความสามารถ แปลกและโดดเด่นสวยงามเป็นเอกลักษณ์ไทยแท้

วิธีการเล่น

การเล่นตะกร้อของไทยมีหลากหลายวิธีเล่นสรุปได้เป็น ๕ ชนิดใหญ่ๆ คือ ๑) การเล่น “ตะกร้อวง” หรือ “ตะกร้อเตะหน” มีลักษณะเล่นเป็นทีมล้อมวงเตะลูกตะกร้อได้กันไปมาเป็นคู่ๆไม่ให้ลูกตะกร้อตกดิน นับจำนวนครั้งที่แต่ละคู่ในทีมเตะได้ก่อนลูกตกดิน เมื่อเตะครบทุกคู่ในทีมแล้วนำจำนวนครั้งที่ทำได้ของทุกคู่มารวมกันเป็นคะแนนของทีม

๒) การเล่น “ตะกร้อพลิกแพลง” เป็นการ เล่น ส่วนบุคคลแสดง การเตะหรือเคาะ เลี้ยงลูกตะกร้อด้วยท่าพลิกแพลงต่างๆ ต่อเนื่องกันโดยไม่ให้ลูกตะกร้อตกดิน พยายามเคาะลูกตะกร้อด้วยท่าพลิกแพลงกว่า ยากกว่า สวยงามกว่าและนานกว่า

๓) การเล่น “ตะกร้อลอดห่วง” หรือ “ตะกร้อลอดบ่วง” เล่นเป็นทีมโดยการนำห่วงแขวนห้อยสูงจากพื้นไว้กลางวง ให้ผู้เล่นเตะลูกตะกร้อโต้กันไปมา พยายามเตะให้ลอดห่วงก็จะได้คะแนนตามความ ยากของท่าที่เตะลอดห่วง

๔) การเล่น “ตะกร้อข้ามตาข่าย” เป็นการ เล่นของ ๒ ทีม อยู่คนละฝั่งของสนามสี่เหลี่ยมคล้ายสนามกีฬาแบดมินตัน แข่งกันเตะข้ามตาข่ายโต้กันไปมา พยายามไม่ให้ฝ่ายตรงข้ามรับลูกได้ โดยมีกฎกติกาการเล่นคล้ายกีฬาแบดมินตัน

๕) การเล่น “ตะกร้อชิงธง” มีลักษณะการเล่นคล้ายการแข่งขันวิ่งวู่วามหรือวิ่งเร็ว แต่เป็นการวิ่งไปพร้อมๆ กับเคาะเลี้ยงลูกตะกร้อไปด้วย ส่วนต่างๆ ของร่างกายยกเว้นมือ จากเส้นเริ่มไปยังเส้นชัย ที่มีระยะทางประมาณ ๕๐ เมตร โดยไม่ให้ลูกตะกร้อตกถูกพื้นดิน

คุณค่า

การเล่นตะกร้อช่วยส่งเสริมความแข็งแรง ความอ่อนตัว การทรงตัว ความแม่นยำ ความมีจังหวะ ในการเคลื่อนไหวร่างกาย ฝึกฝนให้จิตใจแจ่มใส สนุกสนาน ฝึกความมั่นคงทางอารมณ์ คลายความเครียด ฝึกการคิด การตัดสินใจ การแก้ปัญหาขณะเล่น ฝึกการคิดอย่างเป็นวิทยาศาสตร์การกีฬาภูมิปัญญาไทย การคำนวณมุมเตะ คำนวณแรงเตะ สร้างความสมัครสมานสามัคคี เคารพกฎกติกา เรียนรู้วัฒนธรรมไทยเกี่ยวกับหวาย คุณค่าของลูกตะกร้อ และวิธีการเตะตะกร้อแบบไทยด้วยลีลาท่าทางต่างๆที่สวยงามโดดเด่นเป็นเอกลักษณ์ไทยแท้เป็นต้น

ปัจจุบันตะกร้อสากลที่เรียกว่า “เซปักตะกร้อ” ได้รับการสนับสนุนส่งเสริมจากทั้งภาครัฐและภาคเอกชน เยาวชน และประชาชนจึงนิยมฝึกซ้อมเล่นเซปักตะกร้อกันมาก จนลืมนั่นตะกร้อแบบไทย ทั้งนี้ สมาคมตะกร้อแห่งประเทศไทย ได้มีการปรับปรุงวิธีการเล่นและกติกาการเล่น “ตะกร้อวง” และ “ตะกร้อลอดห่วง” แบบไทยให้ก้าวหน้าขึ้นเพื่อผลักดันตะกร้อทั้ง ๒ ชนิดของไทยสู่สากล แพร่กระจายไปทั่วโลก ซึ่งก็มีส่วนดีไม่น้อย แต่อาจทำให้การเล่นตะกร้อแบบไทยถูกเบียดเบียนไปจากของเดิม ถูกลอกเลียน ต่างชาติเกิดความเข้าใจผิด ภาพลักษณ์ตะกร้อไทยอาจเสียหายและอาจถูกกลืนกินได้ ดังนั้น การขึ้นทะเบียนตะกร้อเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขากีฬาภูมิปัญญาไทย จะช่วยป้องกันความเข้าใจผิด ป้องกันภาพลักษณ์ ความเสียหาย และการถูกกลืนกินได้ อีกทั้งยังเป็นการกระตุ้นเตือนเยาวชนและประชาชนให้หันมาสนใจตะกร้อไทย ที่สนุกสนานท้าทายไม่ยิ่งหย่อนกว่ากีฬาสากลใดๆ

ตะกร้อ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ตะกร้อลอดห่วง

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

ตะกร้อลอดห่วงเป็นกีฬาพื้นเมืองของไทยที่ปรากฏหลักฐานชัดเจนว่าระหว่างปี พ.ศ.๒๔๗๐ - ๒๔๗๒ หลวงมั่งคลแมน (สังข์ บุรณะศิริ) ได้ริเริ่มคิดการเล่นตะกร้อลอดห่วงขึ้นในกรุงเทพฯ โดยนำวิธีการเล่นตะกร้อเตะวง ผสานกับท่าเตะ พลิกแพลงต่างๆของการเล่นตะกร้อ และเพิ่มการแขวนห่วงที่คิดประดิษฐ์ขึ้นห้อยไว้สูงจากพื้นตรงกลางสนามเล่นให้ผู้เล่นเตะป้อนลูกตะกร้อกันไปมา โดยมีจุดมุ่งหมายให้ลูกตะกร้อลอดเข้าห่วงที่แขวนไว้ ต่อมาจึงเริ่มมีการแข่งขันตะกร้อลอดห่วงเป็นครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๔๗๔ โดยสมาคมกีฬาสยามเป็นผู้จัดขึ้น และมีการเล่นแพร่หลายไปยังจังหวัดอื่นๆในภาคกลาง ปัจจุบันตะกร้อลอดห่วงมีการเล่นและแข่งขันกันทั่วประเทศ

ตะกร้อลอดห่วงจะเล่นเป็นทีมในสนามที่เขียนพื้นเป็นวงกลม โดยนำห่วงสามเส้น (สามด้าน) แขวนห้อยสูงจากพื้นไว้กลางวง เพื่อให้ผู้เล่นในทีมเดียวกันเตะป้อนลูกตะกร้อได้กันไปมา หากลูกตะกร้อลอดเข้าห่วง ก็จะได้คะแนนตามความง่าย ยากของท่าเตะ เมื่อหมดเวลาหรือหมดโยนจะนำคะแนนของทุกคนทุกท่าในทีมที่เตะลอดเข้าห่วงตามกติกาที่กำหนดมารวมกันเป็นคะแนนของทีมนั้น ทีมที่ทำคะแนนได้มากที่สุดจะเป็นทีมชนะ ท่าเตะที่ใช้ ประกอบด้วยท่าที่ใช้เท้า แข่ง เข่า ศอก ไหล่ ศีรษะ ทั้งท่าเตะด้านหน้า ด้านข้าง ด้านหลัง มีทั้งยืนเตะ กระโดดเตะ และการเตะให้ลอดบ่วงมือไปลอดเข้าห่วงที่แขวนไว้ด้วย เช่นท่าแข่ง ท่าสั้นไขว้ ท่าขึ้นม้า ท่าพับเพียบ ท่าขึ้นม้าห่วงมือ ท่าพับหลังตบห่วงมือซึ่งเป็นวิธีการเล่นที่วิจิตร พิสดار และสวยงาม

การเล่นตะกร้อลอดห่วงช่วยให้ผู้เล่นได้พัฒนาด้านร่างกาย ได้แก่ความแข็งแรง ความอ่อนตัว การทรงตัว ความแม่นยำ ความมีจังหวะในการเคลื่อนไหวร่างกาย และวิธีการเตะตะกร้อด้วยลีลาท่าทางต่างๆ ที่สวยงามโดดเด่นมีความหมายเป็นเอกลักษณ์ไทยแท้ ด้านจิตใจ ได้แก่ ฝึกฝนจิตใจให้แจ่มใส สนุกสนาน คลายความเครียด รวมทั้งพัฒนาสติปัญญาฝึกการคิด การตัดสินใจ การแก้ปัญหาขณะเล่นนอกจากนี้ ยังช่วยสร้างความสมัครสมานสามัคคี เคารพกฎกติกา

ตะกร้อลอดห่วง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

ตาเขย่ง หรือ ตั่งเต

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ ชัชชัย โกมารทัต

จุดกำเนิดและประวัติ

ตาเขย่ง หรือบางท้องถิ่น เรียก ตั่งเต หรือ ต้องเต หรือจ้องเต เป็นกีฬาพื้นเมืองของภาคกลาง เล่นกันทั่วไปในแทบทุกจังหวัด เช่น พระนครศรีอยุธยา สมุทรสาคร นครปฐม ปทุมธานี และนนทบุรี เป็นต้น มีการเล่นที่คล้ายคลึงกันในภาคเหนือ เรียกว่า บ่าบ๋าตำแสง เขตปราบกีนเมือง อีทิบ หรืออีปึก ก็เรียก (ชัชชัย โกมารทัต และคณะ, ๒๕๒๗) ในภาคใต้เรียกลูกจุด อีจุด หรือหมากจุดก็เรียก (สมบุญณ์ ตะปนา และคณะ, ๒๕๒๕) สันนิษฐานว่า ตาเขย่งเป็นการเล่นเลียนแบบวิถีชีวิตสมัยก่อน ที่สะท้อนให้เห็นถึงความยากลำบากของคนไทยที่กว่าจะได้บ้านมาหนึ่งหลังต้องใช้ความมุ่งมั่น ความพยายามเป็นอย่างมาก ไม่ปรากฏหลักฐานว่าตาเขย่งมีการเล่นกันมาตั้งแต่สมัยใด แต่สันนิษฐานว่าตาเขย่งเป็นกีฬาพื้นเมืองเก่าแก่ชนิดหนึ่งที่มีอายุการเล่นมานานมากกว่า ๑๒๐ ปี พบว่ามีการเล่นกันแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๕ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ. ๒๔๔๕ (วรรณ วิบูลสวัสดิ์ แอนเดอสัน, ๒๕๒๖) เด็กๆ ในสมัยก่อนนิยมเล่นเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลินในเวลาว่าง ปัจจุบันยังมีการเล่นกีฬานี้โดยทั่วไปและเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

ลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์

๑. โครงสร้างของการเล่น เป็นการสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านไทย ที่ให้ค่านิยมและความสำคัญกับความพยายามสร้างเนื้อสร้างตัวเพื่อการมีบ้านเป็นของตนเอง
๒. วิธีเล่นแบบกระโดดไปในตารางที่เขียนขอบเขตลักษณะนี้มีให้เห็นอยู่ทั่วไปในหลายประเทศ เรียกในภาษาอังกฤษว่า Hopscotch แต่การเล่นที่มีการโยนเบี้ยให้ตรงเป้าหมายตามช่องที่กำหนด การกระโดดเขย่งข้ามช่องที่เป็นอุปสรรค อีกทั้งการได้บ้าน การให้ยืมบ้าน เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทย
๓. เป็นการสะท้อนให้เห็นคุณค่า ค่านิยม และการเรียนรู้วัฒนธรรมเกี่ยวกับการมีบ้าน ความมีน้ำใจของคนไทย เช่น การให้ยืมบ้าน และการให้เช่าบ้าน ที่แฝงอยู่ในการเล่น

วิธีการเล่น

๑. โอกาสที่เล่น เล่นได้ทุกโอกาส
๒. ผู้เล่น มักเล่นกันในหมู่เด็ก ๆ ทั้งชายและหญิง จำนวนผู้เล่นควรมีอย่างน้อย ๒ คน
๓. อุปกรณ์การเล่น เบี้ยคนละ ๑ อัน เบี้ยจะมีลักษณะกลมแบนขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ ๑-๒ นิ้ว อาจใช้เศษกระเบื้องแบน ๆ หรือเศษวัสดุแบนและมีน้ำหนักอื่น ๆ แทนก็ได้
๔. สถานที่เล่น บริเวณลานบ้าน ลานวัด หรือบริเวณที่ว่างทั่วไป โดยเขียนสนามเล่นเป็นตาราง รูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า กว้างประมาณ ๖ ฟุต และยาวประมาณ ๑๐-๑๒ ฟุต ภายในแบ่งออกเป็น ๖ ช่องเท่า ๆ กัน ช่องที่ ๔ และช่องที่ ๖ ให้เขียนเส้นตั้งฉากกับด้านกว้าง แบ่งครึ่งช่องที่ ๔ และช่องที่ ๖ ออกเป็น ๒ ส่วน คือ ส่วนซ้ายและส่วนขวา ถัดจากช่องที่ ๖ ให้เขียนเส้นส่วนโค้งครอบต่อทางด้านกว้างของเส้นสุดท้ายของช่องที่ ๖ ไว้ เรียกบริเวณส่วนโค้งนี้ว่า หัวกระโหลก

๕. วิธีเล่น

๕.๑ ผู้เล่นแต่ละคนต้องทำการเสี่ยงหรือตกลงกันว่าผู้ใดจะได้เล่นก่อนหลังตามลำดับ เมื่อได้ลำดับการเล่นแล้ว ให้ผู้เล่นแต่ละคนถือเบี้ยของตนไปยืนอยู่ทางด้านหลังของช่องที่ ๑ แล้วผลัดกันเล่นทีละคนตามลำดับ

๕.๒ เริ่มเล่นโดยผู้เล่นจะโยนเบี้ยลงช่องที่ ๑ แล้วกระโดดขาเดียวข้ามช่องที่ ๑ ไปลงยังช่องที่ ๒ กระโดดขาเดียวไปยังช่องที่ ๓ กระโดดเท้าคู่ลงช่องที่ ๔ คือ ขาซ้ายลงช่องที่ ๔ ทางด้านซ้าย ขาขวาลงช่องที่ ๔ ทางด้านขวา กระโดดขาเดียวลงช่องที่ ๕ กระโดดกลับหลังลงเท้าคู่ที่ช่องที่ ๖ เช่นเดียวกับช่องที่ ๔ แต่ให้กระโดดกลับหลังหันหลังให้หัวกระโหลก แล้วกระโดดย้อนกลับจากช่องที่ ๕ ถึงช่องที่ ๒ ตามลักษณะและวิธีการกระโดดในแต่ละช่อง เช่นเดียวกับตอนกระโดดไป เมื่อมาถึงช่องที่ ๒ ให้เอื้อมมือหยิบเบี้ยที่ช่องที่ ๑ แล้วกระโดดข้ามช่องที่ ๑ ออกนอกตารางเป็นอันผ่านช่องที่ ๑

๕.๓ เมื่อผู้เล่นผ่านช่องที่ ๑ แล้ว ก็จะโยนเบี้ยลงในช่องที่ ๒ แล้วกระโดดขาเดียวลงยังช่องที่ ๑ กระโดดข้ามช่องที่ ๒ และกระโดดต่อไปด้วยลักษณะและวิธีการเช่นเดียวกับที่เล่นมา เมื่อกระโดดย้อนกลับถึง ช่องที่ ๓ ให้เอื้อมมือเก็บเบี้ยในช่องที่ ๒ แล้วกระโดดข้ามช่องที่ ๒ ลงช่องที่ ๑ แล้วกระโดดออกนอกตาราง เป็นอันผ่านช่องที่ ๒

๕.๔ ให้ผู้เล่นโยนเบี้ยลงทีละช่องตามลำดับจนถึงช่องหัวกระโหลก และเล่นในแต่ละช่องนั้น ให้ผ่านตามลำดับด้วยลักษณะและวิธีการเล่นเช่นเดียวกัน สำหรับการเล่นในช่องที่ ๔ และช่องที่ ๖ ผู้เล่นจะโยนเบี้ยลงในช่องทางซ้ายหรือทางขวาของช่องที่ ๔ หรือที่ ๖ ก็ได้ แต่ต้องกระโดดขาเดียวลงมา ยังช่องที่ไม่มีเบี้ย แล้วจึงดำเนินการเล่นตามลำดับต่อไป เมื่อย้อนกลับมาก็คือต้องกระโดดขาเดียวลงช่องที่ไม่มีเบี้ยเช่นกัน แล้วเก็บเบี้ยกระโดดตามลำดับออกนอกตาราง จึงจะถือว่าผ่านช่องที่ ๔ หรือที่ ๖

๕.๕ การเล่นในช่องหัวกระโหลก ให้ผู้เล่นโยนเบี้ยลงในช่องหัวกระโหลก แล้วกระโดดด้วยลักษณะและวิธีการดังกล่าวมาแล้ว เมื่อถึงช่องที่ ๖ ซึ่งผู้เล่นจะต้องกระโดดกลับหลังลงเท้าคู่ นั้น ให้ผู้เล่นก้มตัวเอื้อมมือ ลอดใต้ขาไปเก็บเบี้ย แล้วจึงกระโดดย้อนกลับออกนอกตารางตามลำดับ จึงจะถือว่าผ่านช่องกระโหลก

๕.๖ การเล่นจะถือว่าตาย เมื่อ

๑) ผู้เล่นโยนเบี้ยทับเส้นหรือโยนเบี้ยผิดช่อง

๒) กระโดดเหยียบเส้น ไม่กระโดดตามลักษณะและวิธีการเล่นของแต่ละช่อง หรือกระโดด ถูกบ้านคนอื่น โดยไม่ได้รับอนุญาต

๓) ขณะเอื้อมมือหยิบเบี้ย มือถูกเส้นหรือเบี้ยถูกเส้น

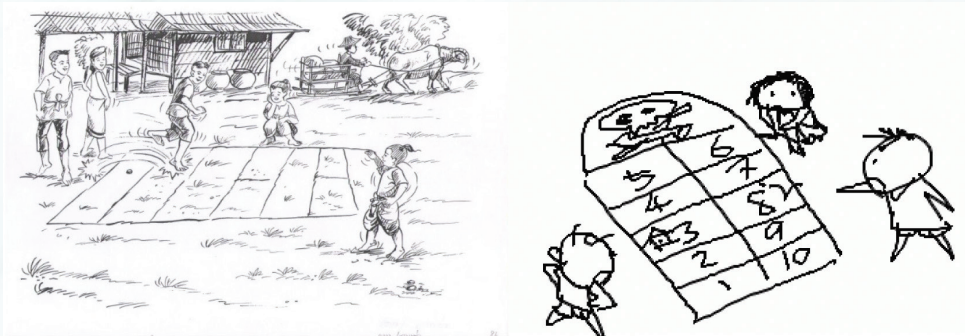
๕.๗ ผู้เล่นคนใดเล่นตายในช่องใดจะต้องจำไว้ และต้องเปลี่ยนให้ผู้เล่นลำดับต่อไปเป็นผู้เล่นบ้าง เป็นการผลัดเปลี่ยนกันเล่นตามลำดับ เมื่อผู้เล่นทุกคนตายหมดแล้ว จึงจะมีสิทธิเล่นใหม่ได้ โดยต้องเริ่มเล่นต่อในช่องที่ตนเล่นตายไว้

๕.๘ ผู้เล่นคนใดเล่นผ่านทุกช่องจนถึงช่องหัวกระโหลกได้ จะได้ช่องเป็นกรรมสิทธิ์ของตน ๑ ช่อง เรียกว่าบ้าน บ้านที่เป็นกรรมสิทธิ์ของตนจะต้องเป็นช่องต่อเนื่องจากบ้านที่มีคนได้ไว้แล้ว สำหรับช่องที่ ๔ และ ๖ จะถือว่า มี ๒ ช่อง การได้บ้านจะต้องได้ทีละด้านของช่องที่ ๔ และ ๖ ตามปกติจะเริ่มจากทางด้านซ้ายมือ ของช่องที่ ๔ และที่ ๖ ก่อน

๕.๙ ผู้เล่นที่ได้บ้านมีสิทธิลงเท้าคู่ที่บ้านของตนได้ เรียกว่าพัก ส่วนผู้เล่นคนอื่น ๆ จะต้องกระโดดข้ามบ้านไป บางครั้งผู้เล่นที่เล่นเก่งอาจได้บ้านติดกัน ๒-๓ บ้าน ทำให้ผู้เล่นอื่นเล่นได้ยาก เพราะต้องกระโดดข้ามไกล จึงมีการอนุญาตให้ผู้เล่นอื่นสามารถเข้าบ้านผู้เล่นอื่นได้ โดยคิดค่าเข้าเป็นการตีมือ ๑๐ ครั้ง หรือตามแต่จะตกลงกัน เมื่อเข้าบ้านแล้วจึงมีสิทธิกระโดดลงบ้านที่เข้าได้ ส่วนจะมีสิทธิกระโดดลงเท้าเดียวหรือเท้าคู่ ก็ขึ้นอยู่กับข้อตกลง ในการเข้าบ้าน

๕.๑๐ เมื่อเล่นจนได้บ้านครบทุกบ้านแล้ว ผู้เล่นคนใดได้บ้านมากที่สุด จะถือว่าเป็นผู้ชนะ

๖. กติกา

๖.๑ การเล่นต้องเล่นตามลำดับก่อนหลัง ผู้เล่นผิดลำดับจะถือว่าตาย

๖.๒ ให้ผู้เล่นตัดสินกันเอง

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย ลักษณะของการเล่นซึ่งประกอบด้วยการกระโดดด้วยเท้าเดียว ลงด้วยเท้าข้างเดียวบ้าง สองเท้าบ้าง เป็นการออกกำลังกายส่วนขา ทำให้กล้ามเนื้อแข็งแรงและมีกำลังมากขึ้น ทั้งเป็น การฝึกการทรงตัวบนเท้าข้างเดียว และสองเท้า การโยนเบี้ยเป็นการบริหารกล้ามเนื้อแขนและหัวไหล่ และยังช่วย ส่งเสริมทางด้านความแม่นยำ การก้มลงเก็บเบี้ยช่วยส่งเสริมให้เกิดความอ่อนตัวของร่างกายได้ด้วย

๒. ทางจิตใจ การกระโดดเป็นการท้าทายความสามารถของแต่ละคน และมีความยากง่ายประกอบกัน ซึ่งผู้เล่นจะต้องมีความกล้าในการแสดงออก กล้าตัดสินใจและกล้าเสี่ยง ฝึกจิตใจให้มั่นคง และเชื่อมั่นในตัวเอง จึงเป็นการส่งเสริมคุณค่าทางด้านจิตใจที่ดี

๓. ทางอารมณ์ ผู้เล่นจะต้องควบคุมอารมณ์ของตัวเองในบางครั้ง เช่น การรอลำดับก่อนหลัง ความรู้สึกไม่พอใจในการกระทำของตัวเองและผู้อื่นบ้าง แต่ก็ต้องรู้จักยับยั้งใจไม่แสดงซึ่งอารมณ์ที่ไม่เป็นที่ต้องการของเพื่อนฝูง จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักควบคุมอารมณ์ มีความหนักแน่น รู้จักอดกลั้น

๔. ทางสติปัญญา การโยนเบี้ยแต่ละครั้งผู้เล่นจะต้องคิดก่อนว่าจะโยนไปที่ไหน จะโยนอย่างไร และจะกระโดดไปอย่างไร ต้องจำวิธีการเล่นไปตามลำดับว่าจะทำอะไรก่อนหลัง ต้องจำได้ว่าใครเล่นไปถึงตรงไหน อย่างไร เป็นต้น จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักคิด มีเหตุผล รู้จักตัดสินใจ และเกิดการเรียนรู้

วิธีเล่นตาเซ่ง

๕. ทางสังคม การเล่นร่วมกันเป็นหมู่แม้จะเป็นการเล่นส่วนบุคคลและเป็นการแข่งขันกัน แต่เป็นการเล่นระหว่างเพื่อน จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้มีโอกาสสนิทสนมกันมากขึ้น รู้นิสัยใจคอกันดีขึ้น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับเพื่อน รู้จักปฏิบัติตามกติกาให้โอกาสแก่ผู้อื่นตามลำดับ ยอมรับผลการเล่นของตนเองและเพื่อนร่วมเล่น และได้ฝึกให้เป็นผู้มีระเบียบวินัยต่อตัวเองและส่วนรวมด้วย

ตาเซ่ง หรือ ตั่งเต ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

เอกสารอ้างอิง

กรมพลศึกษา, กระทรวงธรรมการ. **กีฬาพื้นเมือง**. พระนคร : โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, ๒๔๘๐

ซัชชัย โกมารทัต และคณะ, **กีฬาพื้นเมืองไทย** : ศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าทางด้านพลศึกษา, งานวิจัยทุนรัชดาภิเษก สมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน. **การเล่นของเด็กบ้านกลาง**. กรุงเทพฯ : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖

สมบุญ ตะปินา และคณะ. **การเล่นของเด็กจังหวัดสุราษฎร์ธานี**. สุราษฎร์ธานี : วิทยาลัยครูสุราษฎร์ธานี, ๒๕๒๕
<http://ilwc.aru.ac.th/Contents/GameThai/GameThai9.htm>

ตีไก่คน

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

ตีไก่คนเป็นกีฬาพื้นเมืองของประเทศไทยที่นิยมเล่นกันโดยทั่วไปแทบทุกภาค มีลักษณะการเล่นเลียนแบบอาการที่ไก่ตีกันหรือการชนไก่ของชาวบ้าน (จารุวรรณ ธรรมจักร, ๒๕๒๓) โดยให้ผู้เล่นนั่งยองๆ แล้วกระโดดใช้ไหล่ชนกัน ไม่ปรากฏหลักฐานว่ามีการเล่นกันมาตั้งแต่สมัยใด แต่พบหลักฐานว่ามีการเล่นแข่งขันมาแล้วตั้งแต่ปี พ.ศ.๒๔๗๕ ในงานกริธานักเรียนของจังหวัดสตูล เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวซึ่งได้จัดให้มีการแข่งขันกีฬาตีไก่สำหรับชายรุ่นใหญ่ขึ้นด้วย (รายงานการกริธานักเรียนจังหวัดสตูล เนื่องในงานเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว, ๒๔๗๕) กีฬาตีไก่เป็นที่นิยมเล่นกันมากในแทบทุกภาคของประเทศต่อมาภาคอื่นๆ ลดความนิยมลงยังคงเหลือที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีการเล่นกันทั่วไป พบว่านิยมเล่นกันมากในจังหวัดขอนแก่น มหาสารคาม และนครราชสีมา เป็นต้น กีฬาตีไก่ของชาวบ้านทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือเป็นการเล่นสนุกสนานในยามว่าง และมักจัดให้มีการเล่นแข่งขันกันในเทศกาลตรุษสงกรานต์ (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐) ปัจจุบันการเล่นตีไก่อังมีให้เห็นอยู่โดยทั่วไป แต่มักจะเล่นกันในหมู่เด็กมากกว่าผู้ใหญ่และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

ตีไก่สะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคตะวันออกเฉียงเหนือไทย ที่นิยมนำไก่มาตีเล่นกันเพื่อความเพลิดเพลินในยามว่าง โดยวิธีเล่นแบบใช้คนนั่งยองๆ แล้วกระโดดใช้ไหล่ชนกันเลียนแบบอาการที่ไก่ตีกันหรือการชนไก่กันของชาวบ้าน เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญความอุดมสมบูรณ์ของไก่และจุดมุ่งหมายที่หลากหลายของการเลี้ยงไก่ในชนบทไทยสมัยก่อน เช่น เพื่อการบริโภคเพื่อความสวยงาม เพื่อความผ่อนคลาย เป็นต้น และเป็นการสะท้อนให้เห็นคุณค่าและการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้เวลาว่างในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทย เช่น คุณค่าของการชนไก่หรือตีไก่เพื่อความเพลิดเพลิน แต่ก็แฝงด้วยความหมายของการคัดบำรุงพันธุ์ไก่เพื่อพัฒนาให้มีคุณภาพดียิ่งๆ ขึ้นต่อไป

ตีไก่คน เล่นได้ทุกโอกาสในยามว่างจากการงาน นิยมจัดเล่นและแข่งขันกันในเทศกาลตรุษสงกรานต์โดยเล่นได้ทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ทั้งชายและหญิง ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่น แต่อย่างน้อยต้องมีผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป ทั่วไปจะเล่นบริเวณลานกว้างทั่วไป เช่น ลานบ้าน ลานวัด มีการกำหนดขอบเขตของสนามเล่นเป็นรูปวงกลมที่พื้นมีขนาดตามแต่จะตกลงกัน

วิธีเล่น ให้ผู้เล่นแต่ละคนนั่งยองๆ ภายในวงกลม เอาแขนทั้งสองข้างสอดจับกันไว้ที่ใต้ขาพับให้แน่นเมื่อได้ยินสัญญาณเริ่มเล่น ให้ผู้เล่นแต่ละคนกระโดดเข้ามากลางสนาม แล้วใช้ด้านข้างลำตัวชนกัน ฝ่ายใดล้มหรือมือหลุดจากกันจะเป็นผู้แพ้ผู้ที่สามารถชนคนอื่นล้มลง หรือทำให้คนอื่นมือหลุดจากกันหมดทุกคน จนเหลือเพียงคนเดียวผู้นั้นจะเป็นผู้ชนะ

กติกา คือ ผู้เล่นที่ถูกชนล้มลงหรือมือหลุดจากกัน จะถือว่าตาย ต้องออกจากสนามแข่งขัน ผู้เล่นต้องอยู่ภายในเขตวงกลมที่กำหนดให้ ถ้าออกนอกเขตจะถือว่าตาย ต้องออกจากสนามแข่งขัน

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การนั่งยองๆ สปริงปลายเท้ากระโดดไปมา เพื่อเอาไหล่ชนกัน ทำให้กล้ามเนื้อส่วนเท้าและขาได้ทำงาน ช่วยให้เกิดความแข็งแรงและเกิดกำลังได้ดี ทั้งต้องอาศัยการทรงตัวในท่านั่งมีให้ล้มเสียหลักได้ง่ายการใช้มือจับกันไว้ได้ขาพับทำให้ลำตัวก้มไปข้างหน้า ส่งเสริมให้เกิดความอ่อนตัวได้อีกทางหนึ่ง การกระโดดไปมาในท่าย่อตัวนานๆ ทำให้กล้ามเนื้อขาและเท้าต้องทนทานต่อการรับน้ำหนักตัว

๒. ทางจิตใจ การแข่งขันกันตัวต่อตัวในลักษณะที่ผู้เล่นต้องใช้ความสามารถของตัวเองโดยเฉพาะเท่านั้นจะช่วยส่งเสริมด้านความกล้าในการแสดงความสามารถ กล้าเผชิญหน้ากับคู่แข่ง กล้าเสี่ยงเพื่อชัยชนะในการแข่งขันส่งเสริมให้เกิดความเชื่อมั่นในตัวเองและความมานะอดทนในการต่อสู้ แข่งขัน ฝึกจิตใจให้เข้มแข็งไม่ย่อท้อต่อความเหน็ดเหนื่อยและไม่กลัวความพ่ายแพ้

๓. ทางอารมณ์ การกระทบไหล่กันอาจจะรู้สึกเจ็บบ้างเล็กน้อย หรือเมื่อแพ้จากการเล่นผู้เล่นอาจจะเสียใจหรือไม่พอใจตัวเองหรือคู่แข่งได้ แต่ผู้เล่นจะต้องควบคุมอารมณ์ของตัวเอง รู้จักยั้งคิด ไม่ใช่อารมณ์ รู้จักเก็บความรู้สึก และทำอารมณ์ให้มันคง จากการเล่นผู้เล่นย่อมเกิดความสุขสนุกสนาน ตื่นเต้น ทำให้ผู้เล่นมีโอกาสคลายความเครียดทางอารมณ์ได้

๔. ทางสติปัญญา การใช้ไหล่ชนกันต้องใช้ไหวพริบ และการตัดสินใจที่ถูกต้อง รวดเร็ว ว่าจะเคลื่อนไปทางไหน เมื่อใดจะถอยหนี จังหวะไหนจะเข้าชนไหล่หรือเมื่อถูกฝ่ายตรงกันข้ามชนจะแก้ปัญหาอย่างไร สิ่งเหล่านี้จะช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้และเกิดประสบการณ์ได้หลายอย่างพร้อมๆ กัน เช่น วิธีการเคลื่อนที่ในท่านั่งยองๆ ไปในทิศทางต่างๆ เป็นต้น

๕. ทางสังคม การเล่นตีไก่ ซึ่งใช้ไหล่ชนกัน แม้จะมีปะทะกันแต่ก็เป็นการปะทะกันฉับพลันเพื่อเล่นมิใช่เป็นการแกล้ง เพื่อให้เกิดการบาดเจ็บ ทำให้ผู้เล่นได้ใกล้ชิดกัน ส่งเสริมให้เกิดความเข้าใจกัน เห็นใจกันการให้อภัยแก่กันและกัน เพราะต่างฝ่ายต่างก็ถูกชนเหมือนกัน เมื่อฝ่ายใดแพ้ก็น้อมรับความสามารถของผู้ชนะ

ตีไก่คน ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ตีขอบกระดัง

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

ตีขอบกระดังเป็นกีฬาพื้นเมืองที่เล่นกันทั่วไปในจังหวัดต่างๆ ของภาคใต้ เป็นการเล่นของเด็กๆ ที่นำอุปกรณ์เครื่องใช้ในบ้านที่ไม่ใช้แล้ว มาเป็นเครื่องเล่นแข่งขันเพื่อออกกำลังกาย และเพื่อความสนุกสนานรื่นเริงร่วมกันโดยใช้กระดังเก่าๆ เช่น กระดังตากปลา กระดังฝัดข้าว ซึ่งมีใช้กันอยู่ทั่วไปแทบทุกบ้านในสมัยก่อน เมื่อตัวกระดังขาดก็จะนำขอบกระดังซึ่งมีลักษณะเป็นวงกลมมาตี ให้กลิ้งไปตามพื้นแข่งกัน (พุลศรี กนกวิจิตร, ๒๕๒๖) ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นตีขอบกระดังกันตั้งแต่เมื่อใด แต่จากหลักฐานพบว่าน่าจะมีการเล่นตีขอบกระดังกันแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๗ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ก่อน พ.ศ.๒๔๘๐ (ชัชชัย โกมารทัต, ๒๕๒๗) มักเล่นในเวลาว่าง เช่นเมื่อไปช่วยกันตากปลา ทำปลาแห้ง ไปช่วยงานนวดข้าว ตำข้าว ฝัดข้าว ก็จะมีการเล่นสนุกสนานเป็นการคลายความเหน็ดเหนื่อยเมื่อยล้าจากการทำงาน ในปัจจุบันไม่ค่อยนิยมเล่นกันแล้ว เด็กๆ หันมาใช้ยางล้อจักรยาน หรือยางล้อรถจักรยานยนต์ดีเล่นแทน จะมีให้เห็นบ้างเฉพาะในชนบทบางพื้นที่เท่านั้น และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

ตีขอบกระดังสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคใต้ของไทย ที่ประกอบอาชีพหลักในการทำการประมง และการทำนา โดยมีการใช้กระดังเป็นอุปกรณ์ช่วยในการประกอบอาชีพ และแปรรูปวัตถุดิบให้มีคุณค่ายิ่งขึ้นเช่นใช้ในการตากปลาเพื่อทำปลาแห้ง ใช้ในการฝัดข้าวเพื่อให้ได้ข้าวที่สะอาด มีคุณค่ายิ่งขึ้น ซึ่งวิธีเล่นด้วยการใช้ยางล้อจักรยานมาตีให้กลิ้งไปอาจมีให้เห็นบ้างในบางประเทศ แต่การนำเอาขอบกระดังที่ตัวกระดังขาดเหลือแต่ขอบกระดังที่เป็นวงกลมมาตีให้กลิ้งไปตามพื้นแข่งกัน เป็นการเล่นที่ไม่พบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นถึงภูมิปัญญาไทยในการสร้างเครื่องมือเพื่อช่วยในการประกอบอาชีพ ประมง ทำนาและรู้จักประยุกต์ของใช้ในชีวิตประจำวัน เช่นกระดังมาเป็นอุปกรณ์เล่นกีฬาเพื่อการผ่อนคลายและสนุกสนานร่วมกัน และเป็นการเรียนรู้วัฒนธรรมการใช้ชีวิตของชาวประมงและชาวนาไทย ที่เกี่ยวกับประโยชน์และคุณค่าของกระดัง

ตีขอบกระดัง เล่นได้ทุกโอกาสที่ว่าง มักเล่นเป็นการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการช่วยงานเพื่อนบ้านเช่นงานนวดข้าว ตำข้าว เป็นต้น โดยมักเล่นกันในหมู่เด็กๆ ทั้งชายและหญิง จำนวนผู้เล่นตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป อุปกรณ์การเล่นประกอบด้วย ขอบกระดังเก่าๆ ที่ตัวกระดังขาดแล้ว เหลือแต่ขอบกระดังที่เป็นวงกลมคนละ ๑ อัน และตีขอบกระดังเป็นไม้ขนาดเท่าหัวแม่มือยาวประมาณ ๑ ฟุต คนละ ๑ อัน โดยทั่วไปจะเล่นบริเวณลานกว้างมีพื้นราบเรียบทั่วไป เช่นลานบ้าน สนามหญ้าหรือที่ว่างทั่วไป โดยกำหนดเส้นยาว ๒ เส้นขนานกันเป็นเส้นเริ่มและเส้นชัยให้มีระยะห่างกันประมาณ ๕๐-๖๐ เมตร

วิธีเล่น ผู้เล่นทุกคนนำขอบกระดิ่งพร้อมไม้ตี ถือเตรียมพร้อมอยู่หลังเส้นเริ่ม ยืนเป็นแถวหน้ากระดานตามแนวเส้น เริ่มหันหน้าไปทางเส้นชัย เว้นระยะระหว่างคนห่างกันประมาณ ๒-๓ เมตร แล้วใช้มือซ้ายจับขอบกระดิ่งตั้งอยู่หลังเส้นเริ่ม มือขวาถือไม้ตีเตรียมพร้อมไว้ เมื่อได้สัญญาณเริ่มเล่นให้ผู้เล่นทุกคนใช้ไม้ตีขอบกระดิ่งให้กลิ้งไปข้างหน้าโดยเร็วแล้ววิ่งตามตีเรื่อยไป มุ่งหน้าไปให้ถึงเส้นชัยให้เร็วที่สุด ผู้เล่นคนใดตีขอบกระดิ่งถึงเส้นชัยก่อนคนอื่นจะเป็นผู้ชนะ ในบางท้องถิ่นจัดให้มีการตีขอบกระดิ่งเป็นระยะทางอ้อมไปอ้อมมา เช่น ตีขอบกระดิ่งอ้อมบ้านอ้อมวัดแข่งกัน เป็นต้น ซึ่งจะต้องตีขอบกระดิ่งวิ่งเป็นทางตรงบ้าง โค้งบ้าง เลี้ยวบ้าง ใครตีขอบกระดิ่งถึงเส้นชัยก่อนคนอื่นจะเป็นผู้ชนะ

กติกา คือ ผู้เล่นจะต้องใช้ไม้ตีขอบกระดิ่งให้กลิ้งไปเท่านั้น จะใช้มือประคองช่วยจับไม้ได้ ผู้ฝ่าฝืนจะถูกปรับเป็นแพ้ ระหว่างเล่นถ้าขอบกระดิ่งล้มจะถือว่าแพ้ ให้มีการกรรมการ ๑ คน ทำหน้าที่ควบคุมการเล่น และตัดสินผลการแข่งขัน

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การเล่นตีขอบกระดิ่งผู้เล่นได้ออกกำลังกายในลักษณะของการวิ่ง การใช้มือถือไม้ตีขอบกระดิ่งให้กลิ้งไป บางครั้งอาจจะมีการเปลี่ยนทิศทางไปตามแนวทางที่ขอบกระดิ่งกลิ้งไป ช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้ความแข็งแรง กำลัง ความสัมพันธ์ของประสาทและกล้ามเนื้อและสายตา ฝึกความเร็ว ความแคล่วคล่องว่องไวและความอ่อนตัวในการก้มตัวตีขอบกระดิ่งด้วย

๒. ทางจิตใจ การตีขอบกระดิ่งให้กลิ้งไปได้เร็วและเป็นแนวตรง ผู้เล่นจะต้องอาศัยจิตใจที่มั่นคงแน่วแน่มีความเชื่อมั่นในตัวเอง และมีความกล้าในการแสดงออก มีจิตใจเข้มแข็งในการเข้าแข่งขัน

๓. ทางอารมณ์ ลักษณะของการเล่นตีขอบกระดิ่งเป็นการเล่นแข่งขันในลักษณะที่แปลกไปกว่าชีวิตประจำวัน เพราะปกติแล้วกระดิ่งใช้สำหรับฝึกข้าว แต่เมื่อมาใช้ตีให้กลิ้งไปจึงเป็นลักษณะที่แปลกออกไป ทำให้ผู้เล่นได้รับความสนุกสนานจากการเล่น จึงช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้คลายความตึงเครียดทางอารมณ์

๔. ทางสติปัญญา ผู้ในการแข่งขันผู้เล่นแต่ละคนจะต้องใช้ความคิดว่าจะพายอย่างไรจึงจะได้กำลังส่งมากที่สุด การจัดลำดับการนั่ง ใครจะอยู่หน้า อยู่หลัง จังหวะการพายจะเร็วช้าอย่างไร ทำอย่างไรจึงจะพร้อมเพรียงกันจะบังคับอย่างไร เรือจึงจะไปได้ตรงทิศทาง ช่วยส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ในสิ่งต่างๆ เหล่านี้ได้ดีขึ้น

๕. ทางสังคม แม้จะเป็นการเล่นแข่งขันเฉพาะตัวบุคคล แต่ผู้เล่นก็มีโอกาสได้รู้จักพูดคุยกัน ช่วยให้เกิดความสนิทสนมกันได้ รู้จักการปฏิบัติตามกติกายอมรับผลของการเล่น และยอมรับในความสามารถของผู้อื่น

ตีขอบกระดิ่ง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ตีจับ

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต และพันเอก(พิเศษ) อำนาจ พุทศรีสุข

ตีจับเป็นกีฬาพื้นเมืองของภาคกลาง นิยมเล่นกันอย่างแพร่หลายแทบทุกจังหวัดของภาคกลางในสมัยก่อน เช่น กรุงเทพฯ ธนบุรี ฉะเชิงเทรา ตรวาท ประจวบคีรีขันธ์ สมุทรสาคร อ่างทอง พระนครศรีอยุธยา นครสวรรค์ และสิงห์บุรี เป็นต้น บางท้องที่เรียก “ตีป้าป” ก็มี “ตี” ก็มี กีฬาตีจับเป็นกีฬาที่ชาวบ้านสมัยเก่าเล่นเป็นการออกกำลังในการปล้ำจับกัน มักจัดให้มีการเล่นแข่งขันกัน เป็นการสนุกสนานรื่นเริงในงานเทศกาลประจำปี เช่น งานตรุษสงกรานต์ งานขึ้นปีใหม่ และงานรื่นเริงอื่นๆ

จากหลักฐานพบว่ามีการเล่นกีฬาตีจับกันแล้วในสมัยรัชกาลที่ ๕ ดังปรากฏในบทความของขุนจรสขวนะพันธ์ ที่เขียนไว้ในเรื่องวิธีสอนเมื่อ ร.ศ. ๑๒๓ (พ.ศ. ๒๔๔๘) ได้สอนถึงการเล่นออกแรงในสมัยนั้นว่า มีการเล่นตีร่วมอยู่ด้วย (ขุนจรสขวนะพันธ์, ร.ศ. ๑๒๓ : ๑๑๙) และจากบันทึกของขุนวิจิตรมาตรา ซึ่งได้บันทึกชีวิตตอนหนึ่งในวัยเด็ก ซึ่งอยู่ในช่วงรัชสมัยที่ ๕ กล่าวถึงการเล่นตีจับ ซึ่งเป็นที่นิยมเล่นกันมากของเด็กในสมัยนั้นว่า “เล่นตีจับในถนนแพร่งนรา เล่นกลางถนน เพราะรถเก็บบไม่มีเดินเลย” (ขุนวิจิตรมาตรา, ๒๔๖๗ : ๘๔) ในสมัยรัชกาลที่ ๖ การเล่นตีจับก็ยังเป็นที่นิยมเล่นกันในหมู่ชาวบ้านโดยทั่วไปอยู่ โดยเฉพาะเด็กๆ นิยมเล่นกันมาก ดังความตอนหนึ่งในบทความเรื่อง การแข่งขันที่แท้จริง ของหนังสือวิทยาสารย กล่าวถึงการเล่นของเด็กๆ ว่า ถ้าปล่อยเด็กลงไปในสนาม เด็กๆ จะรวมพวกกันเล่นแข่งขัน กีฬาชนิดต่างๆ เช่น ตีจับ เป็นต้น (ผ.ค., ๒๔๖๗: ๑๗๒๙) การเล่นตีจับที่นิยมเล่นกันอยู่ ๒ แบบ คือ แบบออกเสียงและแบบเงียบ ซึ่งเรียกว่า “ตีโป้” หรือ “ตีกัก”

สำหรับวิธีการเล่นของตีออกเสียงและตีโป้ใช้วิธีการเดียวกัน กีฬาตีจับนับว่าเป็นกีฬาที่นิยมเล่นกันอย่างกว้างขวางทั่วทุกภาคของประเทศ ทั้งภาคเหนือ ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ และภาคใต้ ต่างก็มีการเล่นตีจับด้วยกันทั้งนั้น เป็นกีฬาที่ชาวบ้านนิยมเล่นสืบเนื่องมาโดยตลอด จนถึงปัจจุบันนี้การเล่นตีจับยังเป็นที่นิยมเล่นกันอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งมีเล่นกันอยู่ในท้องถิ่นชนบท แต่ในเมืองไม่ค่อยปรากฏให้เห็นแล้ว

ตีจับ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

มวยดับจาก

เรียบเรียงโดย พันเอก(พิเศษ) อำนาจ พุกศรีสุข

มวยดับจาก เป็นกีฬาพื้นบ้านยอดนิยมของภาคตะวันออก เพราะในอดีตมีต้นจากขึ้นอยู่ทั่วไปตามแม่น้ำลำคลองเป็นจำนวนมาก ประชาชนนิยมนำไปจากมาเย็บเป็นดับเพื่อใช้มุงหลังคาบ้าน จึงได้มีการนำดับจากมาประยุกต์กับการต่อยมวย โดยทำเวทีเหมือนมวยทั่วไปหรือกันเชือกสังเวียนในสนามหญ้าแล้วใช้ดับจากปูพื้นเวลาเหยียบจะเกิดเสียงดัง ในการชกมวยดับจากนั้นนักมวยทั้งสองฝ่ายต้องปิดตาทั้งสองข้างจึงต้องอาศัยฟังเสียงจากการเหยียบใบจากของคู่ต่อสู้ เพื่อหาทิศทางที่คู่ต่อสู้อยู่เพื่อเข้าชกต่อยคู่กัน

จุดเด่นของการชกมวยดับจาก คือ การปิดตาชกกัน นักมวยทั้งคู่มองไม่เห็นเป้าหมาย อาศัยเพียงเสียงเดินบนดับจากแห่งที่ปูพื้นอยู่เท่านั้น นำทางนักมวยทั้งสองฝ่ายเข้าชกต่อยกัน ณ จุดกำเนิดเสียงที่ได้ยินเป็นการชกมวยที่เน้นความบันเทิงสนุกสนานมากกว่าที่จะมุ่งเอาชนะซึ่งกันและกัน ในเวที่ยังมีเสียงเดินของกรรมการซึ่งนักมวยไม่รู้ว่าเป็นคู่ต่อสู้หรือกรรมการ จึงตะต่อกันมั่วไปหมด บ่อยครั้งที่นักมวยทั้งสองฝ่ายรวมชก ตะ ต่อกรรมการมากกว่าชกกันเอง ก็มีบางครั้งที่ผู้ดำเนินการหรือควบคุมงานจะเพิ่มความสนุกสนานแก่ผู้ชมโดยการจัดชกหมู่ คือจัดนักมวยสองคู่ขึ้นชกพร้อมๆกัน

วิธีการเล่น

๑. การเปรียบเทียบมวย เวลาการเปรียบเทียบมวยแล้วแต่กรรมการผู้จัดจะนัดเวลาจะเป็นเช้าหรือเย็นหรือบางครั้งเปรียบเทียบกันข้างเวทีและขึ้นชกเดียวกันเลยหรืออาจจัดให้คนที่เป็เพื่อนกันที่มีความประสงค์จะชกกันขึ้นชกกันก็ได้ ไม่ว่าจะเป็ผู้ชายชกกับผู้ชาย ผู้หญิงชกกับผู้หญิง หรือแม้แต่ผู้หญิงจะชกกับผู้ชาย

๒. อุปกรณ์ที่ใช้ในการแข่งขัน คือ เวทีมวย เชือกชิงรอบเวที กางเกงมวย ๒ ตัว นวม ๒ คู่ ผ้าปิดตา ๒ ผืน และดับจากแห้งจำนวนมากพอที่จะปูให้ทั่วพื้นเวทีซึ่งเป็นที่มาของการเรียก “มวยดับจาก”

๓. กติกา ก่อนทำการชก นักมวยทั้งคู่จะถูกผูกตาทั้งสองข้างให้สนิทด้วยผ้า สวมใส่สนวมและจัดให้อยู่คนละมุม มีกรรมการกลางอยู่บนเวที ๑ คน เมื่อมีสัญญาณเริ่มชกให้นักมวยเดินออกจากมุมเข้าต่อสู้กัน ใครต่อยเข้าเป้าได้คะแนนมากกว่าเป็ฝ่ายชนะ ชก ๓ ยกๆ ละ ๒ นาที

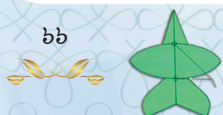
๔. **ผู้แสดงและการแต่งกาย** นักมวย ๒ คนหรือมากกว่า กรรมการกลางบนเวที ๑ คน โดยนักมวยทั้งสองฝ่ายสวมกางเกงนักมวย ใช้ผ้าปิดตาทั้งสองข้างและสวมนวม

๕. **ดนตรีประกอบ** ดนตรีประกอบการชกมวยดับจากใช้ ดนตรีปี่มวน

มวยดับจากจัดเป็นกีฬาพื้นบ้านที่เน้นความบันเทิงสนุกสนาน ช่วยเสริมสร้างไหวพริบในการฟังเสียงได้เป็นอย่างดี ในปัจจุบันความนิยมในการใช้จากมุงหลังคาลดลง ดับจากจึงหายากขึ้น ทำให้กีฬาประเภทนี้มีการแข่งขันกันน้อย จึงเป็นที่น่าเสียดายที่กีฬาประเภทนี้เกือบสูญหายไปจากงานเทศกาลต่างๆแต่ยังมีการแสดงสาธิตวิธีการชก “มวยดับจาก” ในโอกาสต่างๆ อยู่บ้าง

ด้วยเหตุที่ปัจจุบันใบจากที่ใช้ทำดับจากหายาก ผู้ที่จัดชกมวยดับจากจึงใช้ใบไม้แห้งอื่นๆ เช่นใบมะพร้าวแห้ง ใบตาลแห้ง ใบสีกแห้ง หรือใบหูกวางแห้ง มาใช้แทนแทนดับจาก แต่ก็ยังคงให้ความบันเทิงได้เหมือนกับการใช้ดับจาก

มวยดับจาก ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

ภาพ : ฮาซึนา โต๊ะเหม

มวยทะเล

เรียบเรียงโดย พันเอก(พิเศษ) อำนาจ พุกศรีสุข

มวยทะเลเป็นกีฬาพื้นบ้าน ซึ่งมีการเล่นกันแพร่หลายมาตั้งแต่สมัยโบราณในแทบทุกจังหวัดเป็นกิจกรรมที่ส่งเสริมให้เกิดความสนุกสนานในเทศกาลตรุษสงกรานต์ งานประเพณีหรืองานรื่นเริงต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานที่มีกิจกรรมทางน้ำอื่นๆ จะทำให้งานสนุกสนานยิ่งขึ้นสันนิษฐานว่ามวยทะเลดัดแปลงมาจากการชกมวยไทยที่เป็นที่นิยมกันมานานแล้ว นามมาเล่นกันบริเวณชายหาดหรือในทะเลแล้วชกต่อยกันให้ฝ่ายใดตกทะเล จึงเรียกว่า “มวยทะเล”

มวยทะเลชกต่อยกันบนท่อนไม้ท่อนเดียว และถ้าใครตกลงมาจากท่อนไม้ก็จะถือว่าคนนั้นเป็นฝ่ายแพ้ นิยมเล่นกันบริเวณหาดทรายชายน้ำ ในน้ำทะเลตื้นๆ ชายทะเล ในแม่น้ำลำคลองหรือน้ำตก บางท้องถิ่นที่ไม่มีแหล่งน้ำนิยมเล่นกันในลานวัดโดยรองพื้นด้วยทรายนุ่มๆ เพื่อกันหล่นลงมาบาดเจ็บโดยปึกเสาะ ๒ ต้นไขว้กันเป็นขาสำหรับรองไม้พาดจำนวน ๒ ขา ให้ขาทั้งสองห่างกันประมาณ ๓ เมตรแล้วนำเสาไม้พาดหรือไม้หมากกลมวางพาดระหว่างเสาไขว้ที่เป็นขาทั้ง ๒ ข้าง ให้เสาไม้สูงจากพื้นดินหรือพื้นน้ำประมาณ ๑-๒ เมตร แล้วใช้น้ำมันหมูหรือน้ำมันมะพร้าวทาเสาไม้พาดให้ลื่นตรงกึ่งกลางเสาไม้พาดทำสัญลักษณ์ไว้ ในปัจจุบันยังมีการเล่นกีฬาชนิดนี้อยู่ทั่วไป แต่เดิมเล่นกันเฉพาะในหมู่ผู้ชายทั้งผู้ใหญ่และเด็ก ในปัจจุบันสามารถเล่นได้ทั้งผู้ชายและผู้หญิง การแต่งกาย ผู้ชายสวมกางเกงมวยไทยหรือกางเกงขาสั้นไม่สวมเสื้อ ผู้หญิงสวมกางเกงขาสั้นสวมเสื้อ ให้รัดกุมและสวมนมทั้งสองข้าง คนตรีประกอบใช้ดนตรีปี่มวยประกอบเหมือนการแข่งขันชกมวยไทย

วิธีการเล่น แบ่งผู้เล่นออกเป็น ๒ ฝ่ายๆ ละ ๑ คน และทำการจับฉลากเลือกว่าจะอยู่แดนไหนเล่นครั้งละ ๒ คน โดยให้ผู้เล่นทั้ง ๒ คนสวมนมที่มีข้อทั้ง ๒ ข้าง แล้วปีนขึ้นไปนั่งคร่อมลักษณะขี่ม้าบนเสาไม้ที่นอนพาดอยู่บนหัวเสา นั้น ให้แต่ละคนนั่งห่างจากจุดกลางของเสาไม้พาด ประมาณ ๑ เมตร หันหน้าเข้าหากัน และพยายามนั่งทรงตัวอยู่บนเสาไม้พาดที่ลื่นให้ได้ เมื่อทั้ง ๒ คนพร้อมแล้ว กรรมการจะให้สัญญาณเริ่มเล่น เมื่อผู้เล่นทั้ง ๒ คน จะต้องเขยิบเข้าหากันแล้วต่างชกต่อยกัน เช่นเดียวกับการชกมวยโดยทั่วไปเพื่อทำให้คู่ต่อสู้ตกจากเสาไม้พาด

กติกาการเล่น การชกต้องกำหมัด ห้ามตบหรือผลักดัน หากผู้เล่นคนใดเสียการทรงตัวไม่สามารถคร่อมอยู่บนเสาไม้ได้ปล่อยให้ร่างกายพลิกไปอยู่ที่เสาไม้พาด แต่สามารถเกี่ยวเสาไม้ได้ ไม่ตกลงสู่พื้น จะไม่ถือว่าตกจากเสาไม้พาด อนุญาตให้เล่นต่อไปได้ ถ้ามือหรือเท้าของผู้เล่นถูกพื้นดินหรือพื้นน้ำได้เสา จะถือว่าตกจากเสาไม้พาด ถือว่าแพ้ ในรอบคัดเลือกผู้เล่นคนใดสามารถชกต่อยให้อีกฝ่ายหนึ่งตกลงจากเสาไม้พาดได้ก่อน ถือว่าเป็นผู้ชนะ ในครั้งเดียว โดยรอบรองชนะเลิศหรือรอบ ๔ คนสุดท้าย ให้ทำการแข่งขันชกเอาผลการแข่งขัน ๒ ใน ๓ ยกๆ ละ ๓ นาที โดยให้พักยกได้ ๑ นาที หากใครตกจากไม้พาดก็จะถือว่าแพ้ในยกนั้น เมื่อ หมดยกก็จะทำการเปลี่ยนแดน

ปัจจุบันยังมีการเล่นมวยทะเลอยู่ทั่วไป แต่ในรายการโทรทัศน์บางรายการนำมวยทะเลมาใช้ในลักษณะที่ทำให้มวยทะเลเป็นแค่ของตลกขบขันเท่านั้น ทำให้สูญเสียคุณค่าทางวัฒนธรรม

มวยทะเล ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

แย้ลงรู

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

แย้ลงรูเป็นการเล่นคล้ายชักเย่อที่ไม่ใช้มือจับเชือกแต่จะใช้เชือกผูกลำตัวปล่อยปลายเชือกไว้ข้างหลังไปผูกมัดโยงกับผู้เล่นคนอื่น แล้วออกแรงใช้แต่ลำตัวดึงหรือลากผู้เล่นฝ่ายตรงข้ามไปยังจุดหมายที่กำหนด มีลักษณะเลียนแบบพฤติกรรมของสัตว์เลื้อยคลานชนิดหนึ่ง คือ แย้ ซึ่งถูกชาวบ้านวางบ่วงดักจับที่ปากกู บ่วงจะรัดที่ลำตัวแย้ ขณะที่แย้ก็พยายามจะตะเกียกตะกายหนีลงรู ชาวบ้านนำลักษณะอาการที่แย้ถูกบ่วงรัดเอวและตะเกียกตะกายหนีลงรูมาดัดแปลงเป็นเกมกีฬาเล่นกัน บางท้องถิ่นมีชื่อเรียกเป็นอย่างอื่น เช่น เรียกว่า แย้ชิงรุก็มี เฉลิมก็มี เป็นต้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นครั้งแรกเมื่อใด แต่พบหลักฐานว่าน่าจะมีการเล่นกีฬาแย้ลงรูกันแล้วตั้งแต่ต้นสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เพราะจากหลักฐานพบการเล่นที่คล้ายกับการเล่นแย้ลงรู ที่เรียกว่าชักเย่อชิงธงกันแล้วใน ร.ศ. ๑๒๘ ในงานแข่งขันกรีฑานักเรียนของมณฑลภูเก็ต (สามัคยาจารย์สมาคม, ร.ศ. ๑๒๘ <พ.ศ. ๒๔๕๒>) และมีการเล่นกีฬาแย้ลงรูหรือแย้ชิงรุกันแล้วใน พ.ศ. ๒๔๖๓ (ขุนวิทย์วุฒิ, ๒๔๖๓) แย้ลงรูเป็นกีฬาที่ชาวบ้านในสมัยเก่ามักจะเล่นเป็นการออกกำลังกาย และเป็นการสนุกสนานรื่นเริงร่วมกันในงานรื่นเริงประจำปีต่างๆ ของชาวบ้านเช่นงานสงกรานต์ งานเฉลิมพระชนมพรรษา และในงานประเพณีต่างๆ

แย้ลงรูเป็นกีฬาที่เล่นเลียนแบบอาการดิ้นรนเอาตัวรอดของสัตว์เลื้อยคลานเก่าแก่ชนิดหนึ่งของไทยที่ชื่อว่า “แย้” ซึ่งในอดีตมีชุกชุมอยู่ทั่วทุกภาคของประเทศ แย้เป็นสัตว์ที่ใช้ชีวิตหากินอยู่บนหน้าดินและขุดรูเป็นที่อยู่อาศัย เป็นสัตว์มีคุณค่ายิ่งต่อระบบนิเวศน์และระบบเศรษฐกิจพื้นบ้าน เป็นอาหารที่ทรงคุณค่าทางด้านโภชนาการของชาวบ้าน

แย้ลงรูเป็นกีฬาที่มีลักษณะวิธีการเล่นเป็นเอกลักษณ์เฉพาะของประเทศไทย เป็นภูมิปัญญาไทยโดยแท้ กล่าวคือลักษณะที่ผู้เล่น ๓ หรือ ๔ คนใช้เชือกคนละเส้นนำปลายเชือกด้านหนึ่งผูกเอวไว้ หันหลังให้กันนำปลายเชือกอีกด้านมาผูกมัดรวมกันไว้ แล้วต่างคนต่างออกแรงใช้ลำตัวดึงไปข้างหน้าแข่งกันไปให้ถึงจุดหมาย โดยไม่ใช้มือจับเชือก เป็นการเล่นที่โดดเด่นในวิธีการเล่น ทำหาย ตื่นเต้นและสนุกสนานสุดยอด และยังไม่พบประเทศอื่นมีวิธีการเล่นเช่นแย้ลงรูมาก่อน

วิธีการเล่น ประกอบด้วย ๑) ผู้เล่น ๓ หรือ ๔ คนใช้เชือกคนละเส้น ยาวประมาณ ๓-๔ เมตร นำปลายเชือกด้านหนึ่งผูกเอวไว้ให้ปมที่ผูกอยู่ข้างหลัง ๒) ให้ผู้เล่นแต่ละคนยืนหันหลังให้กัน นำปลายเชือกอีกด้านมาผูกมัดรวมกันไว้อย่างแน่นหนา โดยให้ความยาวเชือกจากปมที่ผูกรวมกันไปยังด้านหน้าเอวของผู้เล่นแต่ละคนยาวเท่าๆกัน ๓) ให้มีการกรรมการคนหนึ่ง ยืนเหยียบปมเชือกที่ผูกรวมกันแน่นไว้ที่พื้น แล้วให้ผู้เล่นแต่ละคนเดินไปข้างหน้าจนเชือกตึง เป็นรูป ๓ แฉกหรือ ๔ แฉกตามจำนวนผู้เล่น ๓ หรือ ๔ คน แล้ววางหรือปักธงเล็กๆไว้ข้างหน้าผู้เล่นแต่ละคน ท่างจุดที่ผู้เล่นแต่ละคนยืนเป็นระยะเท่าๆกัน (ประมาณ ๓ หรือ ๔ เมตร) ๔) เมื่อได้สัญญาณเริ่มเล่นให้ผู้เล่นแต่ละคนออกแรงใช้ลำตัวดึงไปข้างหน้าด้วยการเดินหรือคลานไปแย่งธงที่อยู่ข้างหน้าตนมาให้ได้เร็วที่สุด ผู้ใดคว้าก้านธงมาถือ กำชูขึ้นได้ก่อนจะเป็นผู้ชนะ ๕) กติกาการเล่นคือ ห้ามใส่รองเท้ามีปุ่มหรือเดือย ห้ามใช้มือจับเชือก ห้ามเชือกที่ผูกเอวหลุดต่ำกว่าสะโพก ห้ามจับผืนธงให้จับที่ก้านธงเท่านั้น

คุณค่าของแอ่งรู แอ่งรูทำให้ร่างกายได้ออกแรงเต็มที่โดยเฉพาะขาและลำตัว ทำให้กล้ามเนื้อได้ทำงาน ช่วยให้เกิดความแข็งแรง ความทนทาน ความอ่อนตัว และการทรงตัว ช่วยส่งเสริมจิตใจให้กล้าหาญ เข้มแข็ง ฝึกความพยายาม ไม่ย่อท้อต่อความเหน็ด การเล่นมีลักษณะซับซ้อน ช่วยส่งเสริมให้เกิดความสนุกสนาน แม้จะได้รับความพึงพอใจ ทำให้อารมณ์แจ่มใส ช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นฝึกการควบคุมอารมณ์ของตนเอง ฝึกการใช้ความคิดในการออกแรง การผ่อนแรงให้สามารถยืนหยัดเล่นต่อไปได้ ฝึกการทรงส่งเสริมการเรียนรู้หลักวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับการใช้แรงและจุดศูนย์ถ่วงของร่างกาย ฝึกการใช้ความคิดสร้างสรรค์และการแก้ปัญหาขณะเล่น แม้ว่าจะเป็นการแข่งขันส่วนบุคคล แต่ผู้เล่นจะมีโอกาสพูดคุย ทำความรู้จักกัน ส่งเสริมให้มีความสนิทสนมกันมากขึ้น ยอมรับผลการเล่น ยอมรับความสามารถของผู้อื่น รู้จักปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อม และส่งเสริมให้เป็นผู้เคารพและปฏิบัติตามกฎกติกา ชื่อของการเล่นรวมถึงท่าทางขณะเล่นที่เลียนแบบพฤติกรรมของแอ่ง เป็นการกระตุ้นให้ผู้เล่นส่วนหนึ่งเกิดข้อสงสัย ข้อสังเกตเกี่ยวกับแอ่ง เกิดการสอบถาม ค้นหาความรู้เรื่องของแอ่ง ซึ่งจะเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตคนในสมัยเก่าที่ผูกพันกับแอ่ง เป็นการเรียนรู้ซึมซับรับวัฒนธรรมการดำรงชีวิตของคนรุ่นเก่ามาพิจารณาประยุกต์ใช้ตามความเหมาะสมของแต่ละคนได้

สภาพและปัญหาในปัจจุบัน

๑) ในอดีตอิทธิพลของสื่อโทรทัศน์ที่นำเสนอแต่กีฬาสากล รวมถึงการที่รัฐบาลไม่มีความชัดเจนในการสนับสนุนส่งเสริมกีฬาพื้นเมืองไทย ทำให้ การเล่นแอ่งรูแทบไม่ได้รับความสนใจ

๒) ปัญหาการติดเกมคอมพิวเตอร์ในกลุ่มเด็กและเยาวชน จนเกิดอันตรายทำให้ร่างกายอ่อนแอ หงุดหงิดแต่โลกในฝัน คิดสั้นทำร้ายตัวเอง เป็นคนเก็บตัว หลีกหนีสังคม ไม่เข้าใจโลกของความจริงและปรับตัวไม่ได้ ทำให้สังคมเริ่มแสวงหาวิธีป้องกันและเยียวยาปัญหาดังกล่าวจริงจึงขึ้นแอ่งรูซึ่งเป็นกีฬาที่มีคุณลักษณะท้าทายความสามารถของเด็กและเยาวชน จึงเป็นทางเลือกที่น่าสนใจ

แอ่งรู ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

รถม้าชาวสยาม

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

ชาวเหนือนิยมนั่งรถม้าจนเป็นที่ติดปากของชาวต่างชาติว่ารถม้าชาวสยาม ต่อมาสำเนียงที่เรียกรถม้าชาวสยามเพี้ยนไป เป็นรถม้าชาวเสียม คำว่า เสียม หมายถึงสยามหรือไทยนั่นเอง (ราชบัณฑิตยสถาน, ๒๕๒๕) กีฬารถม้าชาวเสียมเป็นการเล่นพื้นเมืองของชาวจังหวัดแพร่ ที่ดัดแปลงมาจากการนั่งรถม้าชาวสยาม มีเล่นกันมานานแต่สมัยเก่า พบว่าชาวเหนือนิยมเล่นกันมาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๕๘ แล้ว โดยจัดเล่นเป็นการแข่งขันกันในงานกริธานักเรียนของจังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งในครั้งนั้นเรียกการเล่นลักษณะคล้ายคลึงกันนี้ว่าการแข่งม้าสมมติ (สมาคมคยจารย์สมาคม, ๒๔๕๘) โดยให้ผู้เล่นคนหนึ่งเป็นม้า อีกคนหนึ่งเป็นคนขี่ ขึ้นขี่วิ่งแข่งขันกัน ต่อมามีการเพิ่มเติมผู้เล่นเป็น ๓ คนโดยให้ผู้เล่น ๒ คน เป็นรถม้า อีกคนหนึ่งเป็นคนขี่ ขึ้นขี่วิ่งแข่งขันกัน ในปัจจุบันยังคงมีเล่นกันอยู่บ้างตามท้องถิ่นชนบทของจังหวัดเชียงใหม่ ลำปาง และแพร่ และเนื่องจากเป็นการเล่นที่ทรงคุณค่าในหลากหลายด้าน จึงสมควรต้องมีการฟื้นฟูพัฒนาการเล่นนี้ให้คงอยู่ มีชีวิตชีวาเป็นประโยชน์แก่คนในรุ่นปัจจุบันและรุ่นต่อไปยิ่งขึ้น

รถม้าชาวเสียมสะท้อนถึงวิถีชีวิตจริงของชาวบ้านในภาคเหนือไทย ที่นิยมใช้รถม้าเป็นพาหนะในการเดินทาง โดยมีวิธีเล่นแบบใช้คนต่อตัววิ่งแข่งขัน โดยให้ผู้เล่น ๒ คนเป็นรถม้า อีกคนหนึ่งเป็นคนขี่ เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทยที่สะท้อนให้เห็นคุณค่าและการเรียนรู้วัฒนธรรมทางภาษาในภาคเหนือของไทย เช่น คุณค่าและความหมายของคำว่าสยาม เพี้ยนเป็นเสียม เป็นต้น

รถม้าชาวเสียมสามารถเล่นได้ทุกโอกาส เล่นกันเฉพาะในหมู่ผู้ชายทั้งเด็กและผู้ใหญ่ โดยแบ่งผู้เล่นเป็นกลุ่ม ๆ ละ ๓ คน ผู้เล่นทั้ง ๓ คนในกลุ่มควรเป็นคนรูปร่างใหญ่ ๒ คน และรูปร่างเล็ก ๑ คน ทั่วไปเล่นกันบริเวณสนามกว้าง เช่น สนามในโรงเรียน ลานวัด หรือชายทุ่ง เป็นต้น โดยกำหนดเส้นเริ่มและเส้นชัยให้มีระยะห่างกันประมาณ ๕๐ เมตร

วิธีเล่น ผู้เล่นแต่ละกลุ่มไปยืนเตรียมพร้อมที่หลังเส้นเริ่ม ให้ผู้เล่น ๒ คนในกลุ่มเป็นรถม้า และอีกคนที่มีรูปร่างเล็กกว่าเป็นคนขี่ โดยให้คนที่เป็รถม้าทั้ง ๒ คน ยืนเคียงข้างกัน หันหน้าไปยังเส้นชัย ใช้มือประสานไว้ข้างหลังของตน ส่วนผู้เล่นที่เป็นคนขี่ยืนอยู่ข้างหลังคนที่เป็รถม้า การเล่นเริ่มเล่นโดยผู้ตัดสินจะให้สัญญาณเริ่มเล่นเมื่อได้ยินสัญญาณเริ่มเล่น ผู้ที่จะต้องกระโดดเอาเท้าเหยียบไปในช่องมือที่ประสานกันไว้ของคนที่เป็รถม้าทั้งสองโดยใช้เท้าเหยียบคนละข้าง และใช้มือกอดคอคนที่เป็รถม้าไว้คนละข้าง กอดไม่ให้รถม้าหลุดออกจากกัน เมื่อขึ้นขี่เรียบร้อยแล้ว รถม้าจึงออกวิ่งไปยังเส้นชัย พวกใดไปถึงเส้นชัยก่อนโดยคนขี่ไม่ตกกระหว่างทาง ถือว่าเป็นผู้ชนะพวกใดคนขี่ตกจากหลังม้า หรือไปถึงเส้นชัยทีหลังถือว่าเป็นผู้แพ้

กติกา คือ ต้องให้คนขี่ขึ้นขี่เรียบร้อยแล้วเสียก่อน รถม้าจึงออกวิ่งได้ และคนขี่ตกจากหลังม้าถือเป็นแพ้

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การเล่นรอม้าชาวเสียม ผู้เป็นรอม้าจะต้องรับน้ำหนักของผู้เป็นคนขี่เพิ่มขึ้น และจากการวิ่งแข่งที่ต้องมีน้ำหนักเพิ่มขึ้น จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นที่เป็นรอม้าได้พัฒนาเกี่ยวกับความแข็งแรงของร่างกายโดยเฉพาะส่วนแขนและขา ได้พัฒนากำลังความเร็ว ความทนทาน และความอ่อนตัว ส่วนผู้เป็นคนขี่ต้องทรงตัวยืนบนมือของผู้เป็นรอม้า และจับคอผู้เป็นรอม้าไว้นั้น จะได้รับประโยชน์ในแง่การส่งเสริมให้ได้พัฒนาทางการทรงตัวกำลัง และความอ่อนตัว

๒. ทางจิตใจ การแข่งขันโดยการวิ่งแข่งเป็นกลุ่มพวกเช่นนี้ เป็นลักษณะที่ก่อให้เกิดความสนุกสนานแก่ผู้เล่น และการยืนบนมือแล้วพาดังกล่าวเป็นลักษณะที่แปลกกว่าปกติธรรมดา จึงก่อให้เกิดความตลกขบขันแก่ผู้เล่นและผู้ชม นอกจากนี้ผู้เล่นโดยเฉพาะคนที่เป็นคนขี่ ยังต้องใช้ความกล้าและความเชื่อมั่นมากด้วย เพราะอาจตกลงมาบาดเจ็บได้ จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นมีความร่าเริงแจ่มใส มีความกล้า และเชื่อมั่นในตนเอง

๓. ทางอารมณ์ ในการแข่งขันผู้เล่นจะต้องระงับความตื่นเต้น ความดีใจหรือเสียใจเมื่อชนะหรือแพ้ไม่ให้ออกมาจนเกินไป นอกจากนี้ผู้เล่นยังได้รับความพอใจจากการเล่น จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้รู้จักเก็บความรู้สึก มีความอดกลั้น และได้ผ่อนคลายความตึงเครียด

๔. ทางสติปัญญา การแข่งขันรอม้าชาวเสียม ผู้เล่นจะต้องใช้ความคิดและต้องแก้ปัญหาหากเช่นทำอย่างไร จึงจะทรงตัวได้ดีไม่ตกจากม้า ทำอย่างไรจึงจะวิ่งได้เร็ว ทำอย่างไรการวิ่งจึงจะสัมพันธ์กันทั้ง ๒ คน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นได้ใช้ความคิด พิจารณามีเหตุผล รู้จักแก้ปัญหา มีความพยายาม และเกิดกำลังใจในการแข่งขัน

๕. ทางสังคม จากการเล่นและจากที่ได้กล่าวมาแล้วพอจะวิเคราะห์คุณค่าทางสังคมได้ว่า จะช่วยส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักเสียสละยอมเป็นรอม้า เคารพในความคิดเห็นของเพื่อนร่วมทีม มีการประสานงานที่ดี รู้จักร่วมมือทำงานกับผู้อื่น รู้จักปรับตัวให้เข้ากับสิ่งแวดล้อม มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล และมีความรักความสามัคคีต่อหมู่คณะ

รอม้าชาวเสียม ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๗

ลูกช่าง

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

จุดกำเนิดและประวัติ

ลูกช่างเป็นกีฬาพื้นเมืองที่นิยมเล่นกันมานานในหลายท้องถิ่น ลูกช่างคือลูกทรงกลมรีทำด้วยไม้มีรูปร่างคล้ายผลฝรั่งตรงกันที่เรียวเข้าหากันจะมีเดือยตะปูโผล่ออกมา (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐ : ๙๑๘) ลักษณะการเล่นลูกช่างของท้องถิ่นต่าง ๆ จะคล้ายกันคือเวลาเล่นจะใช้เชือกพันตั้งแต่เดือยไปจนถึงตัวลูกช่าง แล้วจับเชือกขว้างลูกช่างลงดิน ลูกช่างจะหมุนบนพื้นดิน แต่จะมีรายละเอียดในขบวนการเล่นแตกต่างกันตามความนิยมของแต่ละท้องถิ่น ทางภาคเหนือนิยมเล่นลูกช่างที่หมุนไม่นาน แต่ต้องล้มตัวติดตัวเองให้กลิ้งไปตามพื้นได้ไกลๆ (สุรสิงห์สำรวม นิมพะเนาว์, ๒๕๒๐ : ๑๓๐) ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นลูกช่างกันในยุคสมัยใด แต่จากหลักฐานพบว่ามีการเล่น ลูกช่างกันแล้วในสมัยสุโขทัย จากเอกสารพบบนเคล้าเครือเจ้าแสนฟ้าสิบสองพันนา ฉบับขนานจอมชำระ คำว่า ขนาน ของไทลื้อ คือ ผู้ที่ผ่านการบวชเป็นพระภิกษุแล้ว เหมือนคำว่า ทิด ในคำสยาม และคำว่า หนาน ในล้านนา ขนานจอมนี้เป็นอาลักษณ์เมืองฮายได้ชำระโดยรวบรวมจากฉบับเดิม ๓ ฉบับเมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๔ ได้ระบุถึงพระราชประวัติ และความเป็นมาของพญามังรายในวัยเยาว์ว่าพระองค์ชอบเล่นลูกช่างและเป่าปี่ จนพระอัยกาเจ้าท้าวรุ่งแก่นชายกษัตริย์เมืองเชียงรุ่งทรงโปรดให้ช่างประจำราชสำนักหล่อลูกช่างและตีปี่ทองคำเพื่อพระราชทานให้พระราชชนิตดาของพระองค์(คัดลอกมาเฉพาะส่วนที่เห็นว่าเกี่ยวเนื่อง) ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๖ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ก่อน พ.ศ. ๒๔๖๖ ยังพบว่าการเล่นลูกช่างเป็นที่นิยมเล่นกันมากของเด็กๆ ในโรงเรียนสมัยนั้น ถึงขนาดทางโรงเรียนต้องออกประกาศห้ามเล่นเกมและกีฬาพื้นเมืองบางชนิดที่มีลักษณะพนันขึ้นต่อ และอาจทำให้เสียการเรียนได้หนึ่งในนั้นก็คือการเล่นลูกช่างนั่นเอง (ประกาศของหลวงสุรยุทธโยธาหาญ เจ้ากรมโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ, ๒๔๖๖) นอกจากนี้ ยังพบว่าการเล่นลูกช่างเป็นที่นิยมเล่นกันอย่างต่อเนื่องเรื่อยมาในหลายท้องถิ่น โดยเฉพาะทางภาคเหนือ เช่น ที่จังหวัดตากก็พบการเล่นกีฬาพื้นเมืองที่เรียกว่าลูกช่าง นิยมเล่นกันมากเช่นกัน ดังปรากฏในหนังสือกีฬาพื้นเมืองไทย ซึ่งกรมพลศึกษา กระทรวงธรรมการ ได้รวบรวมการเล่นกีฬาพื้นเมืองของจังหวัดต่าง ๆ ไว้ พบว่ามีการเล่นลูกช่างด้วย (กรมพลศึกษา, ๒๔๘๐) การเล่นลูกช่างของภาคเหนือในสมัยก่อน พบว่านิยมเล่นกันโดยทั่วไปแทบทุกจังหวัด เช่น ตาก แพร่ น่าน เชียงใหม่ และเชียงราย เป็นต้น โดยเฉพาะที่จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันเป็นจังหวัดที่มีการรวมกลุ่มอนุรักษ์ สืบทอด

การเล่นลูกข่างไว้อย่างเหนียวแน่น โดยมีการจัดตั้งเป็นชมรมลูกข่างเชียงราย จัดถนนคนเดินเล่นลูกข่าง จัดการแข่งขันลูกข่างขึ้น ทำให้การเล่นลูกข่างก็ยังคงเป็นที่นิยมเล่นกันอยู่อย่างต่อเนื่องในภาคเหนือ

ลูกข่างมีวิธีการเล่นหลากหลายแบบ เช่น การเล่นแข่งตีใส่ฝ่ายตรงข้าม การเล่นแข่งหมุนนาน การเล่นขว้างแม่นยำ การเล่นแสดงลีลาหรือพลิกแพลง และการเล่นแบบขว้างม้งในภาคเหนือ

ลักษณะเฉพาะที่แสดงอัตลักษณ์

วิธีเล่นที่มีหลากหลาย ทั้งขว้างตีใส่ฝ่ายตรงข้าม ขว้างให้หมุนนาน ขว้างแม่นยำ ขว้างแสดงลีลาหรือพลิกแพลง ไม่ค่อยพบเห็นในประเทศอื่นโดยเฉพาะการเล่นแบบขว้างลูกข่าง ตีใส่ลูกข่างฝ่ายตรงให้กระเด็นไป เป็นการเล่นที่ไม่ค่อยพบเห็นในอื่น นับเป็นเอกลักษณ์ไทย

โอกาสที่เล่น เล่นได้ทุกโอกาสในเวลารว่าง นิยมเล่นกันมากในหน้าร้อนชาวม้งในภาคเหนือนิยมเล่นในเทศกาลปีใหม่ม้ง

ผู้เล่น ส่วนมากเล่นกันในหมู่ผู้ชาย ทั้งเด็กและผู้ใหญ่ เด็กจะชอบเล่นมากกว่าผู้ใหญ่ ไม่จำกัดจำนวนผู้เล่นอย่างน้อยตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป

อุปกรณ์การเล่น

๑. ลูกข่างทำด้วยไม้ฝรั่งหรือไม้สัก มีรูปร่างกลมรีหัวโต ก้นเล็ก คล้ายผลฝรั่ง ที่ก้นตรงส่วนปลายสุด จะมีเดือยตะปู โผล่ออกมา ลูกข่างของชาวเหนือมักจะทำให้มีเดือยยาวๆ เพื่อเวลาหยุดหมุนจะได้ติดตัวไปได้ไกลๆ จำนวนคนละ ๑ ลูก เป็นอย่างน้อย

๒. เชือกขนาดก้านมะยม หรือโตกว่าได้ดินสอดำเล็กน้อย ยาวพอพันลูกข่างจากปลายเดือยถึงกลางตัวลูกข่างได้ คนละ ๑ เส้น

สถานที่เล่นบริเวณลานเรียบและมีพื้นแข็ง เช่น บริเวณลานดินแข็ง ลานหิน หรือลานซีเมนต์ โดยเขียนวงกลมลงที่พื้นให้มีขนาดพอเหมาะตามแต่จะตกลงกัน เพื่อเป็นสนามเล่น

การเล่นลูกข่างแบบตีใส่ฝ่ายตรงข้าม

๑. ผู้เล่นแต่ละคนจะขว้างลูกข่างของตนลงในวงคนละครั้งตามลำดับ ให้หมุนอยู่ในวง เมื่อลูกข่างหยุดหมุนล้มลง ลูกข่างจะต้องติดตัวเองกระเด็นออกนอกวง ถ้าลูกข่างของใครล้มอยู่ภายในเขตวงจะถือว่าตาย

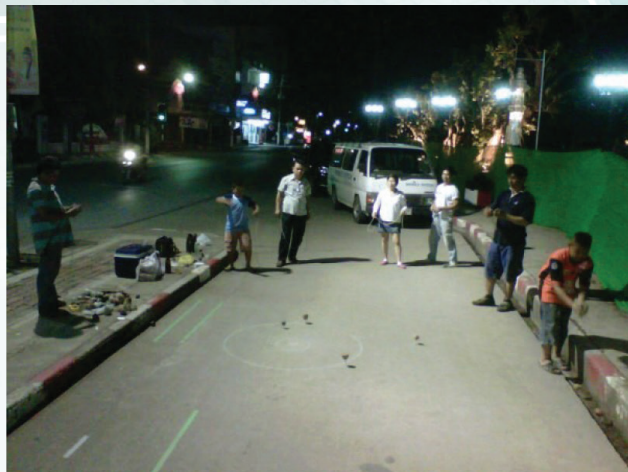
๒. ผู้เล่นจะนำลูกข่างที่ตายวางไว้กลางวง แล้วผู้เล่นที่เหลือจะขว้างลูกข่างของตนให้หมุนไปชนหรือกระทบลูกข่างที่ตาย ให้กระเด็นออกนอกวง ถ้าลูกข่างที่ตายกระเด็นออกนอกวงเมื่อไร ก็จะจบเกมและเริ่มต้นเล่น กันใหม่อีก การขว้างลูกข่างไปกระทบนี้บางครั้งเดียวลูกข่างจะกระทบตัวลูกข่างที่ตายแตกออกผู้เล่นก็จะเริ่มเล่นใหม่

๓. ผู้ใดเล่นลูกข่างแล้ว เป็นลูกข่างตายมากกว่าจะถือว่าเป็นผู้แพ้

กติกา

๑. ในการขว้างลูกข่างครั้งแรก ถ้าขว้างแล้วลูกข่างไม่หมุนอยู่ภายในเขตวงกลม จะถือว่าตาย
๒. ในการขว้างลูกข่างกระทบลูกข่างที่ตาย แม้ลูกข่างจะไม่หมุนก็ไม่เป็นไร
๓. ขว้างลูกข่างไปแล้วลูกข่างแตก ให้เปลี่ยนลูกข่างขว้างใหม่ได้
๔. ให้ผู้เล่นตัดสินกันเอง

วิธีเล่นลูกข่าง

การเล่นลูกข่างแบบหมุนนาน

เมื่อขว้างลูกข่างไปแล้ว ลูกข่างของใครหมุนได้นานกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ สมัยก่อนจะใช้วิธีขว้างลูกข่างลงพื้นพร้อมๆ กันลูกข่างของใครหมุนได้นานกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ แต่ในปัจจุบันเมื่อมีผู้แข่งขันมากขึ้นจึงใช้การจับเวลา โดยจะเริ่มจับเวลาตั้งแต่ลูกข่างถูกพื้นจนลูกข่างล้มล้มตัวลูกข่างถูกพื้น ของใครนานกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ

การเล่นลูกข่างแบบขว้างแม่นยำ

กำหนดจุดที่เป็นเป้าขว้าง ซึ่งอาจเป็นจุดเดียว หรือทำเป็นวงกลมซ้อนกัน เล็กกลาง ใหญ่ หรืออื่นๆ แล้วกำหนดจุดเริ่มเล่น ใครขว้างเข้าเป้าหรือใกล้เป้าที่สุดจะเป็นฝ่ายชนะ บางท้องถิ่นอาจมีการกำหนดจำนวนครั้ง ในการขว้าง

การเล่นลูกข่างแบบแสดงลีลาหรือพลิกแพลง

เป็นการเล่นโชว์ลีลาท่าทางการขว้างลูกข่างให้หมุนในลักษณะต่างๆ เช่น ขว้างให้หมุนบนมือตนเอง ขว้างลงพื้นแล้วใช้เชือกยกลูกข่างมาเล่นหมุนตามร่างกาย เป็นต้น ซึ่งผู้ที่ชำนาญการเล่นแบบนี้ในปัจจุบัน หรือเป็น ผู้ถือครองภูมิปัญญานี้ คือ นายวีระ พิทักษ์สินธุ์ หรือที่เรียกว่า ลุงแฮม ณ เมืองกาญจน์ หรือลุงเหม่ง แห่งจังหวัดกาญจนบุรี

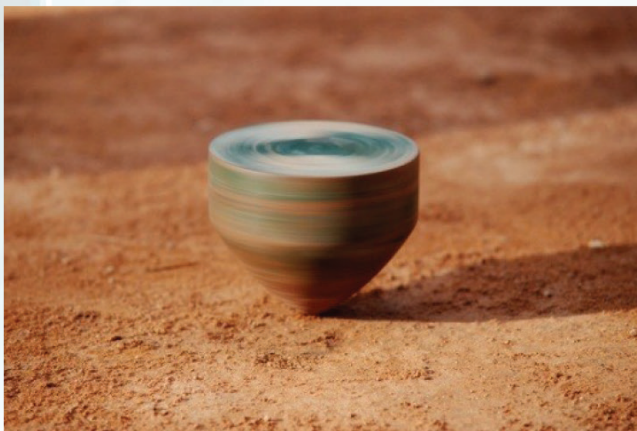

การเล่นลูกข่างของชาวม้ง ในภาคเหนือ

การเล่นลูกข่างของชาวม้ง ในภาคเหนือ หรือที่เรียกกันว่า “เดาต้อลู่” เป็นการเล่นอีกอย่างหนึ่งที่นิยมเล่นกันใน วันขึ้นปีใหม่ของม้ง เป็นการเล่นสำหรับผู้ชายโดยเฉพาะ การเล่นลูกข่างในโอกาสเช่นนี้จะแยกเล่นเป็นวงผู้ใหญ่และวงเด็ก จุดประสงค์การเล่นเพื่อความสนุกสนานสร้างความสัมพันธ์กับเพื่อนบ้านด้วยกัน

วิธีการทำลูกข่างของชาวม้ง

สำหรับลักษณะของลูกข่าง จะทำมาจากไม้ กล่าวคือ จะมีการนำท่อนไม้ขนาดเส้นผ่านศูนย์กลางประมาณ ๓ - ๕ เซนติเมตร ตามความต้องการ และความเหมาะสมของผู้เล่น นำมาตัดเป็นท่อนๆยาวประมาณท่อนละ ๕ นิ้ว แล้วนำไม้ที่ ตัดเป็นท่อนนั้นมาทำการตัดแต่งตามต้องการ โดยส่วนหัวจะมีลักษณะทู่ๆ ราบเรียบในขณะที่ส่วนหาง หรือส่วนที่ใช้หมุน ยื่นพื้นนั้นจะทำให้มีลักษณะแหลมคล้ายดินสอ ลูกข่างม้งจะไม่นิยมทำเดือยอย่างลูกข่างไทย

วิธีการเล่น

๑. นำไม้ที่ผูกเชือกยาวประมาณสองถึงสามเมตรมาม้วนรอบลูกข่าง โดยมือข้างหนึ่งจะถือลูกข่างที่ถูกเชือกหมุน พันรอบไว้ และมืออีกข้างจะถือไม้ที่ผูกเชือกที่หมุนรอบลูกข่างไว้
๒. ขว้างหรือเหวี่ยงลูกข่างโดยเอามือทั้งสองสะบัดไปข้างหน้า พร้อมดึงไม้ที่ผูกเชือกไว้อย่างแรง ลูกข่างจะตกสู่พื้น แล้วหมุน
๓. การเล่นจะแบ่งผู้เล่นออกเป็นสองฝ่าย ฝ่ายหนึ่งจะเป็นฝ่ายขว้างลูกข่างให้ไปหมุนอยู่ในวงกลม ส่วนอีกฝ่าย จะไปยืนห่างจากวงกลมในที่ที่กำหนดไว้ แล้วขว้างลูกข่างของตนให้ไปกระทบลูกข่างฝ่ายตรงข้ามที่กำลังหมุนอยู่ เรียกว่า “การตีลูกข่าง”
๔. จะทำการเล่นทีละคู่ โดยฝ่ายที่ตีนั้นจะต้องพยายามตีลูกข่างให้ถูกมากที่สุด ซึ่งถ้าหากทำการตีถูกมาก ก็จะสามารถตีต่อไปได้ แต่หากตีไม่ถูกก็ต้องเปลี่ยนมาเป็นฝ่ายหมุนลูกข่างให้อีกฝ่ายผลัดไปเป็นฝ่ายตีแทน

๕. ฝ่ายที่ตีถูกมากกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ

๖. ในบางท้องถิ่นอาจมีการเล่นเป็นทีมโดยจัดผู้เล่นทีมละเท่าๆ กัน เล่นทีละคู่ ทีมใดตีถูกจำนวนครั้งมากกว่าจะเป็นฝ่ายชนะ

คุณค่า

๑. ทางร่างกาย การขว้าง ผู้เล่นได้ฝึกการขว้างแม่นยำ การออกกำลังของแขนที่ขว้าง ต้องก้มและเงยเก็บลูกข่างมากกว่าปกติ จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้ประโยชน์ทางด้านความแม่นยำ ความแข็งแรงของแขนและ ลำตัว และความอ่อนตัว

๒. ทางจิตใจ จากการเล่น ผู้เล่นจะรู้สึกเพลิดเพลินไปกับการขว้างลูกข่างให้หมุน เมื่อลูกข่างหมุนก็จะรู้สึกสนุกสนานและเกิดกำลังใจในการเล่น ยิ่งสามารถขว้างลูกข่างถูกลูกข่างที่ตายก็จะมีความรู้สึกประสบความสำเร็จมากขึ้น เชื่อมั่นมากขึ้น จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นได้รับประโยชน์ทางด้านความร่าเริงแจ่มใส ความพยายาม ความมีกำลังใจ และความเชื่อมั่นในตัวเอง

๓. ทางอารมณ์ การเล่นลูกข่างเป็นการเล่นที่เสียของ เพราะลูกข่างอาจถูกกระแทกจนแตก หรือชำรุดเสียหายได้ อาจทำให้ผู้เล่นรู้สึกเสียใจหรือเสียใจ ซึ่งผู้เล่นจะต้องรู้จักข่มความรู้สึกและเก็บความรู้สึก นอกจากนี้ ในการเล่นยังช่วยผ่อนคลายความเครียดทางอารมณ์ให้กับผู้เล่นด้วย

๔. ทางสติปัญญา การขว้างลูกข่างเป็นเทคนิคที่ต้องมีการฝึกฝนและต้องใช้ความสามารถในการคิด พินิจพิจารณาหาวิธีการขว้างเพื่อให้เกิดความแม่นยำ การขว้างลูกข่างให้หมุนอยู่ในวงกลมแล้วกระเด็นออกเมื่อหยุดหมุน ผู้เล่นจำเป็นต้องใช้สติปัญญาในการพิจารณาหาวิธีการด้วย จึงเป็นการส่งเสริมให้ผู้เล่นรู้จักคิดหาวิธีการใหม่ ๆ

๕. ทางสังคม การร่วมกันเล่นหลาย ๆ คนก่อให้เกิดความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล การแพ้เป็นลูกตาย ตลอดจนการถูกขว้างจนลูกข่างเสียหายหรือแตก เป็นการฝึกให้ผู้เล่นยอมรับสภาพความเป็นจริง และรู้จักเสียสละ การขว้างลูกข่างตามลำดับและการปฏิบัติตามกติกา เป็นการฝึกให้ผู้เล่นรู้จักเคารพสิทธิของผู้อื่น และเคารพต่อกฎกติกา

ลูกข่าง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๘

เอกสารอ้างอิง

กรมพลศึกษา, กระทรวงวัฒนธรรม. กีฬาพื้นเมือง. พระนคร : โรงเรียนช่างพิมพ์วัดสังเวช, ๒๔๘๐

ซัชชัย โกมารทัต และคณะ, กีฬาพื้นเมืองไทย : ศึกษาและวิเคราะห์คุณค่าทางด้านพลศึกษา, งานวิจัยทุนรัชดาภิเษก สมโภช จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๗

ประกาศของหลวงสุรยุทธโยธาทาญ เจ้ากรมศึกษาธิการ, เรื่องห้ามมิให้นักเรียนรเล่นไม่เป็นประโยชน์ในโรงเรียน, หนังสือของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ สภานายกหอพระสมุด ประธานหอพระสมุด เรื่องต้นตั้งกรมศึกษา ณ วันที่ ๑๔ เดือนมิถุนายน พ.ศ. ๒๔๖๖ (ร. ๕ศ. ๑.๑/๑๓), กจช.

พิบสภาเคล้ำเครือเจ้าแสวนหวีฟ้าสิบสองพันนา ฉบับขนามจอมชำระ ๒๕๒๔

วรรณิ วิบูลย์สวัสดิ์ แอนเดอสัน. การเล่นของเด็กบ้านกลาง. กรุงเทพฯ : มุลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์, ๒๕๒๖

สุรสิงห์สำรวม ฉิมพะเนาวิ. การละเล่นของเด็กกลานนาไทยในอดีต. กรุงเทพฯ : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๒๐

<http://www.oknation.net/blog/print.php?id=๒๖๓๒๙๗>

ว่าวไทย

เรียบเรียงโดย สุจิต บัวพิมพ์ โชคอนันต์ อังสกุล และสุดสวณ ทองมา

ในหลายประเทศทั่วโลก มีการเล่นว่าวกันมานานนับร้อยปี โดยเฉพาะประเทศไทยมีหลักฐานชัดเจนว่า มีการเล่นว่าวกันมาตั้งแต่ยุคสุโขทัยมาจนถึงปัจจุบันนี้ โดยเฉพาะในประเทศที่มีพืชตระกูลไผ่ ซึ่งต้นไผ่จะใช้เป็นวัสดุสำคัญในการทำโครงว่าว เพราะสามารถเหลาให้ได้ขนาดตามความต้องการและมีความยืดหยุ่นสูง องค์ประกอบที่สำคัญของการเล่นว่าวคือ แรงลมที่ทำให้ว่าวลอยตัวอยู่ในอากาศได้ รองลงไปก็คือ สายป่านที่เหนียวสามารถต้านแรงลมได้อย่างดี

ว่าวในประเทศไทยมีหลายชนิด และมีเล่นกันอยู่ทั่วทุกภูมิภาค โดยจะมีชื่อเรียกต่าง ๆ กันไป เช่น ว่าวอีลิ้ม ว่าวตุ้ยตุ้ย ว่าวจุฬา ว่าวปักเป้า โดยเฉพาะว่าวจุฬากับว่าวปักเป้า จะเป็นที่รู้จักกันมากเพราะมีการแข่งขันเป็นประจำทุกปี อีกทั้งพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เสด็จประพาสทอดพระเนตรและโปรดฯ เป็นองค์ประธานในการแข่งขันว่าว ณ สนามสวนดุสิต และบริเวณท้องสนามหลวง จึงทำให้ว่าวจุฬาและว่าวปักเป้ากลายเป็นสัญลักษณ์ของว่าวไทย

ในประเทศอื่น ๆ ทั่วโลก เน้นการทำว่าวรูปร่างแปลกไปจากของไทยหรือในภูมิภาคเอเชีย และเป็นการอดความสวยงามด้วยสีสันแปลกตา และรูปร่างต่าง ๆ แต่ของไทยเราไม่ได้เน้นไป

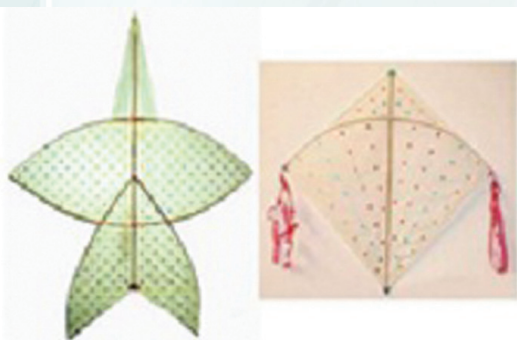
ในแนวนั้น หากแต่จะมีการแข่งขันและใช้ว่าวต่อสู้กัน โดยเป็นการแสดงฝีมือในการเล่นว่าวเอาชนะอีกฝ่ายหนึ่ง โดยการทำงานประสานกันเป็นกลุ่มเป็นพวก (Teams) และยังจะต้องใช้ประสบการณ์ตลอดจนกลยุทธ์การเข้าโจมตี การหลบหลีก ตามที่กล่าวมานี้ เป็นการเล่นว่าวแข่งขันและพนันกันในอดีต คือการแข่งขันว่าวจุฬาและปักเป้า

ได้มีเอกสารเกี่ยวกับตำนานว่าวพนัน ตำราผูกว่าว วิธีชักว่าว และการเล่นว่าวต่อสู้กันในอากาศ โดยการศึกษาค้นคว้าและเรียบเรียงของพระยาภิรมย์ภักดี (บุญรอด เศรษฐบุตร) ตั้งแต่ปีพุทธศักราช ๒๔๖๔ จัดพิมพ์ที่โรงพิมพ์โสภณฯ โดยความเห็นชอบของกรมพระยาดำรงราชานุภาพ โปรดให้จัดพิมพ์เพราะมี คำริว่า “จะเป็นประโยชน์อันสำคัญ ทำให้รู้เรื่องตำนานการเล่นว่าวพนันกันมาแต่อดีต และรักษาตำรา การเล่นว่าวพนันอันเป็นกีฬาของไทยให้อยู่มั่นคงแก่ชาติสืบไป”

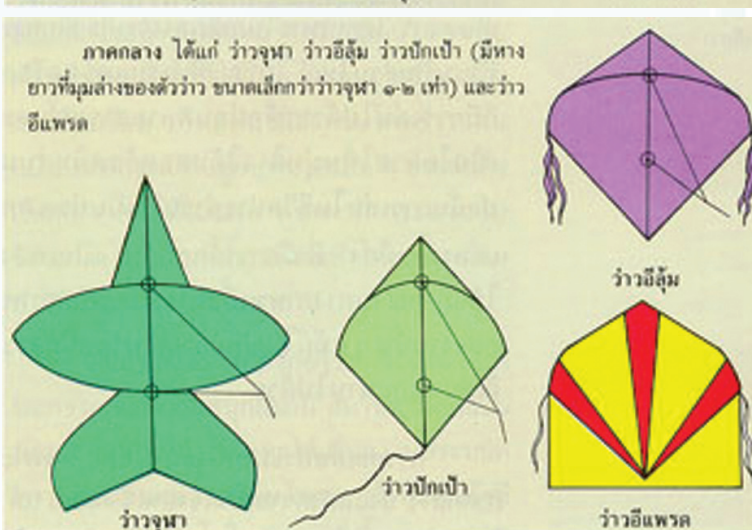
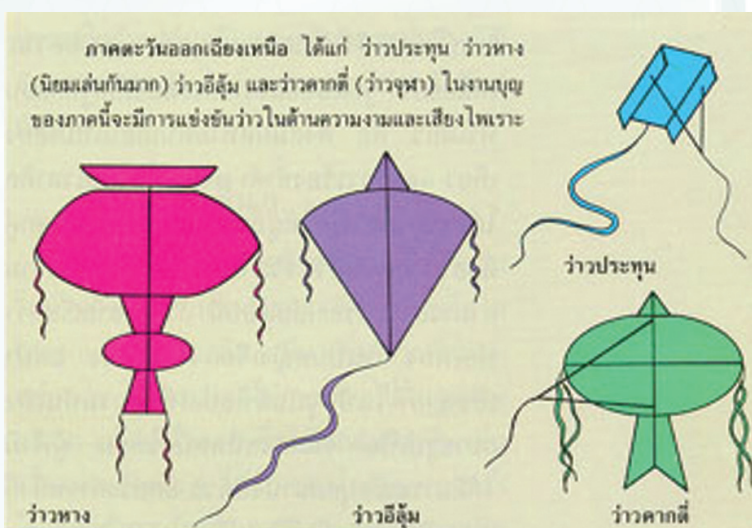
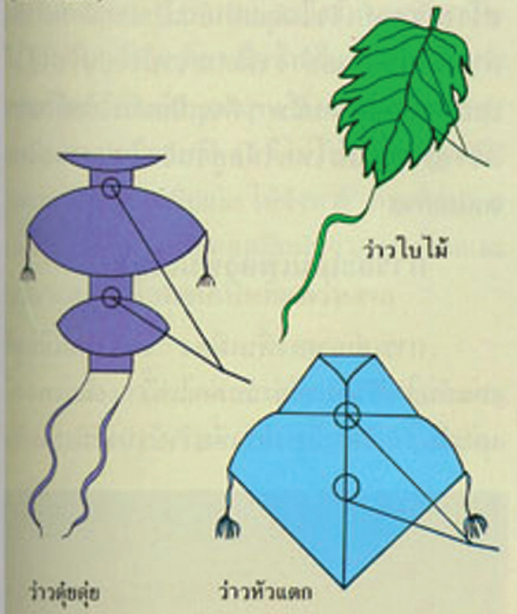
การจัดพิมพ์ในครั้งนั้น พิมพ์จำนวน ๑,๐๐๐ เล่ม จำหน่ายเล่มละ ๒ บาท จำนวน ๗๐๐ เล่ม นำรายได้ไปบำรุงเครื่องบินของกรมอากาศยาน เพื่อบำรุงกำลังบ้านเมืองทางอากาศ ณ ปัจจุบันนี้ เป็นการสืบทอดเจตนารมณ์ของพระยาภิรมย์ภักดี ได้ปรากฏเป็นรูปธรรม ในกรณีที่ สืบทอดว่าวไทยให้คงอยู่เป็นกีฬาไทยต่อไป ตระกูลภิรมย์ภักดี (บริษัท บุญรอดบริวเวอรี่) จึงจัดงานมหกรรมว่าวไทย โดย สมเด็จพระเทพรัตนราชสุดาฯ สยามบรมราชกุมารี เสด็จเป็นองค์ประธาน จึงนับได้ว่า ว่าวไทย ยังคงเป็นเอกลักษณ์ของกีฬาไทยอีกประการหนึ่ง

ว่าวไทย ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ได้แก่ ว่าวคู่ชู้ชู้ ว่าวหัวแตก และว่าวใบไม้ (ใบกระบอก)

วิ่งควาย

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

วิ่งควาย เป็นกีฬาเก่าแก่ดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์โดดเด่นของไทย เป็นการแสดงออกถึงความผูกพันแน่นแฟ้นระหว่างชาวนาไทย ควายไทย และอาชีพเกษตรกรทำนาของ เมื่อยามว่างจากงานก็นำควายมาประลองแข่งขันกัน โดยให้คนขี่หลังควายควบคุมควายให้วิ่งแข่งขันกัน เป็นการพัฒนาบำรุงสายพันธุ์ควายไทยให้แข็งแรงยิ่งขึ้น ไม่ปรากฏหลักฐานว่าเริ่มมีการเล่นวิ่งควายตั้งแต่เมื่อใด แต่พบหลักฐานว่ามีการเล่นวิ่งควายกันแล้วตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา ในปัจจุบันวิ่งควายยังมีนิยมเล่นกันอยู่ โดยเฉพาะประเพณีวิ่งควายที่จังหวัดชลบุรีนั้นจัดเล่นกันในช่วงก่อนออกพรรษาสืบทอดต่อเนื่องกันมายาวนาน จนมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก

วิ่งควาย เป็นการขี่ควายแข่งขันความเร็วกัน ควายวิ่งส่วนใหญ่เป็นตัวผู้ โดยควายวิ่งที่มีลักษณะดี คือ ขนแข็ง ผิวดำ หูยาว หางแข็ง กีบเท้าไม่แบแต่ต้องตั้งเหมือนม้า ขาคู่หน้าที่มีสองท่อน ท่อนล่างต้องยาวกว่าท่อนบน ส่วนขาหลังกีบเท้าต้องจิกพื้นได้ดี โดยเฉพาะเมื่อเวลาวิ่งเท้าหลังทบรอยเท้าหน้าจะถือว่าเป็นควายที่มีความสามารถในการวิ่ง การฝึกฝนควายวิ่งจะเน้น ความสมบูรณ์ แข็งแรงของร่างกาย และการฝึกซ้อมกับคนขี่ทุกวัน ซึ่งควายที่เข้าแข่งขันหากซ้อมกับคนไหนต้องแข่งกับคนนั้น เพราะควายจะรู้ถึงน้ำหนักคนขี่ อีกทั้งการฝึกระหว่างควายกับคนบนหลังจะต้องรู้ใจกัน เพื่อจะได้เข้าเส้นชัยอย่างผู้ชนะ โดยกติกาการแข่งขันผู้เล่น แต่ละ คนจะขึ้นขี่หลังควายของตนเองอยู่หลังเส้นเริ่ม เมื่อได้ยินสัญญาณเริ่มเล่นก็จะควบคุมควายให้วิ่งไปให้เร็วที่สุดแข่งขันกันไปให้ผ่านเส้นชัย ควายใครวิ่งผ่านเส้นชัยก่อนเป็นผู้ชนะ

วิ่งควายจะช่วยพัฒนาความแข็งแรงของแขน ลำตัว สะโพก ขา เสริมสร้างการทรงตัวที่ดีทั้งช่วยส่งเสริมการใช้ความคิด การวางแผน การตัดสินใจ การแก้ปัญหา การคิดสร้างสรรค์ นอกจากนี้ยังช่วยฝึกการเคารพกฎกติกา การยอมรับความสามารถผู้อื่น ความมีน้ำใจนักกีฬา ช่วยให้เกิดการเรียนรู้วิถีชีวิตของคนกับควาย ตระหนักถึงความสำคัญของควายกับอาชีพเกษตรกรของไทย

วิ่งควาย ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

วิ่งวัว

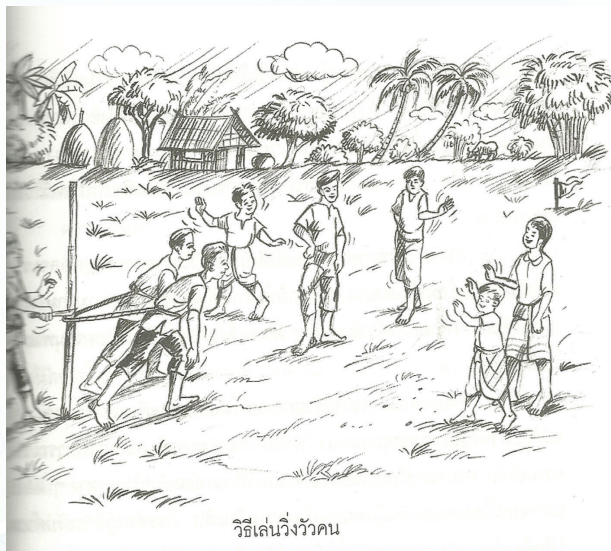
เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

วิ่งวัวเป็นการวิ่งแข่งขัน วัดฝีเท้าว่าใครวิ่งเร็วกว่ากัน และเป็นการแสดงความสามารถเฉพาะตัว ส่วนใหญ่เป็นเพศชาย อายุ ๑๕ - ๒๐ ปี เล่นตามงานวัด เทศกาลตรุษสงกรานต์ ตามลานวัด หรือทุ่งนาที่เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว นิยมเล่นมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา

วิธีการเล่นวิ่งวัว เป็นการวิ่งแข่งขันความเร็วครั้งละ ๒ คน ไม่สวมรองเท้า แบ่งทางวิ่งเป็น ๒ ช่องทาง โดยทุบดินให้เรียบและใช้ไม้ไผ่แบ่งลู่เป็นแนวยาว และกันไม่ให้ผู้ชมล้ำเข้ามาในทาง ระยะทาง ๑๐๐ เมตร จุดปลายทางจะมีธงสามเหลี่ยมสวมอยู่บนปลายกระบอกลไม้ไผ่ เอนประมาณ ๔๕ องศา ผู้ชนะ คือ ผู้จับธงที่จุดปลายทางได้ก่อนการปล่อยตัว จะใช้เชือกปอยาวประมาณ ๖ เมตร ผูกไว้ที่เอวของผู้วิ่งวัวทั้งสองคน และดึงเชือกมาไว้ที่เชิงด้านหลังแล้วใช้มีดสับให้เชือกขาด ผู้วิ่งวัวจะคอยฟัง เสียงมีดกระทบกับเชือกเป็น สัญญาณว่าออกวิ่งได้ ถ้าผู้วิ่งวัวมีฝีเท้าใกล้เคียงกันอาจจับธงได้พร้อมๆ กัน จึงต้องดูว่ามือใครอยู่เหนือกว่า ให้ผู้นั้นชนะ ก่อนการวิ่งวัว จะมีการเปรียบผู้วิ่งโดยยืนบนโต๊ะสูงให้ผู้ชมเลือกว่าจะเชียร์ผู้ใดเป็นผู้ชนะ บางครั้งผู้เข้าแข่งขันมีความสูงและอายุต่างกัน ถ้ายินดีที่จะวิ่งวัว ก็จะมีการต่อรองโดยฝ่ายที่ตัวเตี้ย เป็นรอง และฝ่ายตัวสูงจะเป็นต่อ

สภาพปัจจุบันยังมีการวิ่งวัวแข่งขันกันอยู่ในภูมิภาคต่างๆ การวิ่งวัวนอกจากจะช่วยพัฒนาสุขภาพร่างกายของผู้แข่งขันแล้ว ทั้งยังช่วยฝึกฝนความอดทน ความเพียรพยายาม และความมีน้ำใจที่ติงาม รู้แพ้ รู้ชนะ รู้อภัย นอกจากนี้ยังให้ความสนุกสนานและการออกกำลังกายโดยอาจอาศัยการแข่งขันเป็นเครื่องมือ

วิ่งวัว ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๕

วิธีเล่นวิ่งวัวคน

กifahภูมิปัญญาไทยที่จั้นทะเลเบียน
พ.ศ. ๒๕๕๓-๒๕๕๘
ประเภท ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว

กระบี่กระบอง

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์สุจิตรา สุนทรทรัพย์

กระบี่-กระบอง เป็นศิลปะการต่อสู้ด้วยอาวุธโบราณของไทย ที่ใช้ป้องกันตัวและป้องกันประเทศชาติไทยเป็นชาติที่รักสงบแต่ด้วยสภาพของสังคมในอดีตจึงมักต้องทำการต่อสู้เพื่อรักษาอาณาเขตหรือขยายอาณาเขต ด้วยสติปัญญาและความกล้าหาญของบรรพบุรุษไทย จึงได้นำอาวุธนานาชนิดที่มีอยู่ในท้องถิ่น ทำการต่อสู้เพื่อปกป้องประเทศชาติ วิชาการต่อสู้ด้วยอาวุธเหล่านี้จะมีการฝึกซ้อมอยู่เป็นประจำ มีการประลองฝีมือกันในบางครั้ง ซึ่งอาจทำการประลองอย่างจริงจังอาศัยหลักวิชาการต่อสู้เป็นหลัก หรือกระทำการประลองเพื่อสร้างความสนุกสนานในการชม ซึ่งพัฒนามาเป็นการเล่น การแสดงและการกีฬา โดยทำอาวุธเลียนแบบของจริง นัตแนมไม้ลูกไม้กัน เพื่อไม่ให้เกิดอันตรายใด ๆ นอกจากอาจพลาดพลั้งทำให้บาดเจ็บเป็นบางครั้งเท่านั้น เดิมเรียกว่า การประลองดาบ การประลองหอก การประลองยิงธนู เป็นต้น

คำว่า “**กระบี่ – กระบอง**” เกิดขึ้นจากการจัดระเบียบเรียกแยกประเภทอาวุธที่ใช้แสดงต่อสู้ป้องกันตัว โดยพิจารณาจากลักษณะเฉพาะของยักซ์และลิงในเรื่อง เรื่องรามเกียรติ์ คือ “**กระบี่**” หมายถึงอาวุธของพวกลิง ที่มีรูปร่างเล็กเคลื่อนไหวรวดเร็ว แคล่วคล่อง ว่องไว พกอาวุธสั้นเป็นอาวุธประจำกาย ฉะนั้นอาวุธสั้นทั้งหลายจัดอยู่ในประเภท “**กระบี่**” ซึ่งมี พระขรรค์ ดาบ ไม้ศอก มีดสั้น เคียว ขวาน ดริ สามง่ามสั้น และ โล่ เส่โล่ห์ ตั้ง เชน เป็นต้น ซึ่งการเคลื่อนไหวในการต่อสู้จะทำได้ดีทั้งทางวงนอกและวงใน “**กระบอง**” หมายถึง อาวุธของพวakyักษ์ที่มีรูปร่างใหญ่โต เคลื่อนไหวช้า ถือกระบองเป็นอาวุธประจำกาย ฉะนั้นอาวุธที่มีลักษณะรูปร่างใหญ่โต เคลื่อนไหวช้าทั้งหลายจัดอยู่ในประเภท “**กระบอง**” ไม่ว่าอาวุธนั้นจะสั้นหรือยาว ให้ความหมายรวมเป็นของยาวทั้งสิ้น เช่น ฟลอง กระบอง ง้าว ทวน หอก โดมร เป็นต้น ซึ่งการเคลื่อนไหวในการต่อสู้จะทำได้ดีทางวงนอก

เครื่องกระบี่-กระบอง ปัจจุบันเป็นอาวุธจำลอง ส่วนมากทำมาจากหวาย มีความเหนียวและเบาเมื่อมีอยู่ ๒ ประเภท คือ เครื่องไม้รำ กับเครื่องไม้ตี เครื่องไม้รำนั้นลงรักปิดทองประดับกระจกลอยอย่างสวยงาม ส่วนเครื่องไม้ตีไม่ได้ตกแต่งอะไร

การแสดงกระบี่กระบอง จัดเป็นการเล่นแบบกีฬาประเภทหนึ่ง ที่มักจัดเป็นการมหรสพในงานต่างๆ อาจจะแสดงโดยชายต่อสู้กับชาย หรือ ชายต่อสู้กับหญิง ด้วยการใช้อาวุธหลายประเภทเช่น กระบี่ กระบอง ดาบเดี่ยว ดาบคู่ ดาบโล่ การเล่นกระบี่กระบอง มีอยู่ ๒ ประเภท คือ ประเภทแสดง กับประเภทแข่งขัน **ประเภทแสดง** เป็นการเล่นของนักกระบี่กระบองในคณะเดียวกัน จึงเป็นไปอย่างรู้เชิงกันหรือนัดหมายกันไว้อย่างดี ตามภาษากระบี่กระบอง เรียกว่า “รู้ไม้” กันอยู่แล้ว ส่วน**ประเภทแข่งขัน** นั้น นักกระบี่กระบองต่างคณะจะลงประอาวุธกัน

ดนตรีกับกระบี่กระบอง ลักษณะเฉพาะของการรบด้วยอาวุธของคนไทยซึ่งปัจจุบันเป็นการแสดงกระบี่กระบองคือ จะต้องมิดนตรีประกอบ วงดนตรีจะประกอบด้วย ปี่ชวาและกลองแขก ซึ่งมีปี่ชวา ๑ เล้า กลองแขก ๒ ลูก ฉิ่ง ๑ คู่ เพลงที่ใช้ประกอบการรำไหว้ครูและการต่อสู้นั้นจะเป็นเพลงที่กำหนดโดยเฉพาะกล่าวคือใช้เพลงโยนในการไหว้ครู และใช้เพลงรำตามอาวุธ เช่น กระบี่ ใช้เพลงกระบี่ลีลา ดาบสองมือ ใช้เพลงจำปาเทศหรือหอมทรงเครื่อง ง้าวใช้เพลงขึ้นม้า พลองใช้เพลงลงสรหรือขึ้นพลับพลา การต่อสู้สามบาน ใช้เพลงกราวนอกหรือเพลงฝรั่งรำเท้า สำหรับเพลงที่ใช้ในการต่อสู้จะใช้เพลงในอัตราสองชั้นอื่น ๆ

สถานที่แสดง ได้แก่ ลานกว้างๆ พอที่จะให้ผู้แสดงได้ต่อสู้กันได้ไม่คับแคบนัก ก่อนจะลงมือแสดงจะต้องไหว้ครูกันก่อน จากนั้นก็ถึงการต่อสู้ ปี่ชวาจะขึ้นเพลงเร่งเร้าฟังคึกคัก แตกต่างออกไปจากเพลงไหว้ครู โดยคู่ต่อสู้จะต้องรำอาวุธก่อน ซึ่งเป็นการรำที่ผสมกันระหว่างแบบนาฏศิลป์ กับแบบเฉพาะของแต่ละคณะหรือแต่ละสำนัก เป็นการอวดความสวยงามกัน ตอนรำอาวุธนี้ จะใช้ไม้รำซึ่งขัดทำอย่างประณีตงดงามมาก ทำรำที่ถือว่าเป็นแบบอย่างของกระบี่กระบอง มี “จันทพรหม” เป็นการรำโดยหันไปสี่ทิศ แล้วก็ถึงท่า “คุม” ตามแบบฉบับคือ รำลงเชิงกันโดยต่างฝ่ายต่างรุกล้ำเข้าไปยังอีกฝ่ายหนึ่ง จากนั้นก็เป็นท่า “เดินแปลง” โดยการสังเกตดูเชิงกันและกัน แล้วจำไว้ว่าใครมีจุดอ่อนที่ใดบ้าง แล้วจึงคุกเข่า “ถวายเป็นบังคม” คือ กราบ ๓ ครั้ง จากนั้น จึงเปลี่ยนเครื่องไม้รำมาเป็นเครื่องไม้ดี

นักรบกระบี่กระบอง จะต้องสวมมงคลที่ทำด้วยด้ายดิบพันเป็นเกลียว มีขนาดใหญ่ประมาณเท่านี้วก้อยใช้ผ้าเย็บหุ้มอีกชั้นหนึ่ง ปล่อยปลายทั้งสองยื่นออก ส่วนเครื่องแต่งกายนั้นขึ้นอยู่กับความนิยม สมัยโบราณแต่งกายอย่างทหาร หรือนุ่งโจงกระเบนแบบหยักครึ่ง คาดผ้าประเจียด ตะกรุด หรือนุ่งกางเกงขาสั้น การแสดงก็จะเริ่มจากการจับอาวุธต่อสู้กันเป็นคู่ๆ เช่น กระบี่กับกระบี่ พลองกับพลอง ง้าวกับง้าว พลองกับไม้สั้น จากนั้นก็สุดแต่จะยกเอียงใช้อาวุธต่างๆ ในที่สุดก็เป็นการตะลุมบอนหรือหลายคู่ หรือการต่อสู้แบบ “สามบาน” คือ การต่อสู้ที่คนหนึ่งต่อสู้กับอีก ๒ คน

คุณค่าของศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวกระบี่กระบอง

คุณค่าของศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวกระบี่กระบองประกอบด้วย

คุณค่าในตัววิชา ได้แก่ ใช้ในการป้องกันตัว

คุณค่าในผู้เรียน ประกอบด้วยคุณค่า ๓ ประการคือ

๑. ทำให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพทางกายที่ดี เช่น มีความแข็งแรง มีความคล่องแคล่วว่องไว ฯ
๒. ทำให้ผู้เรียนมีสมรรถภาพทางจิตที่ดี เช่น มีความมั่นใจในตนเอง มีสติ มีไหวพริบ กล้าเผชิญปัญหา
๓. ด้านจิตวิญญาณ ประกอบด้วย ความรักชาติ ความภาคภูมิใจในความเป็นไทย

คุณค่าในสังคม ได้แก่ คุณค่าในการเป็นสมบัติทางวัฒนธรรมของชาติ สร้างให้เกิดการรู้จักวินัยและการเสียสละเพื่อส่วนรวม

กระบี่กระบอง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

เจิง

เรียบเรียงโดย พันเอก(พิเศษ)อำนาจ พุกศรีสุข

เจิง คือ ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของชายชาวล้านนา คำว่า “เจิง” เป็นคำในภาษาไทยเหนือมีความหมายเช่นเดียวกับคำว่า “ เฆง ” ในภาษาไทยภาคกลางคือ ชื่นเฆง ซึ่งหมายถึงศิลปะการต่อสู้ มักทำกันในงานประเพณีต่างๆของภาคเหนือ โดยปกติผู้พ้อนมักเป็นผู้ชาย และมักจะพ้อนในหมู่คนสนิทๆ และรู้จักกันเป็นส่วนใหญ่ เช่นในงาน “บวชลูกแก้ว” (บวชเณรน้อย) โดยพ้อนเข้ากับจังหวะของวงกลองที่มีอยู่ในงานนั้นๆ หรือที่สามารถหาได้ในพื้นที่ เช่น กลองแซะ กลองปู่เจ้า กลองมอเงิง กลองไชยมงคล กลองสังฆม้อง กลองกันยาว กลองสะบัดชัย

เจิง นั้นแสดงออกโดยการนำท่าทางลวดลายในการต่อสู้ของกระบวณท่าตามแบบแผนการต่อสู้ที่ใช้อยู่ในชีวิตประจำวันหรือใช้ทำการรบในสงคราม ทั้งด้วยมือเปล่าและด้วยอาวุธ มาร่ายรำประกอบเข้ากับจังหวะกลองด้วยลีลาที่อ่อนช้อยงดงามอันแฝงไว้ซึ่งความแข็งแกร่งดุจดั้น เรียกว่า พ้อนเจิง หมายถึงรวมทั้งการพ้อนมือเปล่าและการพ้อนประกอบอาวุธโดยเรียกลักษณะการพ้อนตามชื่ออาวุธนั้นๆ คือ ค้อน หรือไม้พลองประกอบการพ้อน เรียกว่า พ้อนเจิงไม้ค้อน ใช้หอกประกอบการพ้อน เรียกว่า พ้อนเจิงหอก ใช้ดาบประกอบการพ้อน เรียกว่า พ้อนเจิงดาบ ใช้ลา คือดาบวงพระจันทร์ประกอบการพ้อน เรียกว่า พ้อนเจิงลา และพ้อนด้วยมือเปล่า เรียกว่า พ้อนเจิงมือ ต่อมาคำว่าเจิง ในการพ้อนประกอบอาวุธต่าง ๆ ได้กร่อนหายไป จึงเรียกการพ้อนเจิงประกอบอาวุธต่าง ๆ ตามชื่อของอาวุธนั้นๆ คือ พ้อนไม้ค้อน พ้อนหอก พ้อนดาบ พ้อนลา และเรียกการพ้อนด้วยมือเปล่านี้ว่า พ้อนเจิง มักดำเนินร่วมกับตบบำผาบ หรือตบมะผาบ คือการใช้มือทั้งสองข้าง ตบไปที่ส่วนต่าง ๆ ของร่างกายเพื่อให้เกิดเสียงดัง ด้วยท่าทางที่สง่างาม นัยว่าเป็นการปลุกเสกให้ร่างกายมีความคงกระพันชาตรีตามความเชื่อของคนสมัยก่อน โดยในระหว่างการตบมะผาบจะมีการร่ายคาถาที่ได้ร่ำเรียนมาไปด้วย

ปัจจุบันการฟ้อนเจิงที่สมบูรณ์แบบนั้นหาชมได้ยากแล้ว จะมีให้ได้ชมบ้างก็เพียงการนำเอาฟ้อนเจิงบางส่วนเข้ามาประกอบก่อนที่จะฟ้อนเจิงดาบเท่านั้น กล่าวคือช่วงฟ้อนก่อนที่จะมีการหยิบดาบขึ้นมารำนั้น จะทำการฟ้อนด้วยมือเปล่าหรือฟ้อนเจิงก่อนเป็นระยะเวลาสั้น ๆ การฟ้อนเจิงดาบนั้นยังได้รับความนิยมมาก ทั้งในการแสดงประกอบการตีกลองในงานบุญหรือเทศกาลต่างๆ ของวัด เช่น ในขบวนแห่ครัวทานเข้าวัด ดังนั้นจึงการต่อสู้ด้วยมือเปล่า หรือเจิงดาบของล้านนาจึงเหลือเพียง “การฟ้อนดาบ – ฟ้อนเจิง” ที่มีลักษณะ เพียงการแสดงดังที่เห็นอยู่ในปัจจุบันเท่านั้น

เจิง ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๔

ชิละ

เรียบเรียงโดย รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต

“ชิละ” เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว เก่าแก่ที่สุดชนิดหนึ่งที่เล่นกันแพร่หลายทั่วไปในจังหวัดทางภาคใต้ โดยเฉพาะจังหวัดที่อยู่ใกล้ชายแดนทางภาคใต้ เช่น จังหวัดสตูล ปัตตานี ยะลา นราธิวาสและสงขลา เป็นต้น ชิละมีชื่อเรียกแตกต่างกันตามความนิยมของท้องถิ่น เช่น เรียกว่า สืลลาดบือชิละ ชชิละ ตีกาหรือบือตีกา หรือ คีลัท ก็มี ในพจนานุกรมภาษาล้านนาให้ความหมายคำว่าชิละว่า “หมายถึงการราต่อสู้ด้วยมือเปล่าแบบหนึ่งของชาวมาลาญ คล้ายมวย” เล่ากันว่า ชิละมีกำเนิดขึ้นที่เมืองเมกะในอาหรับสมัยก่อนเมื่อประมาณ ๔๐๐ ปีล่วงมาแล้ว โดยชาวอาหรับชื่อไซลินาอุเล็นซึ่งเป็นทหารเอกของนาปัมพะหมัด ศาสดาศาสนาอิสลามเป็นผู้ค้นคิดท่าทางการต่อสู้ด้วยมือเปล่าขึ้นเพื่อไว้ใช้ในการสงคราม ต่อมาจึงมีการใช้ควบคู่กับอาวุธ เช่น กริชและกระบี่ เมื่อวิทยาการด้านอาวุธยุทโธปกรณ์เจริญก้าวหน้ามากขึ้น ความสำคัญของวิชาชิละในการทำศึกสงครามจึงลดน้อยลง กลายเป็นกีฬาที่เล่นกันเพื่อเป็นการออกกำลังกาย และฝึกไว้สำหรับป้องกันตัวในยามมีอันตรายหรือเหตุการณ์คับขันเกิดขึ้น การเล่นชิละได้แพร่หลายเข้ามายังชาวแลแหลมมลายู เนื่องจากประชาชนส่วนใหญ่นับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน สันนิษฐานว่าชาวมุสลิมจากประเทศอาหรับคงจะเป็นผู้นำเข้ามาเผยแพร่และได้แพร่หลายมายังประเทศไทยทางภาคใต้ของประเทศในเวลาต่อมา จากหลักฐานพบว่าอย่างน้อยที่สุดมีการเล่นชิละกันแล้ว ใน พ.ศ. ๒๔๗๐ ในงานฉลองโรงเรียนประชาบาลของตำบลสงค่อใต้ อำเภอมายอ จังหวัดปัตตานีกีฬาชิละเป็นกีฬาที่เล่นกันในหมู่ชาวไทยมุสลิมทั้งชายและหญิง มักจัดให้มีการเล่นกันในงานเข้าสู่นัด งานแต่งงาน เทศกาลต่างๆ รวมทั้งงานพิธีการต่างๆ เช่น พิธีต้อนรับแขกผู้ใหญ่ ชิละมี ๒ ประเภท คือ ประเภทใช้อาวุธ คือ กริช และไม่ใช้อาวุธคือการต่อสู้ด้วยมือเปล่า ที่นิยมเล่นกันมากคือประเภทไม่ใช้อาวุธ ในปัจจุบันยังมีการเล่นชิละโดยทั่วไป

วิธีเล่น ก่อนการเล่นจะมีนักดนตรีบรรเลงดนตรีประกอบเรียกความสนใจจากคนดู ผู้เล่นทั้ง ๒ คน จะแต่งกายโดยสวมเสื้อคอกลมหรือคอตั้ง นุ่งกางเกงขายาว แล้วสวมเสื้อโสร่งทับกางเกง มีผ้าลือปีกหรือเข็มขัดคาดเอว โปกศีระ สะสัน อาจแตกต่างกันตามความนิยม เมื่อแต่งกายเรียบร้อยแล้วจะไปยืนอยู่คนละฝั่งของสนามแล้วเดินเข้ามาทำความเคารพซึ่งกันและกัน เรียกว่า สลามมัด คือต่างฝ่ายต่างสัมผัสมือกันแล้วมาแตะที่หน้าผาก

ก่อนการเล่นจะมีพิธีไหว้ครู โดยผู้เล่นจะผลัดกันรำรำตามรูปแบบที่ได้รำเรียนมาคนละครั้ง ขณะรำรำไหว้ครูผู้เล่นจะว่าคาถาประกอบด้วยเป็นภาษาอาหรับเพื่อขอพร ๔ ประการ คือ ขอให้ปลอดภัยจากคู่ต่อสู้ขอโหลให้คู่ต่อสู้ขอให้เพื่อนบ้านรัก และขอให้ผู้ชมสนใจ ขณะรำรำไหว้ครูอยู่นั้นดนตรีก็จะบรรเลงประกอบไปด้วย

เมื่อไหว้ครูจบลงแล้ว ดนตรีจะบรรเลงในจังหวะเร้าใจ ทั้งคู่ก็จะเดินเข้าต่อสู้กัน โดยการใช้มือตีฟาด ฟัน ผลัก หรือแทง ใช้เท้าเตะ หรือปิด จับกันตึงตันทาโอกาสทุ้มหรือผลักให้ฝ่ายตรงข้ามล้มลงหรือปล้ำกอดรัดให้แก้มออก การเล่นจะต้องผลัดกันเป็นฝ่ายรุกและฝ่ายรับคนละ ๔ ครั้ง โดยผู้เล่นคนหนึ่ง เป็นฝ่ายรุก ๔ ครั้ง อีกคนหนึ่งเป็นฝ่ายรับ ๔ ครั้ง แล้วผลัดกันเป็นฝ่ายรุกและฝ่ายรับให้ครบจำนวนทั้งรุกและรับคนละ ๔ ครั้ง การเป็นฝ่ายรุกจะต้องแสดงท่ารุกต่างๆ ให้ฝ่ายตรงข้ามแพ้ ขณะเดียวกันผู้เป็นฝ่ายรับก็จะปิดป้องหรือป้องกันมิให้ฝ่ายรุกกระทำถูกร่างกายตนได้โดยง่าย ในปัจจุบันนิยมเล่นแข่งขันเป็นยกๆ โดยการกำหนดเวลาแต่ละยกและกำหนดจำนวนยกที่จะแข่งขันกันไว้ก่อน

การตัดสินผลแพ้ชนะให้ตัดสินดังนี้

๑. ฝ่ายใดล้มมากกว่าฝ่ายนั้นเป็นฝ่ายแพ้
๒. ฝ่ายใดถูกปล้ำจับจนแก้ไขไม่ได้ ถือเป็นฝ่ายแพ้
๓. ฝ่ายใดสู้ไม่ได้ขอยอมแพ้ ถือเป็นฝ่ายแพ้โดยมีกติกา คือ ห้ามแทงตา บีบคอ หรือต่อยแบบมวยคือใช้สันหมัดต่อย ห้ามใช้เข่ากระแทก ห้ามเตะตัดขาส่วนล่าง

การเล่นซีละเป็นลักษณะของการแสดงความสามารถเฉพาะตัว ตั้งแต่การรำการต่อสู้ป้องกันตัว ส่งเสริมความกล้าในการแสดงออก การตัดสินใจและความเชื่อมั่นในตัวเองในการต่อสู้และป้องกันตัวเองฝึกให้มีความอดทนต่อความเจ็บปวดและความเหน็ดเหนื่อยในการเล่น ผู้เล่นจะต้องใช้ความสามารถใช้ความคิดวางแผนในการต่อสู้ป้องกันตัวและการแก้ไขปัญหาตามสภาพการณ์ที่เกิดขึ้น เกิดการเรียนรู้ในการหลบหลีกป้องกันตัวในลักษณะต่างๆ

ซีละ ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

มวยไทย

เรียบเรียงโดย พันเอก(พิเศษ) อำนาจ พุกศรีสุข

มวยไทย มีร่องรอยพัฒนาการมาตั้งแต่สมัยสุวรรณภูมิ เริ่มชัดเจนขึ้นในสมัยทวารวดี รุ่งเรืองในสมัยสุโขทัย ออยุธยาธนบุรี และรัตนโกสินทร์ เป็นศิลปะการต่อสู้ที่มีกลวิธีในการใช้ส่วนต่าง ๆ ของร่างกาย ได้แก่ มือ เท้า เข่า ศอก อย่างละ ๒ ศีรษะอีก ๑ รวมเรียกว่า นวอาวุธ อย่างผสมกลมกลืน ทั้งในการต่อสู้ป้องกัน ตัวและเชิงกีฬา

มวยไทย มีความสำคัญทั้งต่อบุคคล ชุมชน สังคม และ ประเทศชาติ มีส่วนสำคัญยิ่งในการดำรงเอกราชของชาติไทย ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ในสมัยก่อน ชายฉกรรจ์ไทยแทบทุกคน ทั้งพระมหากษัตริย์ เจ้านายชั้นผู้ใหญ่ ขุนนางฝ่ายทหาร และ สามัญชน จะได้รับการฝึกฝนมวยไทยไว้เพื่อป้องกันตัวและชาติ บ้านเมือง เพราะการใช้อาวุธ เช่น กระบี่ กระบอง พลอง ดาบ ง้าว ทวน ประกอบกับมวยไทย จะทำให้การใช้อาวุธนั้นเกิด ประสิทธิภาพสูงสุด โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการต่อสู้ป้องกันตัว ระยะประชิด

ศิลปะมวยไทย คือ ศิลปะการต่อสู้ที่ใช้หลักพื้นฐานและทักษะ การต่อสู้ในระดับต่างๆ คือ ท่าร่าง เชิงมวย ไ้มมวย และเพลงมวย อย่างผสมผสานกันจนมีประสิทธิภาพสูงสุด ทั้งการรุกและ การรับ **ท่าร่าง** คือการเคลื่อนตัวและการเคลื่อนที่ **เชิงมวย** คือ ท่าทางของการใช้นวอาวุธในการต่อสู้ แบ่งออกเป็น เชิงรุก ได้แก่ เชิงหมัด เชิงเตะ เชิงถีบ เชิงเข่า เชิงศอก และเชิงหัว เชิงรับ ได้แก่ ป้อง ปัด ปิด เปิด ประคบ จับ รั้ง เป็นต้น ซึ่งเชิงมวยนี้ถือว่าเป็น พื้นฐานสำคัญในศิลปะมวยไทย **ไ้มมวย** หมายถึงการผสมผสาน การใช้หลักพื้นฐานของศิลปะการต่อสู้ เข้ากับท่าร่างและเชิงมวย ถ้าใช้เพื่อการรับเรียกว่า “ไม้รับ” ถ้าใช้เพื่อการรุกเรียกว่า “ไม้รุก” ไ้มมวย ยังแบ่งออกเป็นแม่ไม้ ลูกไม้ และไม้เกร็ด แม่ไม้ คือ การปฏิบัติ การหลัก ที่เป็นแม่บทของการปฏิบัติการรุกและรับ ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับองค์ประกอบ ๓ ประการ คือ กำลัง พื้นที่ที่ใช้กำลัง และจังหวะเวลาในการใช้กำลัง ลูกไม้ คือ การปฏิบัติ การรองที่แตกย่อยมาจากแม่ไม้ ซึ่งแปรผันแยกย่อยไปตามการพลิกแพลงของท่าร่างและเชิงมวยที่นำมาประยุกต์ใช้ และไม้เกร็ด คือ เคล็ดลับต่างๆ ที่นำมาปรุงทำให้แม่ไม้และลูกไม้ที่ปฏิบัติมี ความพิสดารมากยิ่งขึ้น

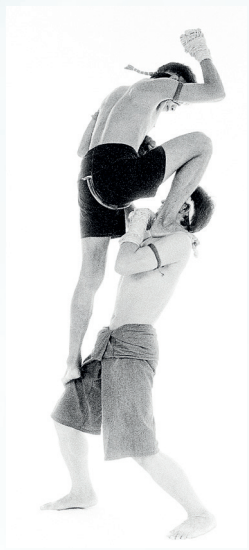
ไ้มมวยนั้น มีการตั้งชื่อไ้มมวยต่างๆให้ไพเราะ เข้าใจและจดจำได้ง่ายโดยเทียบเคียงลักษณะท่าทางของการต่อสู้กับชื่อ หรือลีลาของตัวละคร เหตุการณ์ หรือสัตว์ในวรรณคดี เช่น เอรಾವันเสยงา หนุมานถวายแหวน มณโฑนั่งแทนอิเหนา แทงกฤษ ไ้มมวยบางไม้ เรียกชื่อตามสิ่งที่คุ้นเคยในวิถีชีวิตของคนไทย เช่น เกรกวาดลาน คลื่นกระทบฝั่ง หนูไต่ราว มอญยันหลัก ญวนทอดแห เป็นต้น เพราะเมื่อเอ่ยชื่อ ท่ามวยแล้ว จะทำให้นึกถึงท่าทางของการต่อสู้ได้อย่างชัดเจน ส่วนเพลงมวย หมายถึง การแปรเปลี่ยนพลิกแพลงไ้มมวยต่างๆ ต่อเนื่องสลับกันไปอย่างพิสดารและงดงามในระหว่างการต่อสู้ ในอดีตมวยไทยชกกันด้วยมือเปล่า หรือใช้ด้ายดิบพันมือ หรือ เรียกกันว่า “คาดเชือก” จึงสามารถใช้มือในการจับ หัก บิด หมุ่ คู่ต่อสู้ได้ นักมวยจึงใช้ชั้นเชิงในการต่อสู้มากกว่าการใช้พลังกำลัง จึงเกิดไ้มมวยมากมาย แต่เมื่อมวยไทยได้พัฒนาเป็นกีฬามากขึ้น มีการออกกฎกติกาต่างๆ เพื่อป้องกันอันตรายที่จะเกิดขึ้นแก่ นักมวย และตัดสินได้ง่าย ไ้มมวยที่มีมาแต่อดีต บางไม้จึงไม่สามารถนำมาใช้ในการแข่งขันได้ และบางไม้นักมวยก็ไม่สามารถ ใช้ได้ถนัดเนื่องจากมีเครื่องป้องกันร่างกายมาก ไ้มมวยบางท่าจึงถูกกลืนเลื่อนไปในที่สุด

มวยไทย มีวิวัฒนาการมาหลายยุคหลายสมัย จึงได้หลอมรวมศิลปวัฒนธรรมหลายด้านเข้าด้วยกันอย่างผสมผสานกลมกลืน เช่น ความเชื่อในเรื่องจิตวิญญาณ คาถาอาคม ดนตรี วรรณกรรม คุณธรรม จริยธรรม เป็นธรรมเนียมที่นักมวยไทยยังคงยึดถือปฏิบัติกันอยู่ในปัจจุบัน ได้แก่ การขึ้นครู การครอบครู การไหว้ครู การแต่งมวย และดนตรีปี่มว

โดยเหตุนี้ มวยไทยจึงเป็นทั้งศาสตร์และศิลป์ เป็นเครื่องมือที่ใช้ในการฝึกคนที่วิเศษอย่างหนึ่ง เพราะการฝึกมวยไทยช่วยพัฒนาร่างกาย อารมณ์ จิตใจ และสติปัญญา ให้เป็นผู้มีความสมบูรณ์ทั้งกาย ใจ สามารถอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข นอกจากนี้ มวยไทยยังเป็นสื่อที่ทำให้ชาวต่างชาติเข้าใจและชื่นชมประเพณีวัฒนธรรมไทยมากขึ้น

มวยไทย ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๓

มวยโบราณสกลนคร

เรียบเรียงโดย พันเอก(พิเศษ) อำนาจ พุกศรีสุข

มวยโบราณสกลนคร เป็นศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัวของชนเผ่าอยู่ในจังหวัดสกลนคร เป็นมวยแบบหนึ่งมีมาแต่โบราณ บางครั้งเรียกว่า “เสือลากหาง” มวยดังกล่าวนี้นิยมฝึกหัดกันตามคุ้มวัดของหมู่บ้าน เพื่อให้มีกำลังแข็งแรง สามารถใช้ต่อสู้ป้องกันตัวได้ แต่ในขณะเดียวกันก็คำนึงถึงความสวยงามของลีลาท่ารำท่าฟ้อนนอกจากนี้ยังมีการรำเรียนเวทมนต์ คาถาเสกเป่าหมัด เท้า เข้าศอกให้มีพลังกำลังแข็งแกร่งจนคู่ต่อสู้ทำอันตรายไม่ได้ การแสดงมวยโบราณมักทำกันในงานเทศกาลงานบุญและงานประเพณีต่างๆ เช่น เทศกาลแห่เทียนเข้าพรรษา เทศกาลออกพรรษา เป็นต้น ในเทศกาลงานบุญเหล่านี้ ชาวบ้านในแต่ละคุ้มวัดจะจัดขบวนแห่ของคุ้มวัดของตนเข้าร่วมขบวนอย่างสนุกสนาน ขบวนแห่นอกจากจะประกอบด้วยผู้คนที่แต่งกายสวยงามตามแบบพื้นเมืองฟ้อนรำไปตามถนนหนทางแล้ว ยังมีคณะนักมวยของแต่ละคุ้มรำออกหน้าขบวนเป็นที่สะดุดตาแก่ผู้พบเห็นอีกด้วย

มวยโบราณสกลนครเป็นกีฬาพื้นบ้านและศิลปะการต่อสู้ที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างนาฏศิลป์พื้นบ้านอีสาน และชั้นเชิงการต่อสู้แบบมวยโบราณ โดยเน้นให้เห็นลีลาท่าทางที่งดงาม มิใช่เป็นมวยที่เข้าคลุกวงในชกเอาแพ้นะกัน เช่นมวยในปัจจุบัน เพราะจะทำให้เห็นลีลาท่าฟ้อนรำน้อยไป

การรำมวยโบราณเป็นศิลปะการต่อสู้ที่มีศิลปะในตัวเอง ไม่เคร่งครัดตายตัวในแบบแผนและกฎเกณฑ์ต่างๆ ความงดงามอยู่ที่ท่าทางการไหว้ครู ซึ่งใช้ลีลาจากอากัปภิกขีของสัตว์ เช่น เสือ ช้าง ม้า วัว ควายมาดัดแปลงเป็นลีลาการเคลื่อนไหว นอกจากนี้ นักมวยบางคนยังนำเอาท่าทางการเคลื่อนไหวของลิง และยักษ์ในเรื่องรามเกียรติ์มาประดิษฐ์เป็นท่าทางร่ายรำอย่างสวยงามอีกด้วย

มวยโบราณสกลนครมีประวัติความเป็นมายาวนานเท่าใดไม่ปรากฏ แต่เริ่มมีการบันทึกและสืบทอดโดย ครูจำลอง นวลมณี ซึ่งท่านได้อนุรักษ์มวยโบราณสกลนครไว้เป็นมรดกทางวัฒนธรรมอันล้ำค่า ได้ถ่ายทอดศิลปะการต่อสู้และพัฒนา มาเป็นศิลปะการแสดงในปัจจุบัน

การแสดงมวยโบราณ แบ่งเป็น ๓ ขั้นตอน คือ เริ่มด้วยการรำหมู่เป็นขบวนแห่ตามด้วยท่าไหว้ครูหรือรำเดี่ยว แล้วแสดงการต่อสู้ในขั้นตอนสุดท้าย

๑. การแสดงหมู่ หรือเป็นขบวนนี้เป็นการแสดงกลางแปลงหรือขบวนแห่มีการรำเป็นคู่ ท่ารำที่สำคัญมีอยู่ด้วยกัน ๙ ท่า คือ ๑.กาเดินก้อนขี้ไถ ๒.หะพราย ๓.ย้ายสามเส้า ๔.นำวเฮียวไผ่ ๕.ไล่ลูกแตก ๖.ช้างม้วนวง ๗.ทวงฮักกักขู้ ๘.แหวกกลากาตากปึก และ ๙.เลาะเลียบบุบ

๒. การรำเดี่ยว เป็นการรำไหว้ครูของนักมวยก่อนจะมีการสู้กัน โดยกรรมการจะเดินท่ากาเดินก้อนขี้ไถออกมารอบๆ วงก่อน จากนั้นนักมวยที่จะต่อสู้กันจะออกมาคนละฝ่ายคือชุดสีแดงกับชุดสีน้ำเงินเพื่อให้เกิดความแตกต่าง การแสดงเดี่ยวหรือการรำไหว้ครูนี้สามารถแสดงเดี่ยวบนเวทีได้

ความงดงามของมวยโบราณอยู่ที่ท่าทางการไหว้ครูซึ่งเป็นท่าพ่อนที่อ่อนช้อยแต่เข้มแข็ง ทะมัดทะแมง นั้นมีลีลามวยมากมายหลายแบบใช้ราตต่อเนื่องเป็นขบวนท่า มีทั้งหมด ๑๖ ท่า แต่ละท่าจะมีชื่อเรียกดังนี้ คือ ๑.เสื่อออกเหล้า ๒.อย่างสามชুম ๓.กุมภกันต์ถอยทัพ ๔.ลับหอโกมศักดิ์ ๕.ตบผาบปราบมาร ๖.ทะยานเหยื่อ ๗.เสื่อลากหาง ๘.กวางเหลียวหลัง ๙.ไก่เลียบเล้า ๑๐.น้าวคันศร ๑๑.กินนรเข้าถ้ำ ๑๒.เตี้ยต่ำเสื่อหมอบ ๑๓.ทรพีชนพ้อ ๑๔.ล่อแก้วเมขลา ๑๕.ม้ากระที่บโรงและ ๑๖.ช้างโขลงทะลายป่า

๓. การแสดงการต่อสู้ในเชิงศิลปะของมวยโบราณ เป็นขั้นตอนที่มีความสนุกสนานมาก โดยนักมวยทั้งสองฝ่าย จะต่อสู้กัน มีการการเป็นผู้ห้าม การต่อสู้ใช้ฝ่ามือตีหรือตบคู่ต่อสู้ด้วยการใช้ชั้นเชิงและกลเม็ดของนักมวย ซึ่งนักมวยจะเข้าไปเล่นงานคู่ต่อสู้พร้อมกับมาร่ำรำเป็นระยะๆ แล้วจึงบุกเข้าไปอีกหรือเตรียมตั้งรับและตอบโต้คู่ต่อสู้ การตัดสินแพ้ชนะกันของมวยโบราณกรรมการจะดูว่าฝ่ายไหนมีฝีมือมากน้อยเท่าใด แต่หากทั้งคู่มีฝีมือพอกันจะตัดสินที่ทำร่ำเป็นสำคัญแต่ส่วนใหญ่แล้วในปัจจุบันกรรมการมักจะตัดสินให้เสมอกัน เพื่อเป็นการให้เกิดโรตินิกมวยผู้แสดงทั้งสองฝ่าย

การแต่งกาย นิยมนุ่งผ้าโจงกระเบนหยักรั้งเพื่อให้เห็นลายสักขา นิยมนุ่งผ้าสีแดงหรือน้ำเงิน ปล่อยชายกระเบนห้อยลงมาพองามมีผ้าคาดเอวสีแดงหรือน้ำเงิน (ใส่สลับกับผ้านุ่ง คือผ้านุ่งสีแดงผ้าคาดเอวก็สีน้ำเงิน) ผ้าคาดเอวนี้จะช่วยรัดให้ผ้าโจงกระเบนแน่นกระชับเปลือยท่อนบนให้เห็นรอยสัก มีการสวมมงคลหรือผ้าประเจียดโพกศีรษะ มีผ้ารัดต้นแขน

(เป็นผ้าสีแดงมีตะกรุดหรือเครื่องรางของขลังที่ต้นนับถืออยู่ข้างใน) ทั้งสองข้าง

เนื่องจากนักมวยโบราณมีความเชื่อมั่นในความคงกระพันชาตรีมาก ตามเนื้อตัว แขน ขา จึงนิยมสักลาย โดยท่อนบนของร่างกายมักจะสักเป็นรูปสัตว์ที่มีอำนาจที่แผ่อก เช่น ครุฑ งู เสือ หรือหนุมาน นอกจากนั้นยังสักเป็นลวดลายและลงอักษรโบราณที่มีคาถาอาคม ส่วนตามโคนขาจะสักเป็นรูปพืชผัก เช่น ลายต้นข้าว ผักกูด การสักนี้มีจุดมุ่งหมายเหมือนกับมีเครื่องรางของขลังติดตัวไปด้วย ทำให้อยู่ยงคงกระพันแคล้วคลาดและเป็นมหาเสน่ห์

เครื่องดนตรีประกอบการแสดงใช้เครื่องดนตรีพื้นบ้านอีสานแบ่งออกได้เป็น ๔ กลุ่มใหญ่ คือ เครื่องดีด ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีหลัก ได้แก่ พิณ เครื่องสี ได้แก่ ซอกระบอกไม้ไผ่(ซอด้วง) เครื่องตี ได้แก่ กลองตุ้ม (กลองสองหน้า) โปงกลาง และฆ้อง และเครื่องเป่า ได้แก่ แคน และโหวด ส่วนเพลงที่ใช้ประกอบการแสดงนิยมบรรเลงลายภูไทเลาะตูบทำนองภูไทน้อย

ปัจจุบันมวยโบราณจะมีการแสดงรำให้เห็นที่จังหวัดสกลนครเท่านั้นและค่อนข้างจะหาดูยาก แต่จากการที่มีการส่งเสริมให้มีการแสดงรำมวยโบราณอย่างเอาจริงเอาจังทำให้โรงเรียนต่างๆทั้งระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาหลายแห่งฝึกหัดรำมวยโบราณไว้คู่กับเมืองสกลนคร การอนุรักษ์และส่งเสริมอย่างจริงจังเพื่อรักษามวยโบราณไว้คู่กับเมืองสกลนคร

มวยโบราณสกลนคร ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติประจำปีพุทธศักราช ๒๕๕๖

รายการมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ

สาขากีฬามรดกภูมิปัญญาไทย

(แยกตามปีที่ขึ้นทะเบียน)

ปี พ.ศ. ๒๕๕๓

ประเภท	รายการ
ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๑. มวยไทย

ปี พ.ศ. ๒๕๕๔

ประเภท	รายการ
กีฬาพื้นบ้าน	๑. วัวไทย
	๒. ตะกร้อ
	๓. แอ้ล่งรู
	๔. ตีจับ
ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๕. กระบี่กระบอง

ปี พ.ศ. ๒๕๕๕

ประเภท	รายการ
การเล่นพื้นบ้าน	๑. ไม้ห่ม
	๒. เสือกินวัว
เกมพื้นบ้าน	๓. หมากเก็บ
	๔. หมากรูกไทย
กีฬาพื้นบ้าน	๕. ตะกร้อลอดห่วง
	๖. วิ่งวัว
	๗. วิ่งควาย
ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๘. เจิง

ปี พ.ศ. ๒๕๕๖

ประเภท	รายการ
การเล่นพื้นบ้าน	๑. กาฟักไข่
	๒. หนอนซ้อน
กีฬาพื้นบ้าน	๓. มวยตบจาก
	๔. มวยทะเล
ศิลปะการต่อสู้ป้องกันตัว	๕. ซีลละ
	๖. มวยโบราณสกลนคร

ปี พ.ศ. ๒๕๕๗

ประเภท	รายการ
การเล่นพื้นบ้าน	๑. แนดข้ามส้าว
	๒. โค้งดินเกวียน
	๓. เสือข้ามห้วย
	๔. งูกินหาง
เกมพื้นบ้าน	๕. อีตัก
กีฬาพื้นบ้าน	๖. แข่งเรือ
	๗. ตีขอบกระดิ่ง
	๘. ตีไก่คน
	๙. รถม้าชาวเสียม
	๑๐. แข่งโปงลางจังหวัดพัทลุง

ปี พ.ศ. ๒๕๕๘

ประเภท	รายการ
เกมพื้นบ้าน	๑. โคมลอยลอดห่วง
กีฬาพื้นบ้าน	๒. ชักเย่อเกวียนพระบาท
	๓. ลูกช้าง
	๔. ตาเขย่ง หรือ ตั่งเต

คณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขา กีฬาภูมิปัญญาไทย

ศาสตราจารย์จรินทร์ ธาณิรัตน์		ประธาน
นางสาวทศชล เทพกำปนาท	ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมศึกษา	รองประธาน
รองศาสตราจารย์ชัชชัย โกมารทัต		กรรมการ
นายสมโภชน์ อินทรกำแหง		กรรมการ
นายวีรพจน์ ไพรัช		กรรมการ
นายประดิษฐ์ รักษาพรหมณ์		กรรมการ
นายชิตประชา ทองศิริ		กรรมการ
นายสุจริต บัวพิมพ์		กรรมการ
พ.อ.(พิเศษ) อำนาจ พุกศรีสุข		กรรมการ
นางสาวเย็นฤดี วงศ์พัฒน์		กรรมการ
นายสุเมต สุวรรณพรหม		กรรมการ
ผู้แทนกรมพลศึกษา		กรรมการ
ผู้แทนสำนักวัฒนธรรม กีฬา และการท่องเที่ยว กรุงเทพมหานคร		กรรมการ
ผู้แทนสมาคมกีฬาไทยแห่งประเทศไทย ในพระบรมราชูปถัมภ์ฯ		กรรมการ
ผู้เชี่ยวชาญเฉพาะด้านภูมิปัญญา		กรรมการ
นางสาวกิตติพร ใจบุญ	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ	กรรมการและเลขานุการ
นางสุกัญญา เย็นสุข	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวหทัยรัตน์ จิวจินดา	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวเบ็ญจรัตน์ มาประณีต	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
นางสาวสุมาลี เจียมจันทรัด	นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

คณะผู้จัดทำ

ที่ปรึกษาโครงการ

นางพิมพ์วิ วัฒนวรารากร

ศาสตราจารย์จรินทร์ ธานีรัตน์

นายมานัส ทารัสใจ

นางสุนันทา มิตรงาม

นางสาวทศชล เทพกำปนาท

อธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ประธานกรรมการ สาขากีฬากฎมิปัญญาไทย

รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

รองอธิบดีกรมส่งเสริมวัฒนธรรม

ผู้อำนวยการสถาบันวัฒนธรรมศึกษา

คณะทำงาน

นางสาวกิตติพร ใจบุญ

นางสุกัญญา เย็นสุข

นางสาวหทัยรัตน์ จิวจินดา

นางสาวเบญจรงค์ มาประณีต

นางสาวอรุณี จีระพรบัณฑิต

นางสาวนันทมน สิงห์พรรค

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการพิเศษ

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

นักวิชาการวัฒนธรรมชำนาญการ

นักวิชาการวัฒนธรรม

ลูกจ้างโครงการ

ผู้รับผิดชอบโครงการ

กลุ่มสงวนรักษามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

สถาบันวัฒนธรรมศึกษา

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม

โทรศัพท์ ๐ ๒๒๔๗ ๐๐๑๓ ต่อ ๑๓๑๒-๔

โทรสาร ๐ ๒๖๔๕ ๓๐๖๑

เว็บไซต์ <http://ich.culture.go.th>

เฟสบุ๊ก www.facebook.com/ichthailand

อีเมลล์ safeguard.ich@gmail.com

“หนังสือเล่มนี้จัดพิมพ์ขึ้นเพื่อประโยชน์ในการศึกษาและเผยแพร่เรื่องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมิใช่เพื่อการค้าซึ่งภาพประกอบในเล่มได้นำมาจากแหล่งข้อมูล ที่หลากหลาย โดยบางภาพไม่สามารถอ้างแหล่งที่มา ปฐมภูมิได้จึงขออนุญาตใช้ภาพดังกล่าวและขอบคุณผู้เป็นเจ้าของภาพทุกภาพไว้ ณ ที่นี้ด้วย”

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม
เลขที่ ๑๔ ถนนเทียมร่วมมิตร เขตห้วยขวาง กรุงเทพฯ ๑๐๓๑๐
www.culture.go.th

